

1. JOHDANTO

1.1. Suomi sodassa

Suomen ja Neuvostoliiton suhteita leimasi talvisodan edellä molemminpuolinen epäluuloisuus. Suomalaiset eivät luottaneet ikivanhana vihollisena pidettyyn itänaapuriin, ja Neuvostoliitto tunsu Suomea kohtaan epäluuloa muun muassa äärioikeiston Suur-Suomi-kaavailujen vuoksi. Moskovassa ei myöskään luotettu suomalaisten kykyyn pysyä puolueettomana mahdollisessa sotatilanteessa. Siellä pelättiin, että jokin suurvalta voisi käyttää Suomea tukialueenaan Neuvostoliittoa vastaan.

Suomen joutuminen talvisotaan marraskuussa 1939 ja päätyminen jatkosotaan kesällä 1941 oli osa toisen maailmansodan asetelmaa. Ennen maailmansodan syttymistä Saksa pyrki turvaamaan selustansa ja välttämään kahden rintaman sodan solmimalla Neuvostoliiton kanssa hyökkäämättömyyssopimuksen. Sen salaisessa lisäpöytäkirjassa ne sopivat välissään olevien valtioiden jakamisesta etupiireihin, ja Suomi joutui Neuvostoliiton etupiiriin.

Kun toinen maailmansota alkoi 1. syyskuuta 1939 Saksan hyökkäyksellä Puolaan, Neuvostoliitto pyrki kohentamaan turvallisuuspoliittisia asemiaan. Se miehitti Itä-Puolan ja solmi Baltian maiden kanssa avunantosopimukset, joilla se muun muassa sai näiltä tukikohtia. Myös Suomi sai 5. lokakuuta kutsun Moskovaan keskustelemaan itänaapurin alueluovutusvaatimuksista. Reaktiona tähän kutsuun Suomessa toteutettiin armeijan liikekannallepano ylimääräisten kertausharjoitusten (YH) nimellä. Puolustuksensa varmistamiseksi Neuvostoliitto halusi vuokrata Hangosta tukikohdan ja saada Suomelta Suomenlahden saaria ja alueita Karjalan kannakselta. Vastineeksi alueluovutuksista Suomi olisi saanut Itä-Karjalasta Repolan ja Porajärven kunnat. Suomessa ei kuitenkaan oltu valmiita myönnytyksiin. Epäluulo suurta naapuria kohtaan oli niin suuri.

Neuvostoliitto ryhtyi toteuttamaan hyökkäämättömyyssopimuksen mukaista etupiirijakoa ja hyökkäsi Suomeen 30. marraskuuta 1939. Tekosyyntä se sai niin kutsutuista Mainilan laukauksista: Mainilan kylässä Neuvostoliiton puolella oli kaatunut ja haavoittunut sotilaita tykistötulessa 26. marraskuuta. Kyseessä oli Neuvostoliiton itsensä järjestämä välikohtaus, josta se syytti suomalaisia ja jonka varjolla se sanoi diplomaattisuhteet irti ja aloitti sodan.

Neuvostoliitto kaavaili talvisodasta kaksi viikkoa kestävästä valloitusotasta. Suomalaiset saivat kuitenkin pysäytettyä hyökkäyksen ja pidätettyä ylivoimaista vastustajaa. Suomalaiset joukot olivat kuitenkin kovilla, vaikka ne saavuttivat joitakin torjuntavoittojakin. Neuvostoliittokin halusi eroon sodasta suomalaisten kanssa, ja suostui lopulta suomalaisten rauhantunnusteluihin. Maaliskuun 13. päivänä 1940 solmitun Moskovan rauhan ehdot olivat Suomelle ankarat: Suomi menetti Kaakkois-Suomen, alueita Sallasta, Petsamon Kalastajasaareen ja Suomenlahden suuret saaret. Lisäksi Hanko piti vuokrata Neuvostoliiton tukikohdaksi 30 vuodeksi.

Ankarat rauhanehdot aiheuttivat järkytyksen kansalaisten joukossa. Rauha ei myöskään luonut luottamuksellisia suhteita Suomen ja Neuvostoliiton välille. Yleisesti Moskovan rauhaa alettiin kutsua välirauhaksi. Suomessa toivottiin, että kovia rauhanehtoja voitaisiin vielä oikaista. Suomi alkoi lähentyä Saksaan toiveenaan saada siltä apua Neuvostoliittoa vastaan. Syk Saksan solmivat sopimuksen, jonka mukaan Saksa sai huoltaa Pohjois-Norjassa olleita joukkojaan Suomen kautta. Suomi taas sai Saksalta sotatarvikkeita. Saksa teki syksyllä 1940 päätöksen hyökätä Neuvostoliittoon, ja Suomi tuntui hyvältä liittolaiselta tässä operaatiossa. Suomen johto vei maan kaikessa hiljaisuudessa Saksan aseveljeksi. Joulukuussa Suomikin alkoi suunnitella hyökkäystä Neuvostoliittoon.

Hitler hyökkäsi Neuvostoliittoon 22. kesäkuuta 1941. Samalla hän julisti Suomen taistelevan yhdessä Saksan rinnalla. Suomen hallitus kuitenkin julisti maan pysyvän puolueettomana. Kun neuvostokoneet pommittivat Suomen kaupunkeja kolme päivää myöhemmin, hallitus totesi Suomen olevan sotatilassa. Kyseessä todettiin olevan uusi puolustussota. Liittolaisuhde Saksaan kiellettiin ja Suomen sanottiin käyvän omaa erillissotaansa Neuvostoliittoa vastaan Saksan aseveljenä.

Jatkosodan alku oli Suomelle sotilaallinen menestys. Suomi saavutti talvisotaa edeltäneet rajat ja jatkoi hyökkäystä vielä niiden ylikin. Virallisena perusteluna oli edullisempien puolustuslinjojen saavuttaminen. Saksan eteneminen Neuvostoliittoa vastaan pysähtyi syksyllä 1941. Samoin Suomen ja Neuvostoliiton välinen sota pysähtyi joulukuussa 1941 asemasodaksi yli kahden vuoden ajaksi. Sotilastoiminta oli asemasodan aikana vähäistä, mutta se vaikutti suomalaisten joukkojen mielialoihin tuhoisasti: asemasota turhautti sotilaita.

Rauhantunnusteluja jatkettiin tämän jälkeenkin, mutta Neuvostoliitto asetti edelleen kovat vaatimukset, ja myös riippuvuus Saksasta esti sodasta irtautumisen.

Vuonna 1944 jatkosota sai uuden käänteen. Saksan Leningradin-saartorengas mureni, jolloin Neuvostoliitto pystyi keskittämään entistä enemmän joukkoja Suomea vastaan. Helmikuussa 1944 Neuvostoliitto pommitti Suomen kaupunkeja ja pyrki painostamaan Suomea rauhaan. Varsinaisen käänteen sota sai kesäkuussa 1944, kun Neuvostoliitto aloitti Kannaksella suur suomalaisia vastaan. Saksalta saatiin apua, kun presidentti Ryti lupasi, ettei Suomi tee erillisrauhaa hänen presidenttinä ollessaan. Suomi saavutti lopulta torjuntavoiton. Suurhyökkäys oli kuitenkin kypsyttämässä suomalaiset lopullisesti erillisrauhaan. Ryti erosi virastaan, jolloin hänen saksalaisten kanssa tekemänsä sopimus ei estänyt rauhaa. Sota päättyi lopulta 19. syyskuuta solmittuun välirauhansopimukseen. Ehdot olivat raskaat: Talvisodassa menetettyjen alueiden lisäksi Suomi menetti Petsamon. Lisäksi Suomen oli vuokrattava Neuvostoliitolle Porkkala 50 vuodeksi laivastotukikohdaksi Hangon sijaan.

1.2. Tutkimustehtävä ja muistiaineiston ominaisuuksia

Pro gradu -tutkielmani käsittelee hämeenkyröläisten elämää talvi- ja jatkosodan aikana ja perustuu aikalaismuistajien haastatteluihin. Tutkimusaihe tuli ajankohtaiseksi, kun hämeenky sotaveteraanijärjestöt aloittivat vuoden 1999 syksyllä kirjaprojektin, jota varten haastateltiin sodan aikana eläneitä. Työtäni varten haastattelin 21:tä Hämeenkyrössä sodan aikana asunutta muistajaa, joista oli naisia 16 ja miehiä 5. Haastattelut tein vuoden 2000 aikana. Niiden kesto vaihteli vajaasta tunnista 3 tuntiin ja niitä kertyi kaikkiaan noin 34 tuntia. Litteroin nauhoitetut haastattelut, ja tein tutkimukseni näiden litterointien pohjalta. Haastateltavat ovat syntyneet vuosien 1909 ja 1928 välillä, joten heidän ikänsä sota-aikana on vaihdellut teini-ikäisistä noin 30-vuotiaisiin. Tämä tietysti vaikuttaa

muisteluiden sisältöön, ja työni lopputuloksen näkökulmaan on vaikuttanut varsin nuorten ihmisten kokemus.

Hämeenkyrö sijaitsi ja sijaitsee noin neljäkymmentä kilometriä Tampereelta luoteeseen. Silloiseen Turun ja Porin lääniin kuuluneessa maalaispitäjässä oli asukkaita vuoden 1939 alussa 8616 ja vuoden 1945 alussa 8375.

Etsin haastateltaviani kahta päätiestä. Sota-ajan muistitiedon keruuta olivat alkuunpanemassa hämeenkyröläiset sotaveteraaniyhdistykset. Ensimmäiset haastateltavani sainkin sotaveteraaneinaisten ja sotaleskien yhdistysten jäsenistä. Projektin taustayhteisöltä sain myöhemminkin vihjeitä sopivista haastateltavista. Toinen tapa etsiä haastateltavia oli paikallislehden kautta. Etsin haastateltavia Hämeenkyrön Sanomien sivuilla kahteen otteeseen, sekä kirjoittamani lehtijutun että yleisönosastokirjeen avulla. Näin oli tarkoitus löytää sellaisiakin muistajia, joita kirjatoimikunnassa olevat eivät välttämättä osanneet ehdottaa. Etsin ja löysin haastateltavia myös kysymällä haastateltavilta, tietäisivätkö he muita sopivia kertojia.

Minulla oli haastatteluja tehdessäni teemarunkona toimiva kysymyslista, johon listaamistani aihepiireistä pyrin haastateltavien kanssa keskustelemaan. Moni kertoi teemoihin liittyvistä asioista ilman, että kysyin sitä erikseen. Yleensä minun täytyi enemmän tai vähemmän ohjata keskustelua pysymään haluamissani aihepiireissä. Annoin haastateltavien kuitenkin puhua sota-ajasta niin kuin he itse halusivat. Aiheet, joista he halusivat itse erityisesti kertoa, saattavat olla heidän omasta mielestään merkittäviä aihepiirejä ja sellaisina kuvata heidän muistamistaan, ajatuksiaan ja arvomaailmaansa. Jotkut esimerkiksi halusivat kertoa työntekoon liittyviä tarinoita, mikä kertoo siitä, että he arvostavat sota-ajan kokemuksissaan arkista ahertamista ja taistelua eteenpäin selviytymiseksi. Yks haastattelussa jokin teema saattoi nousta toisia keskeisemmäksi. Eri ihmiset pitävät joitakin asioita toisia merkittävämpänä osana sota-aikaansa, ja muistoissa painottuvat erilaiset asiat.

Suurin osa haastattelemistani ihmisistä sai sotavuosina elantonsa maataloudesta, mutta tavoiti Kyröskosken tehdastaajamassa eläneitä. Työni näkökulma onkin joiltakin osin maataloudessa eläneen ihmisen näkökulma: luvussa, jossa käsittelen sota-ajan vaikutuksia koti puhutaan nimenomaan sodan maatalojen töihin tuomista muutoksista. Työssäni nousee esiin myös

menneisyydestä ja nykyhetkestä järkevää. Ihmiset muokkaavat muistoistaan sellaisia, että ne auttavat heitä voimaan suhteellisen mukavasti elämässään. Esimerkiksi ikäviä muistoja muokataan uudelleen.¹ Muisti ei siis ole passiivinen faktavarasto vaan prosessi, jossa muistaja luo aktiivisesti merkityksiä. Nyttä mieleensä, vaan lisää kertomukseen myös oman tulkintansa siitä.²

---

¹ Thomson 1998, 308.

² Portelli 1998, 69.

ihmisen muistissa.⁴

Muistia tutkittaessa on todettu, että vaikka muisti heikkenee, se heikkenee hitaasti. Muistin aiheuttamat ongelmat eivät siis ole kovin paljon vakavampia vanhoja ihmisiä kuin nuoria haastateltaessa. Muistin heiketessä heikkenee ensin lähimuisti. Jos vanhan ihmisen keskushermoston toiminta heikkenee, hänen on helpompi palauttaa mieleen vanhoja tapahtumia kuin viimeaikaisia.⁵ Iäkkäiden ihmisten haastatteleminen kaukana heidän menneisyydessään tapahtuneista asioista ei siis pitäisi olla mitenkään erityisen ongelmallista. Pitkän ajan kulumisen tapahtumista saattaa olla eduksikin muistelulle. Esimerkiksi sosiaaliset paineet eivät välttämättä enää entisen lailla kahlitse vanhoista asioista puhumista. Toisaalta jos asiat on aikanaan koettu raskaiksi, niistä puhuminen voi

---

³ Thompson 1992, 5-8, 199; Thompson 1998, 24.

⁴ Thompson 1992, 137-138, 144-145.

⁵ Thompson 1992, 116-117.

olla pitkän ajan kuluttua helpompaa. Näin saadaan tietoa sellaisistakin asioista, joista ei aikaisemmin

Muistaminen riippuu yksilöllisestä käsityskyvystä mutta myös henkilökohtaisesta kiinnostuksesta. Muistitiedon luotettavuus riippuu siis osin siitä, kiinnostaako kysymys haastateltavaa. Halukkuus muistaa on välttämätöntä. Asioiden palauttaminen muistiin voi myös epäonnistua haluttomuuden tai joko tietoisien tai alitajuisen torjunnan vuoksi.⁶ Kaikkia tapahtumia ei edes voida palauttaa mieleen. Esimerkiksi jos ihminen ei kiinnitä johonkin tapahtumaan tarpeeksi huomiota, se ei koskaan jää

7

Tämän mukaan voi päätellä, että ihmiset, joilla on muistikuvia sota-aikaisesta elämästään, ovat pitäneet muistelemaansa elämänvaihetta niin kiinnostavana ja merkittävänä, että se on kannattanut muistaa. Sota-aika ja siihen liittyneet vaarat, pelot ja huolenaiheet ovat olleet ihmisten elämässä niin erityinen ajanjakso, että aika on painunut mieleen. Vuosikymmenet tietysti ovat muuttaneet muistoja: informaatiota on hävinnyt ja muisti on lisännytkin uutta ainesta todellisten tapahtumien rinnalle.

Yksi puoli muistitietoaineistoa on itse haastattelu. Haastattelutilanne, sen aika ja paikka vaikuttavat siihen, miten kertoja valitsee sanansa. Haastattelulla ei voikaan saada neutraalia dataa, vaan kyse on sosiaalisessa tilanteessa syntyneestä aineistosta. Esimerkiksi haastateltavan ja haastattelijan suhde vaikuttaa kerrontaan.⁸ Tutkimuksen tulos on sellainen kuin on osaltaan sen vuoksi, millaisia tarinoita haastateltavat ovat halunneet kertoa juuri minulle kyseisenä päivänä haastattelutilanteessa. Yhtä lukuunottamatta tein haastattelut haastateltavien kodeissa, mikä mielestäni auttoi antamaan keskusteluille luontevan ilmapiirin.

Muistilla on myös sosiaalinen ulottuvuutensa. Ihmiset ovat kulttuurin jäseninä osittain sosiaalisia luomuksia. Samoin muisti on sosiaalinen prosessi, joka riippuu kulttuurisesta yhteydestä. Yhteiset mekanismit säätelevät ihmisten tapoja muistaa ja vaikuttavat siihen, mitä pidetään muistamisen arvoisena. Suullinen muistitieto kertoo kulttuurin arvoista, asenteista, uskomuksista ja tuntemuksista.

---

⁶ Thompson 1992, 112-114.

⁷ Sypher, Lee Hummert & Williams 1994, 55.

⁸ Tonkin 1992, 38, 54.

Sodassa olivat uhattuna yhteiset asiat: isänmaa, kansa ja niiden tulevaisuus. Tässä luvussa tarkastellaan sitä, miten hämeenkyröläismuistajien kertomuksissa näkyy sodan kokeminen yhteiseksi asiaksi. Muistoon yhteisestä kokemuksesta kuuluu pelko, jota tunnettiin koko maan puolesta. Myös muistot isänmaallisuuden tunteesta kuvaavat tätä yhteistä kokemusta. Kuitenkaan kaikkien muistot suhtautumisesta sotaan eivät ole samanlaisia. Eri kertojien muistot ja myös mielipiteet sodasta eroavat toisistaan, kun esimerkiksi puhutaan sodan eri vaiheista. Yhteisen asian kokeminen ei siis kuitenkaan tarkoita aivan yhteisiä muistoja.

2.1. ”Miten tässä käy?” — talvisodan syttyminen järkyttää

Ennen talvisotaa ilmassa oli aavistuksia sodan syttymisestä. Kotiseutua myöten oltiin huolestuneita kotimaan kohtalosta. Suomen tilannehan oli jo ennen sodan syttymistä syksyllä 1939 varsin uhkaava, ja sodan syttymistä pelättiin. YH:n aikana varotoimenpiteinä suljettiin kouluja ja evakuoitiin

---

⁹ Tonkin 1992, 12, 40-41, 112; Ollila 1999; 9, 13-14.

¹⁰ Schrage 1998, 285, 292; Tonkin 1992, 40-41.

kaupunkien ja rajaseutujen väestöä turvallisemmille seuduille. Sodan alkaminen oli suomalaisille kuitenkin lopulta yllätys. Koulunkäynti oli varotoimien jälkeen aloitettu uudelleen, ja evakuoitua väestöä palaili kotiseudulleen.¹¹

Osa haastateltavista puhuu YH:n ajasta, vaikka en ole kysynyt heiltä aiheesta mitenkään systemaattisesti. Jotkut muistelevat, että tunnelmat olivat jännittyneitä, ja sodan syttymistä aavisteltiin ja pelättiin. Kun sota todella syttyi, edeltävät tapahtumat tuntuvat myöhemmin suo

”--- kyllähän silloin kaikki sanoi ennen talvisotaa, että kyllä sitä ennen pitkää sotaan joudutaan, ne neuvottelumatkat Moskovaan ja muuta, kun Paasikivi siellä kävi. Olihan

12

Toisaalta seuraavan haastateltavan mieleen on jäänyt sodan syttymisen aiheuttama yllätys. Tämä kertoo ihmisten tuntemasta epäuskosta. Jännityksen keskeltä mieleen ovat jääneet tun kuinka kuitenkin toivottiin, ettei sota olisikaan alkanut. Ehkä pahimpaan ei haluttu uskoa.

”Kun aina toivotettiin, että sota ei tuu, sota ei tuu. Jännittynyt tilanne oli, kun ne meni sinne neuvottelemaan. Olihan meillä jo varustauduttu. Ne meni kaikki kynnelle kykenevät Kannakselle linnoitustöihin, ja lotat meni laittamaan ruokaa. Kyllä se semmosta jännää oli, että tuleeko se vai eikö. Kuitenkin se tuli yllätyk
Vaikka senkin ryssä koitti laittaa meidän syyksi, että me hyö

13

Sota-aikana tiedotusvälineiden merkitys suomalaisille kasvoi. Kansakunnan tulevaisuudelle merkittävistä tapahtumista haluttiin tietoa nopeasti. Sekä sanomalehtien levikki että radionkuuntelulupien määrä kasvoivat, vaikka radioiden saaminen vaikeutuikin sodan vuoksi.¹⁴ Tiedotusvälineistä tuli entistä merkittävämpiä myös valtiovallalle, joka kiristi otettaan niistä talvi- ja

---

¹¹ Julkunen, Martti 1989c, 126.

¹² H13.

¹³ H1.

¹⁴ Perko 1988, 13-15; Zilliacus 1991, 94.

jatkosodan vuosina. Tiedotusvälineiden ohjailun tarkoituksena oli saada viestimet palvelemaan sotaponnisteluja ja toisaalta estää valtiolle vahingollisten tietojen julkaiseminen.¹⁵

Kun tilanne koettiin ennen sodan syttymistä uhkaavaksi, oli tärkeää saada tietoja ulkopoliittisen tilanteen kehittymisestä. Jotkut muistelevat, että uutisia Suomen ja Neuvostoliiton käy neuvotteluista seurattiin tarkasti, kun tieto kotimaan kohtaloon vaikuttavista asioista haluttiin saada mahdollisimman nopeasti. Samanlaista tiedonjanoa muistellaan olleen myös muissa sodan käännekohdissa, kuten rauhantekojen yhteydessä.

”Niin se sodan syttyminen. --- Sieltä pari päivää aikaisemmin ne päättyivät neuvottelut, niitähän seurattiin tavattoman ahkeraan. --- Esimerkiksi juur se niistä Paasikiven neuvotteluista, mutta ne tietysti tarkkaan luettiin lehdistä ja kuultiin silloin pari päivää ennen marraskuun loppua, että nyt on neuvottelut päättyneet, ja sitten tuli parin päivän päästä se tieto, että nyt on sota syttynyt ja Helsinkiä on pommitettu. --- Se oli tietysti kauhea tieto, ja koko syksy sitä oli vain aavisteltu, että tuleeko vai eikö tule sotaa, että palaavatko ne sieltä YH:sta vielä kotiin. Se oli vaan sitten aina sitä

16

Toisaalta joidenkin muistelijoiden mukaan kaikki eivät osanneet aavistaa Suomen tilanteen vakavuutta vielä YH:n aikana. Talvisotaa edeltävää vaihetta ei välttämättä koettu mitenkään erikoiseksi, jos esimerkiksi omasta kodista ei ollut lähtenyt miestä kertausharjoituksiin.¹⁷

Haastateltavista lähes kaikki muistelevat talvisodan syttymistä ja sen aikaisia tunnelmia. Heistä valtaosa kertoo, että sodan alkaminen herätti pelkoa. Tieto sodan syttymisestä oli järkytys, ja kotiseudun tunnelmat olivat ankeat. Eräs muistelija tiivistääkin sodan syttymisen tunnelmat sanoihin

¹⁸. Tämä lainaus on samalla myös esimerkki tavasta, jolla moni kertoja muistelee sodan syttymistä eräällä tavalla yhteisenä kokemuksena. Moni on kertonut

---

¹⁵ Perko 1988, 13; Tulppo 1976, 163-164.

¹⁶ H7.

¹⁷ H17, H3.

¹⁸ H11.

”Se oli kyllä ankea tilanne, kun saatiin tietää. Muistaakseni matematiikan opettaja Autero vartos sitä autoa, jolla me päästiin Ikaalisten yhteiskoulun viereen. Se tuli siihen ja sano, että sota on syttynyt ja koulua ei nyt pidetä. Kyllä me oltiin hiljaisia. Kaikki oli hiljaisia, kaikki nyt osas vähän kuvitella, että minkälainen on Neuvostoliitto ja minkälainen on Suomi, ja kun ei mitään turvaa ollu mistään. Kaikki tiesi, että aseistus on huono. Ettei Suomi paljon pysty mitään, kyllä se nyt sieltä tulee. Kyllä se

Moni kertoo tarkkoja ja yksityiskohtaisia tarinoita hetkestä, jolloin tieto sodan syttymisestä saatiin. Tämä kertoo tilanteen järkyttävyydestä: tilanne on ollut niin vaikuttava, että se on jäänyt tarkasti mieleen ja on myös koettu säilyttämisen arvoiseksi. Vastasivat kertomukset sitten enää aikoinaan tapahtunutta tai eivät, sodan syttymisen nostattamat voimakkaat tunteet ovat saaneet tilanteen sinänsä

Toisaalta kaikki eivät kertomansa mukaan osanneet ajatella tilanteen vakavuutta, koska olivat niin nuoria. Samalla tavalla jotkut kertovat niin talvi- kuin jatkosodankin aikaisista ajatuksistaan, etteivät he nuoren ikänsä vuoksi oikein osanneet ottaa kantaa sotaan tai pelätä sen seurauksia.

---

¹⁹ H18.

²⁰ H10.

Sodan syttymisen aiheuttama ensijärkytys jäi kotiseudun ihmisten mieliin kalvavaksi peloksi. Yhteisenä pelonaiheena oli sodan lopputulos: ”Semmoinen pelko, että kuinka tässä lopulta käy. Että jos toi naapuri voittaa, niin kuinka meitin sitten käy? ²¹” Moskovan neuvotteluja oli seurattu, ja Neuvostoliiton aluevaatimukset tiedettiin. Pelättiin, että sen tavoitteena olisi lopulta koko maan valloittaminen. Näin eräs haastateltava muistelee sodan syttymisen tunnelmia:

”No kyllä tunnelmat oli sellaset pelokkaat ja yhteenkuuluvaisuuden tunne oli voimakas. Sitähän pelättiin pitkään, kun niitä neuvotteluja käytiin ja tiedettiin, että ne vaatii niitä alueita ja tukikohtia. Ei sitä kukaan jaksanut uskoa, että se sii tietysti, että sekottuu vähän jälkitietookin näihin aja tosissaan, että ne ottaa koko maan, siellähän oli se Terijoen hallitus valmiiksi tehty ja

22

Kaiken huolen keskeltä mieleen on jäänyt muistoja myös positiivisemmista tunnelmista. Eräs muistaja kertoo koulutoveristaan, joka kaikesta sodan syttymisen aiheuttamasta järkytyksestä huolimatta osasi

”Kalervo Pättiniemi oli semmonen vähän päätänsä pitempi muita ja muutenkin vähän semmonen, jota kaikki kunnioitti. Mä kysyin silloin, kun odotettiin sitä bussia, että kuinkahan tässä nyt oikein käy. Kalervo lohdutti meitä ja sanoi, että kyllä ryssälle tulee käymään huonosti. Se oli semmonen ensimmäinen toivonki masentuneita kyllä porukka silloin, jotenkin se koulusta lähtö, kun oli määrä ottaa

23

Sama henkilö kertoo myös siitä, että vaikka tunnelmat olivat talvisodan syttyessä pelokkaat, rintamalta tulleet tiedot saattoivat kuitenkin helpottaa mielialoja.

---

²¹ H16.

²² H5.

²³ H5.

”Kyllähän siihen vähitellen sitten tietysti tottui. Ensiksi alkuun talvisodan aikana sitä pelättiin kovastikin, mutta sitten rupesi kuitenkin tulemaan parempia uutisia, että oli hyökkääjät saatu pysäytettyä ja jopa voittoja saavutettu, lentokoneita pudotettiin kovasti alas. Kaikki tämmönen helpotti sitten, sitä ruvettiin ajattele

24

Niin ensimmäinen toivonkipinä kuin myöhemminkin elätely optimisminä ovat pelon vastapainona jääneet mieleen. Kaikesta järkytyksestä huolimatta toivoa haluttiin pitää yllä. Yleensäkin hyvät asiat säilyvät mielessä ikäviä asioita paremmin, ja tällaiset toivonpilkahdukset ovat jää ikävien ja järkyttävien asioiden lisäksi halutaan muistaa myös myönteiset muistot olisi liian raskaita kantaa mielessä.

Vaikka sodan syttymisen muistellaan aiheuttaneen pelkoa ja jännitystä, sama muistelijä kertoo, kuinka sodan alku tarjosi kouluikäiselle jotain pientä uteliaisuuden aiheuttakin. Viholliskoneiden saapuminen kotiseudulle kiinnosti pojan mieltä, ja niiden saapumista piti mennä ulos tiirailemaan heti

”Kun tulin sieltä koulusta, mä kiireesti vaihdon vaatteita ja menin navetan nur Osaralla katsomaan, koska ne ensimmäiset pommikoneet sitten tulee. Puhuttiin, että Riihimäellä olis ollu jo ja mä lapsen mielessä sitten laskin, että montako tuntia ne sieltä lentää tänne. Kyllähän niitä sitten rupes näkymään, ja kyllähän niitä meni usein, mutta ei

25

2.2. Talvisodan yhteishenki

Talvisodan aikaista mielipideilmastoa leimasi suomalaisten vahva yksimielisyys. Syntyi niin kutsuttu talvisodan henki: koko kansa yhdistyi taisteluun vihollista vastaan. Suomalaisten yksimielisyys kehittyi jo YH:n aikana, kun Neuvostoliiton uhan tunnettiin kasvaneen²⁶. Suomalainen yhteiskunta oli itsenäisyyden ajan kahden ensimmäisen vuosikymmenen aikana muuttunut kansalaisten mielisä

---

²⁴ H5.

²⁵ H5.

Kysymys: ”Pelottiko se sitten, että miten tässä käy?”

H: ”Se oli semmonen kysymysmerkki ilmassa, ei sitä parantunut ajatella pelvai enkö, se oli tietämättömissä kaikki ja sitä varmaan niin noin itte kukin tykönänsä ajatteli ja pohti, mutta se oli aivan täysin mahdotonta minkäänlaisia aavistuksia rakennella. Suomen armeija oli tiedetään, että ne on taitavia ja sekini tiedettiin, että ne meni sinne moni huonoin varustein että se oli pelottava juttu kyllä, mutta päivä meni, toinen tuli ja jokainen teki siellä parhaansa, miehet siellä rintamalla ja itte kukin paikallansa. Silloin oltiin niin yksimielisiä, se oli niin vahva voima kyllä pitämään elämää

---

²⁶ Ahto 1989, 23-56.

²⁷ Ahto 1989, 9-10, 20.

²⁸ Ahto 1989, 13-14; Hietanen 1989b, 77; Julkunen 1989b, 147-148, 150.

²⁹ H13.

on ollut omiaan ylläpitämään ja vahvistamaan hänen muistikuvaansa asiasta. Talvi puhuminen ja kirjoittaminen sodan jälkeen on saattanut vaikuttaa yleisemminkin ihmisten muistikuviin. Tunne yhteishengestä saattoi muodostua ihmisten mieliin jo sodan aikana, kun koettiin yhteinen uhka.

---

³⁰ H17.

³¹ H7.

On ollut myös helppoa säilyttää muistikuva, jota myöhempi historiantulkinta on tukenut. Toisaalta muisti on saattanut vuosien varrella mukauttaa muistikuvat vastaamaan yleistä käsitystä talvisodan ilmapiiristä. Yhteishengestä on tullut osa sodan kokeneiden ihmisten yhteistä muistia.

Eräs muistaja kertoo ajan hengestä omalla esimerkillään. Kun puolustustahto levisi koko kansaan, nuoret pojatkin innostuivat näyttämään isänmaallisuutensa. 12- ja 14-vuotiaat veljekset päättivät kantaa kortensa kekoon ja lähteä rintamalle maata puolustamaan. Tarinallaan kertoja halunee kuvata omaa isänmaallista innostustaan ja talvisodan henkeä yleisemminkin.

”Sitten siinä tuli semmonen turhautuminen loppujen lopuksi. Mulla on kaksi vuotta vanhempi veli, ja me mentiin yks kerta isän puheille ja sanottiin, että nyt me lähdetään vapaaehtoisina rintamalle. Isä suhtautui meidän ajatuksiin vakavasti mutta sanoi sitten, että voi sitä maatansa palvella muullakin tavalla. Hän ohjas meidät sitten metsään, me tehtiin polttopuita, rankoja hakattiin senkun ehdittiin ja jaksettiin. Sillonhan oli hirmuiset pakkaset, ettei sitä nyt niin jatkuvasti ollu. Mutta siinä sen sitten oppi, että kuului tehdä töitä, koska miehet oli sodassa ja hevosia oli sodassa.”³²

Talvisodan yhteishenkeä muistelee myös osa sellaisista haastateltavista, jotka kertovat kotirintaman naisten työstä taistelevan rintaman hyväksi. Suomen armeijan heikko varustelutilanne oli hyvin tiedossa. Sen helpottamiseksi naiset tekivät käsitöitä ja leipoivat armeijan hy tässä talkootoiminnassa oli mukana useita järjestöjä. Käsityötalkoissa olivat mukana muun muassa lotat, martat, pelastusarmeija ja seurakunnat. Vahvasti talkootoiminnassa mukana ollut Lotta Svärd -järjestö esimerkiksi teki puolustusministeriön kanssa sopimuksen sotilasleivän leipomisesta. Lotat den tekoa.³³

Vaikka järjestöt olivatkin vahvasti mukana tässä rintaman avustamisessa, käsityö- ja leipomistalkoisiin osallistui paljon myös sellaisia kotirintaman naisia, jotka eivät kuuluneet järjes Moni sota-ajan hämeenkyröläisnainen muistelee ottaneensa tällä tavalla osaa taistelevan rintaman tukemiseen. Sotaponnisteluja haluttiin tukea niillä keinoilla, joilla siihen pystyt

---

³² H5.

³³ Lukkarisen 1981, 147-149; Ahto 1989, 40.

rintaman pojille haluttiin lämmintä vaatetta ylle talvisodan pakkasiin³⁴.

”Se oli niin aktiivista silloin talvisodan aikaan, että sitä teki ihan voi sanoo yli voimiensa. Muistan just sitä, kun ompeli vaatteita. Olin syksyllä ostanut ompelukoneen, ja toiset sanoivat että sulla on uusi ompelukone, kyllä sä saat ommeltua. Olin todella käynyt ompelukurssia, kyllä mä niitä ompeleen pystyin, se tuli aika paljon minun osakseni. Kyllä siinä kaikki silloin oli mukana, ja kyllähän siinä semmonen jännitys oli, että kyllä siihen kaikki voimansa ponnisti.”³⁵

Kysymys: ”No minkälainen tämä yhteishenki sitten oli?”

H: ”Se oli mahtava, se oli niin hyvä silloin talvisodan aikana, että se oli mahtava, kun tehtiin niille, kudottiin niille sotilaille tarpeita, kaikki oli vaan ”me me”, ei kukaan ollut ”minä minä”. Eihän Suomen armeijalla ollut vaatteita, täällähän kudottiin niille sotilaille villahousuja, kamalat pakkaset oli ja ne seiso siellä vartiossa monta tuntia. Villahousuja ja kypäränsuojuksia ja sitten kauluri oli siinä samalla siinä kypäräsuojuksessa. Ja sitten tumput, joissa oli liipasinsormi erikseen, ja sitten polvenlämmittäjiä ja lumipukuja. Niitä sitten, että ne pärjäs.”³⁶

Talvisodan aika ei ole kuitenkaan jäänyt kaikille mieleen tällaisena suorastaan ihanteellisena yksimielisyytenä. Taistelutahdosta kertovien muisteluiden joukossa on yksi soraääni. Hämeenkyröläisessä maalaistalossa töissä ollut nainen kritisoi isäntäväkensä suhtautumista sotaan, koska hän piti sitä liiallisena sotaintoiluna. Isäntäväki seurasi uutisia rintamalta ja iloitsi omien joukkojen menestyksestä, mutta haastateltava sen sijaan paheksuu tätä innostusta. Itse hän kertoo toivoneensa, että Suomen neuvottelijat olisivat antaneet periksi sen verran, että sota oltaisiin saatu vältetyksi. Talon isäntäväen tuntema taistelutahdo ei ulottunut kertojaan itseensä saakka.

---

³⁴ H18.

³⁵ H17.

³⁶ H1.

Muistelijan näkökulmasta tällainen sotainnostus tuntuukin olleen jollain tavalla vääränlaista isänmaallisuutta. Hän nimittäin paheksuu taloon saapuneiden evakoiden saamaa vastaanottoa, jonka hänen mielestään olisi pitänyt olla lämpimämpi. Hän kokikin itse olleensa isäntäväkeä isänmaallisempi, koska suhtautui evakkoihin hyvin. Riemu sotamenestyksestä ei hänen mie isänmaallisuuteen, vaan siihen kuului etenkin myös ihmisten välinen yhteishenki.

”Sitten tultiin sinne, ei siellä ollut mitään tarjottavaa, niinkun mä olisin luullut nyt isänmaallisina henkilöinä --- että he olisivat järjestäneet jotain tarjottavaa kun tulee nyt toltä matkalta. Mun nuoressa sydämessä kyllä liikku paljon sellasta mitä minä niinku katsoin, että mä oon tainnu olla isänmaallisempi ihminen. Mä oon äärettömän syntymäseudun ihminen, tää oli mulle niinku semmonen katkera pala, sinne niitä sitten

2.3. Rauhantulo on kova paikka

Kotiseudulla ei ollut talvisodan aikaan tarkkaa käsitystä siitä, mitä rintamalla tapahtui. Sensuuri esti tiedotusvälineitä käsittelemästä yksityiskohtaisesti omien joukkojen menetyksiä. Samoin menetysten merkityksen arviointi julkisuudessa kiellettiin. Lisäksi rintamaselostukset korostivat vastapuolelle aiheutettuja tappioita. Niinpä kotiseudulla eläneillä oli taisteluista optimistinen käsitys, ja he yliarvioivat oman armeijan voimat. Sodan raskautta suhteessa voimavaroihin ei käsitetty. Ihmisillä ei ollut käsitystä Neuvostoliiton helmikuuisen suurhyökkäyksen voimasta, ja omien joukkojen perääntymisestä saatiin vain vähän tietoja. Vielä maaliskuussa vähän ennen rauhan tuloa yleiskuva kotiseudulla oli, ettei tilanne ollut erityisen huolestuttava.³⁹

---

³⁷ H9.

³⁸ H9.

Valtiojohto halusi pitää yllä kansalaisten optimismia, koska taistelutahto haluttiin säilyttää loppuun asti. Niinpä kansalaisilta salattiin mahdollisimman pitkään niin hallituksen rauhantunnustelut kuin omien joukkojen voimien loppuun kuluminenkin. Kansalaisia ei myöskään valmisteltu etukäteen tulevien rauhanehtojen kovuudesta. Niinpä rauhan tulon ensihelpotus muuttui järkytykseksi, kun rauhanehdot tulivat kansan tietoon. Ei voitu ymmärtää, miksi Suomen piti luovuttaa sellaisiakin alueita, joita Neuvostoliitto ei ollut onnistunut sotatoimillaan valloittamaan.⁴⁰

Myös monen hämeenkyröläisen muistelut kertovat ristiriitaisista tuntemuksista. Rauhan tultua mielissä olivat yhtäältä järkytys rauhanehtojen kovuudesta ja toisaalta helpotus sodan päättymisen miesten paluusta kotiin. Noin kaksi kolmannesta eli valtaosa muistelijoista muistelee talvisodan rauhan tuloa ensisijaisesti kovana ja raskaana paikkana. Rauhan tulo ja sen aikaiset voimakkaat tunteet ovat jääneet hyvin mieleen. Esimerkiksi rauhanehtojen aiheuttama katkeruus on mielissä yhä.

”Se oli yks ihana päivä se 13. päivä maaliskuuta, kun talvisota päättyi. Maailman kaunein päivä, semmonen kevätpäivä, oli pieni pakkane ja aurinko paistoi ja helotti niin kauniisti. Kun sanottiin että tuli rauha, niin kyllä me itkettiin. Oli helpotus että sota loppu, mutta luovutusmääräykset oli niin rankat, että kyllä sitä itkettiin. Sen muistaa

41

Vaikka suurin osa muistelee talvisodan rauhantekoa enemmän tai vähemmän kovana, noin kolmannes vastaajista kuitenkin kuvailee rauhan tulon aikaisia tunnelmiaan ensisijaisesti helpottuneiksi.

”Kauheesti oltiin mielissänsä, että sota noinkin loppu, vaikka ne nyt raskaat olikin ne maan antamiset ja tommoset. Joka ainoalle on kotimaa rakas, oli se sitten mikä

42

---

³⁹ Julkunen 1989b, 152,154; Ahto 1989, 306.

⁴⁰ Julkunen 1989b, 154-155; Ahto 1989, 309.

⁴¹ H1.

⁴² H6.

Osa niistä, jotka muistelevat raskaita rauhannehtoja, ottaa puheeksi myös evakkojen kohtalon. Se oli yksi asia, joka teki rauhannehtoja vaikean. Evakkojen asema herätti myötätuntoa ja surua. Myös heidän sijoittamisensa aiheutti huolta: miten suuren ihmismäärän asuttamisesta selvit

”Jos mikään oli paha, niin maaliskuun 13. päivä, kun talvisota päättyi. Se oli kyllä todella itkun paikka ihmisillä. Kyllä silloin vedettiin liput puolitankoon, jos vaan oli liput. Sitten juuri tämä siirtolaisten kohtalo. Se oli kyllä kova paikka. Sitten ruvettiin ajatteleen, että kuinka käy, kun 400 000 ihmistä tulee siirtolai olosuhteisiin, joissa täällä silloin elettiin. Kyllä se oli ihme, että Suomi niistä selvis.”⁴³

Sodan aikana Hämeenkyröön kuten monelle muullekin paikkakunnalle evakuoitiin Karjalasta väestöä, ja heitä sijoitettiin asumaan muun muassa paikallisten ihmisten luo. Jotkut muistelevat, kuinka uutisia rauhanneuvotteluista seurattiin yhdessä evakkojen kanssa. Karjalaisten kokema menetys ja suru sekä heitä kohtaan tunnettu myötätunto nouseekin joissain kertomuk rauhannehtojen aikaiseksi muistoksi.

”Meillä oli talvisodan aikana sitten Viipurista tullut semmonen merikapteeni rouvansa ja kahden tyttärensä kanssa. Kun tuli se rauha, niin heistä se tuntui niin kauheelta, kun se Viipuri meni. Sitten niille tuli semmonen kauhu, että kaikki jäi nyt sinne kotiin. Ne yritti, että jos ne pääsee Viipurista vielä jotain hakemaan, mutta ei, ei ne päässeet. Siinä tuli sitten se kaaos kaikille ja vähän semmonen kauhu sitten sen rauhan

44

Toinenkin evakkojen kanssa radiosta rauhannehtoja kuunnellut muistelija kertoo tästä tilanteesta. Tunnelma oli lannistunut, kun tiedot aluemenetyksistä saatiin:

”Kun tuli rauha mä muistan, kuin mä näkisin silmiäni edessä: Tihverän rouva seiso siinä pakarin lattialla, ja minä seisoin siinä vierellä ja jännäsin, kun oli rauha julistettuna. Lueteltiin mistä menee raja, mitkä jää Venäjän puolelle, ne oli Kirvusta nämä ihmiset.

---

⁴³ H10.

⁴⁴ H18.

Emmä ikinä voi sitä unohtaa, kun niitten ihmisten koti jäi, siinä seisottiin ja saivat kuulla, että se koti oli jäänyt. Ei niin kylmää ihmistä voi olla, ettei siinä sure.”⁴⁵

Erään muistelijan mieleen on jäänyt rauhanteon aikaisista tunnelmista myös länsivaltoja kohtaan tunnettu katkeruus. Suomi ja suomalaiset odottivat talvisodan aikana sotapönnisteluihinsa apua ulkomailta, eli Ruotsilta, Englannilta ja Yhdysvalloilta. Varsinaista sotilaallista apua ei kuitenkaan saatu, ja materiaalinenkin apu jäi paljon toivottua pienemmäksi. Maailman huomio oli talvisodan aikaan kiinnittynyt Suomeen, koska suursodassa ei samaan aikaan juurikaan muuta tapahtunut. Suomen saama laaja myötätunto sai suomalaiset uskomaan, että ulkomaat antaisivat sotaan laajamittaista tukea.⁴⁶ Haastateltava syyttää kovasta rauhasta myös amerikkalaisia.

”Kyllä oltiin tietysti helpottuneita, koska tiedettiin että ääri rajoilla oltiin, sen verran tiedettiin. Siitä oltiin kamalan vihaisia itte kukin, kun Amerikka oli jättänyt meidät. Se oli luvannut apua, ja se omien intressien vuoksi ei sitä lähettänyt. Se olisi saattanut aika paljon vaikuttaa ainakin rauhanneuvottelujen tuloksiin, jos Amerikka olisi ollut lupaustensa takana, mutta sehän oli juoni kun se tykkäs, että nyt tulee hänelle sopiva kumppani tosta Neuvostoliitosta. Eihän Neuvostoliiton varpaille voinut hyppiä lähettämällä viholliselle Suomeen apua.”⁴⁷

Muistitieto sisältää helposti tällaista jälkiviisautta: muistikuviiin vaikuttavat myöhemmin tapahtuneet ja koetut asiat. Kun nyt tiedetään, että Neuvostoliitto ja Yhdysvallat olivat suurso liittolaisia, voi tuntua siltä, että amerikkalaiset taktikoivat jo talvisodan aikaan. Yleisesti tässä muistelijoiden joukossa kiukku länsivaltoja vastaan lienee kuitenkin laantunut, koska vain yksi muistelija kertoo siitä. Pikemminkin mieleen on jäänyt itänaapurია kohtaan tunnettu katkeruus.

Sodan päättyminen ei kuitenkaan täysin rauhoittanut suomalaisten mieliä. Esimerkiksi venä saama Hangon tukikohta jätti mieliin kalvavan pelon. Kovien rauhanehtojen aiheuttama katkeruus loi suomalaisten keskuuteen ajatuksen siitä, että rauha olisi vain väliaikainen ja tilaisuuden tullen naapurilta pitäisi saada hyvitystä vääryyksistä. Esimerkiksi lehtien pääkirjoituksissa arveltiin, ettei

---

⁴⁵ H9.

⁴⁶ Ahto 1989, 238-239, 282-283; Julkunen 1989a, 157.

lähtee tulemaan, kahdelta suunnalta.”⁴⁹

”Voi että kyllä se oli niin ihana asia, ettei sitä voi sanoin kuvata, kun se rauha tuli. Sittenkin vielä jotkut sanoivat, että ei se varmaan pysyvästi tullut vieläkään.”⁵⁰

2.4. ”Se alkaa taas”

Jatkosota syttyi 25. kesäkuuta 1941, ja Suomi ja Neuvostoliitto olivat jälleen sotatilassa. Sodan syttymistä voitiin Suomessa jo vahvasti aavistella. Ennen sodan alkua maahan oli tullut saksalaisia joukkoja, ja Suomen armeijassa oli viikkoa ennen sotaa toteutettu yleinen liikekannallepano.

Miesten lähtö ja pian sen jälkeen tieto sodasta oli kotiseudulla järkytys, kuten oli ollut talvisodankin syttyessä. Hämeenkyröläismuistelijat kuvaavat sodan syttymisen aikaisia tunnelmiaan muun muassa järkyttyneiksi ja kauhistuneiksi. Jo käydyn sodan muistot varjostivat mieliä. Kun tiedettiin, mitä sota on, uuden alkaminen oli kova paikka. Seuraavat kertomukset kuvaavat sitä, millaisissa tunnelmissa kotiseudulla otettiin vastaan tieto sodan syttymisestä.

”Minä muistan sen niin hyvin sen Ester-rouvan, kun se tuli meille. Äiti oli siinä pihassa ja minä kuulin kun se sano äidille: se alkaa nyt taas. Ja näin niitten molempien kauhistuneet ilmeet. Hän tuli sanoon, että minun tarttis mennä Man

---

⁴⁷ H7.

⁴⁸ Ahto 1989, 312-313.

⁴⁹ H5.

⁵⁰ H16.

ilmavalvontaan silloin ja silloin, tuli tuomaan minulle sitä sanaa. Ja se oli se sen sana, kun se siihen pihaan pääsi, ensimmäinen sana, että se alkaa nyt taas. Siinä oli koko se tunnelma, mitä siinä oli, se vähän kauhistunut.”⁵¹

”Mä muistan kun mä vein meidän hevosia Honkalaan, siä sotilaat kokoontu. Ni ei ne kovin ilosia ollu, kun ne tiesivät, minne ne joutu ja ne tiesi jo, mitä siellä on vastassa.”⁵²

Kuitenkin pelko koettiin eri tavoilla talvi- ja jatkosodan aikaan. Jotkut haastateltavat esimerkiksi muistavat, että talvisodan alkaessa tunnelmat olivat pelokkaammat, eikä jatkosodan alkaminen ollut niin kova järkytys kuin talvisota oli ollut. Uuden sodan syttymistä oli pelätty ja aavisteltu ja siihen oli ehkä jollain tavalla pystytty henkisesti varautumaan. Eräs haastateltava kuvailee, että ilmassa oli eräänlainen joko taas -vivahe. Oli toivottu, että sota saataisiin vältetyksi, ja sen syttyminen oli joka tapauksessa kova paikka: ”Kyllä se tietysti oli sama tunnelma, että sota on sotaa, kuinkas tässä nyt käy, että jatketaan kotirintamallakin samaan malliin. Ei siinä muuta pystynyt ajattelemaan.”⁵³

Jatkosodan alkaessa henkiset lähtökohdat ja ajatukset sodasta olivat erilaiset kuin talvisodan aikaan. Uuteen sotaan liittyi nyt uudenlaisia toiveita. Suomalaiset olivat kokeneet joutuneensa talvisotaan ilman omaa syytään. Lisäksi rauhanehdot koettiin vääryydeksi. Suursodan toivottiin saavan sellaisen käänteen, jossa Suomi voisi saada hyvitystä kärsimäänsä vääryyteen. Jo Moskovan vuoden 1940 rauhan saama nimitys ”välirauha” kuvaa sitä, että tehtyä rauhaa ei uskottiin, että Saksa pystyisi lyömään Neuvostoliiton, apua omien rajojen korjaamiseen ryhdyttiin

54

Suomalaiset lähtivät jatkosotaan varsin yksimielisinä. Hallituksen oli onnistunut antaa sodan syttymisestä haluamansa kuva. Virallinen tiedotus leimasi sodan puolustussodaksi. Virallisen totuuden mukaan Neuvostoliitto pyrki tuhoamaan Suomen itsenäisyyden ja oli alkanut pommittaa Suomen kaupunkeja ilman, että suomalaiset olivat antaneet siihen aihetta. Suomen paim erillissotaansa Neuvostoliittoa vastaan Saksan rinnalla. Hallitukselle oli tärkeää korostaa sodan

---

⁵¹ H18.

⁵² H1.

⁵³ H13.

⁵⁴ Vehviläinen 1989c, 332; Julkunen 1982, 122-123; Hietanen 1989a, 219; Vehviläinen 1989b.

luonnetta erillissotana ja puolustussotana, jotta sotaponnistuksille saatiin laajojen joukkojen tuki. Maan henkisen kestävyvyn ymmärrettiin perustuvan kansallisen yksimielisyyden säilymiseen. Hallitusryhmät ja poliittiset johtajat tarvitsivat tuekseen sensuuria ja mielipiteiden ohjailua.⁵⁵

Ylivoimainen osa Suomen kansasta asettui hallituksen politiikan taakse. Laaja tuki tosin voidaan osin selittää sillä, että vain pieni piiri tiesi Suomen sitoutuneen sotilaallisesti Saksaan. Hyökkäysvaiheen mielialoissa oli tyytyväisyyttä ja jopa riemua siitä, että menetetyt alueet uskottiin saatavan takaisin.⁵⁶

Jatkosodan aikana kotiseudullakin oltiin sikäli uudessa tilanteessa, että sodan tavoitteista ei oltu yksimielisiä. Kyseessä ei ollut talvisodan tapaan yksiselitteisesti puolustussota. Vaikka sotatilanne koettiin kotiseudulla kauheaksi asiaksi ja moni toivoi sodan ensisijaisesti loppuvan, muistelijat kertovat tietynlaisesta toivorikkaudesta: Suomi menestyi sodan alussa, joten moni alkoi toivoa, että talvisodassa menetetyt alueet saataisiin palautettua. Tämä toiveikkuus on myös tehnyt muistoissa jatkosodan alkuvaiheista tavallaan vähemmän kauhistuneita kuin talvisodan ajasta.

”Se talvisota oli ensin kauhistuttavampi kun se alkoi. Se jotenkin sitten se tuntu ensin kaameemmalta ja pelottavammalta. Mutta tää jatkosota, siihen tuli juuri se toivorikkaus, että saadaan takaisin ne menetetyt maat, ja kun ne palasi ne karjalaisetkin sinne, mutta kyllä se pitkittyi kauan. Ainakin ne karjalaiset siirtolaiset niin iloisina menivät takaisin niille omille konnuilleen, mutta joutuivat tulemaan takaisin

57

”Sitte oli taas semmosta iloo, kun ne lähti sinne takaisin, että jos se saadaankin pitää, kun Suomi eteni sinne rajalle saakka, mutta ei, ei onnistunu kuitenkaan. Ne vei kaksin kerroin.”⁵⁸

2.5. Mielipiteet hajaantuvat

⁵⁵ Vehviläinen1989a, 312-313, Vehviläinen 1990, 16.

⁵⁶ Soikkanen 1990, 130.

⁵⁷ H18.

⁵⁸ H1.

Rajalinjan kulku oli asia, missä ei oltu aivan yksimielisiä. Mielenpitoet alkoivat hajaantua, kun suomalaiset joukot etenivät vuoden 1939 itärajan yli. Neuvostoliitolle ennen talvisotaa kuuluneiden alueiden pysyvä liittäminen Suomeen, ajatus niin kutsutusta Suur-Suomesta, herätti in myös vastustusta. Vanhojen rajojen ylitys oli ongelma, joka aiheutti jatkosodan ajan mielipidekehitykseen ensimmäisen vakavan särön.⁵⁹ Myös moni hämeenkyröläinen haastateltava muistelee, että sodan aikaan ajateltiin, ettei suomalaisten olisi pitänyt mennä vieraille maalle. Sotatoimien epäonnistuminen on vielä saattanut vahvistaa muistikuvia siitä, että sotatoimia ei hyväksytty sodan aikanakaan. Mielipide sotatavoitteiden ylitiöäisyydestä on myös säilynyt.

”Sitä sanottiin, että ne tuli suuruudenhulluiksi. Mä en tiedä, minkä tähden he mukamas sinne lähtivät vallottaan. Mun mielestäni se oli suotta, että lähtivät meneen yli rajan. Ollis tyytynyt vaan niihin omiin alueisiinsa. Siitä oli kauheesti kaikki vastaan, että ei sais

60

”Minä olin juuri samaa mieltä kuin tämä kapteeni Nukari, hän oli viisas mies. Hän sanoi, kun alettiin mennä yli omien rajojen, että ei olisi saanut Suomi tehdä sitä. Ollis pitänyt pysähtyä niille vanhoille rajoille, se oli liikaa että yritettiin Suur-Suomea. Mun mielestäni se oli suurimman osan kanta, että saataisiin se vanha ja että se oli vähän ylitiöäisyyttä, että haluttiin sitä Suur-Suomee.”⁶¹

Toisaalta jotkut muistelevat suhtautuneensa uusien alueiden valloittamiseen myönteisesti. Näin poliittisen johdon tavoitteet Itä-Karjalassa saivat myös kannatusta. Eräs muistelija ker ymmärsi Suur-Suomi aatteen kannattajia, eikä ajatus tunnu hänestä vieraalta haastatteluhetkelläkään.

”Ja nyt kun puhutaan siitä Suur-Suomesta. Kyllähän se oli vanha ajatus, että kun se on suomalaisten asuttamaa aluetta, niin kyllä ollis hienoo, jos saatais se Suo takasin. Mutta sitä ei arvattu, kuinka se Neuvostoliitto oli jo alistanut ne ihmiset, ne oikein pelkäs sitä tilannetta, että nyt toi Suomi tulee tänne. Siellä oli jo venäläistetty niin, ettei se ollut enää valmis otettavaksi myöskään henkisesti.--- Kyllä se mulle on

⁵⁹ Vehviläinen 1989a, 312-313; Julkunen 1982, 125.

⁶⁰ H17.

jäänyt sellanen ajatus, että olis se hienoo, kun Suomi vähän laajenis ja pääsis tonne Vienanmerelle ja Jäämerelle. Kyllä se olis ollu hienoo, kun se on suomalaisten maata

62

Toinenkin muistelijä kertoo kannattaneensa Suomen alueen laajentamista, kun siihen oli tullut tilaisuus. Hän ei kuitenkaan muistele edellisen kertojan tapaan niinkään aatteellisia kuin käy perusteluita lisäalueiden hankkimiselle. Mieleen on jäänyt samankaltaiset peruste kuin silloisella poliittisella ja sotilaallisella johdollaakin oli. Toisaalta muistelu kertoo myös talvisodan ja jatkosodan aatteellisesta erosta: Kun talvisota muistetaan selkeästi puolustusotana, muistot jatkosodasta eivät ole näin yksioikoiset. Talvisodassa piti yksinkertaisesti taistella olemassaolon puolesta, mutta jatkosodan sotatavoitteet eivät ole olleet aivan itsestäänselvät ja vaativat siksi erityisiä perusteluja.

Kysymys: ”Mitä ihmiset silloin ajatteli sodasta, että tuntuko se sillain järkevältä tai siltä, että siitä pitäis saada jotain lopputulosta aikaseks?”

H: ”No sanotaan niin, että talvisota, se oli selvä tapaus, siinä oli kysymys siitä, että kaikki oli sitä mieltä, kuinka paljon nyt kukin tiesi siitä Stalinin meinin kyllähän niistä tiedettiin, ja sehän tiedettiin että vastaan on pistet jatkosodan aikaan esimerkiksi minä henkilökohtaisesti niinkun perustelin sitä ittelleni sillä tavalla, että kun siellä vihollinen kerran tuolla rajan takana on, niin saadaan lyhyemmät maarajat, kun se menee kannakselta kannak suurempia Suur-Suomi-ajatuksia, sitä ajateltiin vaan, että täytyy saada mahdollisimman hyvät puolustusolosuhteet. --- Kyllä kai niitä tietysti oli semmoisiakin, ainakin sitä puhutaan, että olis ollu Suur-Suomi-intoilijoitakin. En minä kyllä tuntenut ketään.”⁶³

Kaikki eivät muistele toivoneensa sodalta erityisiä saavutuksia. Moni yksinkertaisesti vain toivoi, että kauhistuttava sotatilanne loppuisi, elämä palaisi tutuille raiteilleen ja miehet pääsi Eräs haastateltava toteaaakin, että ”huono rauhakin on parempi kuin sota”. Kaikki eivät osanneet

---

⁶¹ H18.

⁶² H10.

⁶³ H5.

Haastattelujen perusteella myös hyvin henkilökohtaiset syyt ja oma elämäntilanne vaikuttivat siihen, mitä sotatavoitteista ajateltiin. Nuoren miehen mielessä oli päällimmäisenä oma kohtalo. Tunnelmia leimasi tieto siitä, että hänellä oli pian edessä oma lähtö rintamalle:

”Kai sitä vähän prukattiin, että saadaan se Karjala takasin. Mutta ei sitä silloankaan, oli niin paljon nuori, ettei tähän reagoinut sen laajemmin. Ajatteli vaan sitä omaa kohtaansa, se oli tiedossa, että täytyy lähteä.”⁶⁷

Sodan loppuminen oli tärkeimpänä toiveena monella sellaisellakin, joka toivoi, että sodassa tulisi tilaisuus vanhojen rajojen palauttamiseen. Sota oli tavalliselle ihmiselle kaiken kaikkiaan kielteinen

---

⁶⁴ H20.

⁶⁵ H13.

⁶⁶ H4.

⁶⁷ H14.

asia. Vaikka jatkosota tuntui aluksi tarjoavan mahdollisuuden menetettyjen alueiden palauttamiseen, sotaa pidettiin pahana asiana.

2.6. Metsäkaartilaisuus tekee särön yhteishengen

Jatkosotaan liittyi alusta alkaen tekijöitä, jotka haittasivat yhteishengen syntyä, luomista ja säilyttämistä. Sotaan joutuminen herätti monissa epäluuloja ja haluttomuuttakin. Suomessa tiedettiin jo, mitä sota on. Yleiseen mielialaan vaikuttivat myös maailmansodan aiheuttamat vaikeudet jokapäiväisessä elämässä. Poliittinen kenttäkään ei ollut aukottomasti sodan kan Saksaan epäilytti. Kuitenkaan suomalaiset eivät merkittävästi kääntyneet valittuja toimintalinjoja tai tilanteen vaatimuksia vastaan. Kansa taisteli sodan edellyttämällä tavalla ja kesti sen luomat paineet. Suomalaisten suuri enemmistö erityisesti kiihkoilematta koki välttämättömäksi puolustaa omaa maata ja kansaa. Suomi koettiin edelleen puolustamisen arvoiseksi kotimaaksi.⁶⁸

Samalla tavalla myös moni haastateltava kertoo, että jatkosodan aikana hämeenkyröläisten mielialat olivat talvisodan tapaan enimmäkseen maanpuolustushenkisiä. Uudenkin sodan sy koettiin vahvasti, että isänmaata piti puolustaa. Tärkeintä oli säilyttää oma maa ja sen itsenäisyys.

Kuitenkin moni muistelee yhteishengessä ollutta säröä. Heti liikekannallepanon yhteydessä paikkakunnan miehiä syyllistyi rintamakarkuruuteen ja jäi kotiseudulle pakoilemaan palvelusta. Kansankielellä sanottuna he siirtyivät metsäkaartiin. Aivan kaikki eivät siis olleet yhtei henkisessä rintamassa vihollista vastaan. Metsäkaartiasian teki erityisen kiusalliseksi se, että hämeenkyröläisiä rintamakarkureita oli valtakunnallisesti varsin paljon, esimerkiksi liikekannallepanon aikaan 35 miestä, mikä oli maan kunnista kuudenneksi suurin luku. Edellä olivat muun muassa suuret kaupungit Turku, Helsinki ja Tampere.⁶⁹

---

⁶⁸ Julkunen 1982, 122-123, 134-135.

⁶⁹ Kulomaa 1995, 51.

”Sitten kyllä jo jatkosodan aikana, silloin Hämeenkyröstäkin lähti metsäkaartiin niitä miehiä. Se muuttu silloin välirauhan aikaan se ilmapiiri täysin, ei se ollut enää se

70

Kyröskosken teollisuustaaajamassa sodan aikaan asunut haastateltava muistaa, että jatkosodan aikana kyröskoskelaisten keskuudessa oli ristiriitoja ja aatteellista jakautuneisuutta. Hänen mukaansa äärivasemmistolaiset olivat metsäkaartilaisien puolella, ja esiintyi myös ajatuksia Suomen Neuvostoliittoon liittämistä. Muistelusta kuvastuu, ettei hän hyväksy edelleenkään itselleen vieraan aatteen kannattajia.

”Se oli sitten se missä tuli niitä ristiriitoja täällä, juuri se mettäkaartiin menemi rupes nää äärivasemmistolaiset haaveileen suurta hienoo Neuvosto yhteen, aivan ihmeellinen ajatus. Meillä kotona pidettiin sotaa kauheen pahana asiana, mutta kyllähän nää voimakkaat kommunistit oli sitä mieltä että Suomen pitäisi liittyä Neuvostoliittoon. Oli kaikkea tämmöstä vakoilua ja desanttien suojelua, se oli ihan selvää, että niitä autettiin. Desanttia pudotettiin johonkin Juhtimäen korpeen, niin kyllä niillä polkupyörät ja kaikki oli kun ne lähti Tamperetta kohti.”⁷¹

Oman pitäjän miesten rintamakarkuruutta muistellaan varsin kiusallisena ja arkaluontoisena asiana, etenkin jos metsäkaartissa oli oman kylän miehiä. Joittenkin kylien sisäinen ilma jos kylän omia poikia oli jättäytynyt pois rintamalta. Karkuruus onkin jäänyt joittenkin muistelijoiden mieliin sota-ajan ilmapiirin ikävänä ja ahdistavana piirteenä. Aiheen ahdistavuutta ja kiusallisuutta kuvaa sekin, että toiset soisivat asian jo jäävän historian unohduksiin. Metsäkaartilaisuus on eräänlainen sodan ajan sukupolven henkinen trauma: vuosikymmenien jälkeenkin koetaan häpeällisenä, että oman kunnan miesten keskuudessa oli valtakunnallisesti paljon metsäkaartilaisia. Kaikki eivät välttämättä haluaisi juuri puhuaakaan ikävästä asiasta.

Tätä metsäkaartilaisuusasiaa ei kuitenkaan ole syytä liioitella. Kaiken kaikkiaan sota-aikaa muistelevat ihmiset kertovat, että jatkosodankin aikana maanpuolustusta pidettiin tärkeänä. Eräs

---

⁷⁰ H1.

⁷¹ H10.

haastateltava toteaakin, että talvisodan henki jatkui edelleen⁷². Vaikka hämeenkyröläisiä miehiä meni metsäkaartiin, haastateltavat kertovat kokeneensa, että maata pitää puolustaa ja omat velvollisuudet suorittaa. Metsäkaartilaisiin suhtauduttiinkin enemmän tai vähemmän kielteisesti. Karkuruus teki ikävän särön yhteishenkeen, mutta ei kuitenkaan kyennyt murta

”Siinä jatkosodassa jäi niin paljon niitä, jotka eivät menneet, totelleet sitä käs
Minä en seurannut sitä niin tarkkaan, minä menin sitten sinne minkä käskettiin ja tein sen työni siellä ilmavalvonnassa. Minulla oli se henki, että se oli oikein, että tekee sen

73

Vaikka seuraava muistelija edellä puhuikin metsäkaartilaisista ja ilmiöön liittyneestä hengenmuutoksesta, hän myös korostaa jatkosodankin alussa vallinnutta maanpuolustushenkeä.

”Mutta kyllä sitä aateltiin vaan, ettei se tulisi, ettei se tulisi. Se oli kuitenkin se itsepuolustus, se isänmaan puolustus oli kova sana kuitenkin.”⁷⁴

Samaan tapaan seuraava muistelija toteaa, että maanpuolustushenki säilyi, vaikka mieliala muuttuikin verrattuna talvisodan aikaiseen innostukseen.

”Jollakin lailla kyllä se kaikki into ja sellainen, joka oli silloin talvisodan aikana, kun tunsin sellaista suurta isänmaallista tunnetta, ei se sama ollut enää jatkosodan aikaan. Kyllä ne oli ne talvisodan menetykset ja kaikki, että oma ikäluokka, toinen toisensa jälkeen kaatui, niin kyllä se tuntui kovalta. --- Kyllä minä koko ajan tunsin sen tarpeelliseksi, myös silloin kun 41 lähdettiin. Kun se sota taas syttyi, ja yks ja toinen sanoi että ei, niitähän oli silloin niitä sotakarkureita sitten, jotka ei lähteneet enää, niin kuitenkin koko ajan tuntu siltä, että kyllä sinne mentävä on. Ja silloinhan oli täällä siirtoväki. Mä sanoin, että jos tšekäläiset ei olis lähtenyt, niin karjalaiset olis joka tapauksessa lähteneet ilman muuta, kyllä semmo

75

---

⁷² H5.

⁷³ H18.

⁷⁴ H1.

⁷⁵ H7.

Jotkut muistelijat taas kertovat kotiseudulla vallinneesta yhteishengestä, joka joillain kylillä säilyi koko sota-ajan. Metsäkaartilaisuutta tai muuta yhteishengen rikkojaa ei joka kulmakun

Metsäkaartilaisiin suhtautuminen oli myös jollain tavalla kaksijakoista. Tämä ilmenee eräiden muistajien kertomuksissa siitä, kuinka jotkut tutut miehet pakoilivat asepalvelusta. Heitä ei kuitenkaan aina haluttu antaa ilmi viranomaisille, vaikka karkuruutta sinänsä pidettiin pahana asiana. Metsäkaartilaisuus muistetaan siis tälläkin tavalla kiusallisena asiana. Oma kyväliset suhteet menivät tiukan lainkuuliaisuuden edelle. Niinpä tuttujen rikkomuksia saatettiin katsoa läpi sormien, kuten seuraavat muistelijat kertovat. Ensimmäinen heistä muistelee sotilaspoikana saamaansa komennusta tarkkailla erästä metsäkaartilaista. Tutun miehen tarkkailu tuntui ikävältä.

”Nimismies sitten pyysi multa, että mä seurailisin yhtä siellä ja kyllä mä nyt sen verran seurailin kun uskalsin, mutta se oli niin lähellä naapuri, että ei mun oikein niinkun, ei siinäkään tullut koskaan mitään. Mun olis ollut tarkoitus seurata, että jos se tulee se karkuri kotiinsa sinne, mutta en, ei siitä tullut mitään tulosta. Osittain tietysti sen takia, että mä pelkäsin mennä kyttäilemään sinne ja sitten toisekseen kun se oli kumminkin

76

”Isä kerto sitten asian, kun se siellä suolla kävi polkupyörällä katsomassa, että joko kauraa voi pian mennä niittää sieltä --- oli vähän hämärää, ja sitten metsä mies hänen eteensä. Hän vähän pelästyi ja pysähtyi, ja se oli isän tuttu, sen tuttav poika, joka oli mettäkaartissa. Hän ensin vähän säikähtyi, mutta sitten he puhu vähän

Kysymys: ”Ei hän sitten ilmottanut minnekään?”

H: ”Ei ilmottanut, ei isä ilmottanut. Se ei sen miehen isän takia, se oli isän tuttu sen isä, niin hän ajatteli ettei se joudu mihinkään, olkoon, isä tuomas että ol voinut tulla, sitä ei tiedä mitä kostoja siitä olis tullut, eikä hän tiedä mihkä meni, mutta

77

---

⁷⁶ H5.

⁷⁷ H18.

2.7. Pelko tulee takaisin, rauha on helpotus

Kuten edellä on todettu, joidenkin muistelijoiden mukaan jatkosotaa ei koettu välttämättä niin pelottavaksi kuin talvisotaa. Kun Suomi menestyi sotilaallisesti jatkosodan alussa, kotiseudullakaan ei oltu kovin huolestuneita kotimaan kohtalosta. Samoin asemasodan aikana elettiin rauhallisemmissa tunnelmissa. Kuitenkaan pelko ei tänäkään aikana täysin hellittänyt:

”Se asemasota oli kans semmosta vähä tylsää aikaa. Työtä oli kauheesti, eikä tullu rauhaa kuitenkaan, pojat oli siellä, kyllä se semmosta oli. Eikä niitä pommituksia ollu kauheasti, oli se rauhallisempaa aikaa, mutta ei se mitään ilosempaa aikaa ollu. Kyllähän aina oli se pelko päällä, että koska taas tulee.”⁷⁸

Asemasodan aikana pienenä kytynyt pelko leimahti täyteen liekkiin jatkosodan viimeisenä vuonna 1944. Maailmansodan lopun käänne tuntui Suomessa vuoden alusta lähtien. Kun Saksa joutui perääntymään Leningradin ympäriltä, Neuvostoliitto pyrki helmikuussa painostamaan Suomea pommittamalla Helsinkiä. Sota tuli pitkästä aikaa kotirintamalle.⁷⁹

Neuvostoliiton suurhyökkäys Karjalan kannaksella kesäkuussa 1944 museri niin taistelevien joukkojen kuin kotirintamankin mielialat. Virallinen tiedotustoiminta menetti hetkeksi otteensa sekasortoisen vaiheen aiheuttamien käytännön vaikeuksien ja yllätyksellisyyden vuoksi. Kannaksen tilanne näytti huhujen tulvassa katastrofilta. Kansan pariin levisi käsitys siitä, että kaikki on menetetty. Tähän vaikuttivat niin pommitukset ja tiedot tappiosta kuin evakoitten uusi tuleminen.⁸⁰ Perääntymisvaiheen kauhut ovat jääneet mieleen.

”Sitte se olikin kamalaa se häviön vuosi, se olikin kamalaa tuloa. Se viimeinen sota, että kyllä se ihme ja kumma on, että kuinka ne pärjäs sentään semmoselle kamalalle massalle. Se perääntymisvaihe, juur silloin aatteli, että tuleeko se tänne saakka, että

---

⁷⁸ H1.

⁷⁹ Julkunen 1982, 130-131; Favorin & Heinonen (toim.) 1972, 217.

⁸⁰ Julkunen 1982, 130-131; Julkunen 1990, 244-245.

viekö se kuitenkin tän Suomen. Pelko, kauhee pelko, että tulee sit uhrattu sen asian eteen ja sittekki tulee.”⁸¹

”No jännitettiin hirveesti, ja kun tiedettiin, että miehet alko väheneen. Kun mie lomalla ni puhuivat, että kun heitiä ei oo enää. Presidentti meinas vaan, että sotaa jatketaan. Miehet sano, että on mahdottomuus jatkaa kun heitiä on niin vähän. Se oli niin kamala paikka ja painajainen kyllä ihmisille, sitte sitä juur että kuinka siinä käy, sitten se jännitys. Viekö se ryssä koko Suomen, että kuinka se rupee vaatiin.”⁸²

Jatkosodan päättänyt välirauhansopimus solmittiin 19. syyskuuta 1944. Moni muistelee, että rauhan tulo oli helpotus. Pitkään kestänyt sota oli koetellut itse kunkin voimia. Varsinkin suurhyökkäys ja suomalaisten perääntyminen olivat saaneet suomalaiset pelkäämään jo kansallisen olemassaolonsakin puolesta. Näissä tunnelmissa rauhantuloa muistellaan enimmäkseen helpotuksena. Tärkein oli saavutettu, kun Suomi pysyi itsenäisenä. Helpottuneisiin tunnelmiin sekoittui toisaalta myös katkeruutta rauhanehdoista. Moni kuitenkin kuvaa rauhantulon aikaisia tunnelmiaan yksinomaan helpottuneiksi. Mukana muistoissa on myös muitten kokemus: helpotus oli kaikille yhteinen, niin kotijoukoille kuin rintamalla taistelleille perheenjäsenille.

”Kyllä se oli mahtava tunnelma, että onks se nyt niin. Mun veljeni kerto, että se sattuu niin, että heillä oli just se kaikkein kriittisin vaihe siinä kahakassa venä tuli tää hiljaisuus ja se tieto, että sota on loppu. Sitten ei enää kuulunut laukauksia, silloin tällön sieltä, tuntu ihan mahtavalta. Tietysti se heistä tuntu hienolta, mutta kyllä se vaan meistäkin tuntu, että hyvänen aika, se on nyt sitten vaan loppu. Sitten alko ne rauhanneuvottelut ja ne muut, mutta se oli iso ajatus.”⁸³

”Tietenkin se tuntu helpottavalta silloin. Kyllä sitä jokainen, kun sitä niin monta vuotta kesti, niin kyllä sitä jokainen jo helpotuksesta huokas.”⁸⁴

---

⁸¹ H1.

⁸² H6.

⁸³ H4.

⁸⁴ H20.

Rauhantekoa kuvaavat helpotukseksi sellaisetkin muistajat, jotka muistavat vielä rauhanehtojen aiheuttaman katkeruuden:

”Kyllä siihen tietysti sekotti se, että rauhanehdot oli niin hirvittävän raskaat, katkeraa oli, mutta tietysti helpottunut, saatiin rauha kuitenkin maahan ja säilyt Jokaikisen mielessä että ollaan sentään itsenäisiä, kun hyvin tie miehittää tän valtakunnan. Kyllä se niin suurena lahjana Luojalta vastaanotettiin, kyllä

85

Rauhan merkitykseen otetaan haastatteluissa kantaa yhä edelleen. Rauhanteon tuloksena säilynyt itsenäisyys tuntuu nyt hyvin arvokkaalta, kun Suomen tilannetta verrataan itäisen ja ete naapurimaiden tilanteeseen. Muistoista kuvastuu myös edelleen katkeruus venäläisiä kohtaan.

”Kyllähän se katkeraa oli tää, kun ne luovutukset oli ja sotakorvaukset ja kaikki, mutta sittenkin oltiin kiitollisia, kun saatiin rauha ja itsenäisyyskin säilytettyä. --- Mitä meillä olis nyt, kun tietää mitä siä Venäjällä on nyt, mitä meillä olis ja meitä olis vielä huonommin kohdeltu ku baltialaisia, ku me pistettiin hanttiin. Että kyllä se meitä niin vihais. --- Ja kun moni sanoo, että hävisimme sodan, ei mitään hävitty sotaa oo. Me saatiin itsenäisyys säilytettyä, musta se on voitto eikä mikään häviö.”

Ihanana asiana muistetaan myös se, että miehet lopulta pääsivät pitkien ja uuvuttavien sotavuosien jälkeen palaamaan kotiin. Tosin sodan loppumisen tunnelmia varjosti se, että monen miehen taival oli

Rauhan tulon tunnelmia muistellaan myös katkerampaan sävyyn. Toisten mieliin on jäänyt ensisijaisesti rauhanehtojen kovuus ja se, että niiden vuoksi oltiin katkeria. Alueiden menetys on jäänyt joidenkin muistelijoiden mieliin edelleen vääryudeksi, joka kaipaisi korjausta. Samoin Porkkalan vuokraaminen Neuvostoliitolle oli pelottava asia. Venäläisten tukikohta tykinkantaman

3. KUOLEMAN LÄSNÄOLO LEIMAA TUNNELMIA

3.1. Miesten kohtalo pelottaa

Sota-aikana kuolemantapausten todennäköisyys kasvaa, ja tämä tuottaa psykologisia paineita sekä sotilaille että heidän omaisilleen. Sodassa tapahtuvan kuoleman oikeuttaminen vaatii sodan oikeuttamista. Suomalaiset hyväksyivät laajasti sekä talvi- että jatkosodan. Taistelua pidettiin välttämättömänä isänmaan säilyttämiseksi. Sota-aikaiseen kuolemaan myös liitetään erityisiä merkityksiä ja kielenkäyttöä, jotta kuolemanvaara ei aiheuttaisi liikaa tyytymättö johtoa kohtaan. Samalla on tarkoitus myös lohduttaa ja tukea surevia. Sodassa kuollutta esimerkiksi kutsutaan kaatuneeksi, jonka kuolema on yhteiskunnan kannalta uhri, raskas mutta välttämätön

88

Kaatumisiin liittyy myös rituaaleja, kuten sankarihautajaiset. Sotakuolemiin liittyvät tapahtumat kulkivat kotirintamalla muutenkin melko säännönmukaisesti. Tapahtumasarjaan kuuluivat tiedon saaminen, lohdutus, ruumiin saapuminen ja sankarihautajaiset.⁸⁹

Sota-ajan muistelijoiden varmasti raskaimmat muistot liittyvät miesten kuolemiin rintamalla. Lähes kaikki haastateltavat muistelevat miesten kaatumista. Moni menetti sodassa joko sukulaisen tai

---

⁸⁶ H16.

⁸⁷ H18.

⁸⁸ Raitis 1993, 247, 251-252.

⁸⁹ Ibid.

sodissa 118 lasta.⁹⁰

Suurin osa haastateltavista muistelee, että rintamalla olleiden miesten vuoksi oltiin huolestuneita tai peloissaan. Huolta kannettiin niin perheenjäsenten ja sukulaisten kuin ystävien ja tuttavien puolesta. Kotiseudun ihmisten suurimpia pelonaiheita olikin se, että miehille tapahtuu sodassa jotain. Sen sijaan oma turvallisuus ei huolestuttanut yhtä paljon. Sota-ajan tunnelma oli vakava ja raskas: kuolema, nimenomaan parhaassa iässä olleiden miesten kuolema, oli koko ajan läsnä aivan eri tavalla kuin aikaisemmin. Usein sota-aikaisista tunnelmista puhuessaan haastateltavat kertovat miesten vuoksi tunnetusta huolesta.

”Kyllä se semmosta vakaata oli, kun se kuolema oli niin lähellä. Sitä aina sai pelätä sitten, täältäkin niitä kaatu miehiä ja aika paljon.”⁹¹

”Omat tunnelmat kokonaan väritty sillä, että kuinka velipoikien ja siskon käy siellä, se oli päällimmäisenä. Kyllä se oli ikävää, kun ne sieltä sitten lomalle tuli, ja näki millasissa olosuhteissa ne oli siellä ollut, joillakin oli täitä, ja kaikkee semmosta.”⁹²

Sodan alkua muistellessaan moni haastateltava kertoo miesten lähdöstä rintamalle ja ankeista tunnelmista, jotka tuolloin valtasivat mielen. Miesten lähtö oli kotiin jääneille mieliinpainuva asia, ja monesti se on lisäksi kaikkein ikävin sodan alkuun liittyvä muisto. Kaikki eivät niin päällimmäisenä olisi ollut esimerkiksi pelko kansakunnan tulevaisuudesta, vaan mieleen ovat jääneet paljon omaa elämää lähempänä olleet huolet. Kotiseudulle jääneen päällimmäinen kokemus saattoi olla esimerkiksi järkytys miehen lähdettyä pois kotoa. Tätä kuvastavaa seuraavan naisen muisto siitä, kuinka hänen aviomiehensä lähti sotaan. Kotiin pienen lapsen kanssa jäävän naisen tunnelmia leimasi

---

⁹⁰ Hannu 2002, 417-420.

⁹¹ H6.

⁹² H10.

Kun perheenjäseniä oli rintamalla, tämä täytti ajatukset. Edellisessä luvussa jo todettiin, kuinka tiedotusvälineiden seuraaminen lisääntyi sodan aikana, kun kotimaan kohtaloon vaikuttavista sodan käänneistä haluttiin tietoa. Jotkut haastateltavat kertovat myös, että huoli rintamalla sotivista omaisista sai seuraamaan sotatilannetta. Tietoa haluttiin niiltä rintamanlohkoilta, joilla tutut miehet taistelivat.

---

⁹³ H3.

⁹⁴ H6.

Vaikka Suomen taistelua talvi- ja jatkosodassa pidettiin yleensä oikeutettuna, uhrin antaminen isänmaalle oli kova paikka. Seuraava muistaja kuvailee, miten raskaita ja epätoivoisia tunteita

---

⁹⁵ H7.

⁹⁶ Huhunanen (toim.)1984, 7.

Mä muistan, kun pappi tuli siitä kansakoulun vierestä ja se tuli sinne Petsamoon. Katteltiin sitten, ja se tuli meidän pihaan. Äiti sanoi, että no nyt isä on ehkä kuollut. Me oltiin jo varmoja, että se tuo sen kuolemanviestin. Kun se koputti ovea ja mentiin aukaseen, se kysy heti, että asuuko tässä Mäkinen. Me sanottiin että ei asu, se on toi seuraava talo.---

---

⁹⁷ H18.

⁹⁸ H8.

Kun me klopitkin nähtiin papin tulevan, niin tiesi, että nyt taas joku tuttu sitten... En tiä, mitä varten se oli pukeutunut itensä sillain, sillä oli musta ulsteri ja valkoinen kaulahuivi ja musta hattu. Se oli niin kuolemannäköinen äijä.”⁹⁹

Samaan tapaan kuten sodasta ja miesten rintamakuulumisista tuli yhteinen puheenaihe, myös kaatumisia muistellaan yhteisenä asiana. Tutun miehen kuolema oli usein koko kylän suru, ja tieto siitä veti mielialoja matalaksi. ”Kaatuneita surtiin vähän yhteisesti. Se saattoi olla hyväkin tuttava, joka siellä meni luodilla.¹⁰⁰” Oli kova paikka, että menetettiin niin monia nuoria miehiä, joilla olisi ollut vielä elämä edessään. Esimerkiksi jatkosodan hyökkäysvaihe vuonna 1941 ja Neuvostoliiton suurhyökkäys kesällä 1944 ovat jääneet joidenkin muistajien mieliin ikävinä ajankohtina juuri sen vuoksi, että silloin kaatui paljon tuttuja miehiä. Seuraavan haas jatkosodan alun kovista menetyksistä konkretisoituu siihen, kun vainajien arkut saapuivat kotiseudulle. Arkkulastia purkamassa ollut mies muistelee, millaisia tunteita tämä velvollisuus herätti:

”Alkupäivinä heti kun sota alko, tuli laivalla niitä ruumiita tänne kirkolle. Minutkin määrättiin sinne purkamaan, viemään niitä arkkuja laivalta kirkolle ruumishuoneelle. Siinä oli niitä Turkkilan poikia, niitä oli melkein kymmenen miestä. Kyllä vähän tuntui semmoselta ilkeeltä, kun niistä ei ollut tietoja tullut paikkakunnalle, muuta nimet oli sitten arkkujen päässä. Kyllä se niin matalaksi mieltä veti se purkaminen. Oliko niitä 27, kun tuli siinä lastissa, pari ikaalilais

101

”Se oli niin kamala se heinäkuu, kun täältäkin päin kaatui niin paljon miehiä. Se oli viimeinen sunnuntai heinäkuuta, kun oli se sankarihautaus. 29 siunattiin silloin, niin paljon.”¹⁰²

Yhteisestä menetyksen kokemuksesta kertoo myös se, että kolme haastateltavaa on maininnut tiettyjen Kauppilan veljesten kohtalon: neljästä veljeksestä kolme kaatui¹⁰³. Eri puolilla pitäjää

---

⁹⁹ H4:n aviomies.

¹⁰⁰ H14.

¹⁰¹ H11.

¹⁰² H17.

¹⁰³ H1; H6; H11.

lapsia oli, niin vaatteitakin sitten annettiin, isoistakin taloista lahjoitettiin lasten vaatteita, jotka oli vielä hyviä.”¹⁰⁷

3.3. Omainen kaatuu

---

¹⁰⁴ Raitis 1993, 251-251.

¹⁰⁵ H1.

¹⁰⁶ H4.

¹⁰⁷ H6.

Vaikka miesten toivottiin palaavan taisteluista kotiin, toiset kuitenkin joutuivat ottamaan vastaan tiedon omaisen kaatumisesta. Haastattelemieni ihmisten joukossa on kaksi sotaleskeä, joilta kummaltakin kaatui aviomies jatkosodassa. Kummankin naisen haastattelu painottuu aika paljon miehen menettämiseen, sen aiheuttamiin tuntemuksiin ja lopulta taisteluun elämän jatkumiseksi. Aviomiehen kaatuminen oli vaimolle raskas paikka. Miehen kuolema tulee haastattelujen kuluessa esiin monessa yhteydessä ja jättää muut asiat varjoonsa. Menetyksellä leijua elämäntarinaa. Se vaikutti perusteellisesti koko vastaiseen elämään, joka piti rakentaa uusille kannattimille.

Lesket kertovat kokemuksistaan varsin avoimesti. Tähän on saattanut vaikuttaa pitkän ajan kulumisen leskeksi jäämisestä. Kun suru on käsitelty eikä asia ole enää niin kipeänä mielessä, puhuminen on helpompaa. Toisaalta iäkkäällä ihmisellä voi olla myös vähemmän sosiaalisia paineita varoa kokemuksistaan kertomista. Näin he voivat puhua enemmän ja rehellisemmin omista tuntemuksistaan.

Leskille on jäänyt tiedon saamisesta varsin yksityiskohtaiset muistot. Järkyttävä ja kertojien elämään voimakkaasti vaikuttanut tapahtuma on jäänyt tarkasti mieleen. Se on myös varmasti käyty mielessä yhä uudelleen ja uudelleen. Toinen sotaleskistä kertoo, kuinka ikävää uutista oli ensin vaikea hyväksyä, eikä hän olisi halunnut edes uskoa suruviestiä tuoneen papin sanoja todeksi.

”Kyllä se oli silloin, kun se pappi tuli sanon tänne, ei se ollut mikään mukava uutinen. Mä olin pojan kanssa tuolla pihalla, ja mun anoppi asu tossa naapuri sanoin sitten heti, että kuka mies nyt meille menee. Se taitaa nyt olla pappi, kun se on noin mustissa. Se oli Anttila-niminen pappi, joka tuli sanomaan. Mä sanoin, ettei se varmaan ollut mun mieheni, että kyllä se oli sen veli, että jos se oli se Väinö, kun mummu asu tossa. Se sanoi, ettei hän kirkon kirjoista löydä muita kuin tämän mun mieheni. Me tultiin sitten sen papin kanssa tähän sisälle, se oli sitten sitä itkemistä mitä se oli. Ettei pystynyt mihinkään.”¹⁰⁸

---

¹⁰⁸ H2.

Molemmat sotallesket pohtivat, miksi juuri heidän miehensä piti saada näin kova osa. Toinen heistä esimerkiksi arvelee, että mies ei toisenlaisissa taistelutehtävissä kenties olisikaan kaatunut. Siksi tuntuu kovalta, että tämä oli itse halunnut pois tehtävästä, jossa olisi saattanut jäädä henkiin. Kaatumisen aiheuttama suru ja ikävä tuovat näin ajatuksen jonkinlaisesta kohtalon ivasta:

”Mieheni oli hevostmiehenä tehtaalla, ja hän sai hevosen siellä talvisodassa. Se sanoi, että se oli niin surkeeta, eikä se ottanu hevosta tähän jatkosotaan ja sitten kaatui. Mä olen sitä ajatellut, että ei se olisi kaatunut, jos olisi ollut hevosella, kun se vetten päällä kuoli, veneeseen kaatui. Se sanoi, että se antoi monta kertaa leipänsä palasen sille hevoselle talvisodassa, kun sille annettiin siellä hevonen, kun se ajoi siellä sodassa

109

Toinen leskistä korottaa muistoissa oman miehensä muita paremmaksi, ja hyvän miehen menetys tuntuu kovalta. Muistelija myös kertoo, että hänen miehensä oli yhtäältä siviilielämässä työteliäs ja yritteliäs ja toisaalta rintamalla rohkea sotilas. Kun tällainen mies kuoli ennen ai

”Se oli kyllä niinku seinä olis eteen lyöty, kyllä sitä ihan valokuvia haki vaan ja valokuvasta katteli. Teki ittellensä kysymyksen, että minkä tähden täytyi kaatua, kun on semmosia renttuja ja semmoisia, niin minkä tähden täytyy kunnollisen miehen siellä kaatua. Semmoisia kysymyksiä tuli eteen omalle ittelle, ja itkua tuli.”¹¹⁰

Eräs haastateltava muistelee kaatunutta veljeään samaan tapaan ihannoiden kuin leski edellä miesvainajaansa. Useimmat veljensä kaatumista muistelevat eivät kerro menetyksestä kovin monisanaisesti, eikä se samalla tavalla leimaa sota-ajan muistoja kuin miehen kuolema leskien tarinoita. Tämä muistelija kuitenkin kertoo veljensä kuolemasta varsin avoimesti ja yhä kyöneleet silmissä. Perheelle pojan menettäminen oli kova paikka.

---

¹⁰⁹ H2.

¹¹⁰ H3.

Miehen menetyksen raskaus näkyy siinä, kuinka se leimaa sota-ajan muistoja yleisemminkin. Lesket eivät joidenkin muiden tapaan kerro, että sota olisi koettu yhteiseksi asiaksi. Toinen leskistä esimerkiksi kertoo, että hän ei miehen kaaduttua osannut toivoa sodalta mitään tavoitteita. Vaikeassa elämäntilanteessa rajalinjan kulku ei tuntunut kovinkaan merkitykselliseksi päällimmäiseksi oma henkilökohtainen suru. Myös leskien kokemus rauhan tulosta on erilainen kuin monella muulla. Jotkut muistelijat kertovat olleensa rauhan tullessa helpottuneita, mutta sotalleski ei välttämättä osannut iloita rauhasta. Sodan päättyessäkin mielessä oli oma menetys: Mielen valtasi vain

---

¹¹¹ H1.

¹¹² H3.

miesten kuolema oli silti enimmäkseen järkytys. Inhimilliset tunteet nousevat muistoissakin yleisen ja ehkä retorisenkin ajattelun edelle.

3.4. Sankarihautajaisten merkitys

Talvisodan alussa vakiintui tapa kuljettaa kaatuneet kotiseudulle haudattaviksi. Myös suurin osa hämeenkyröläisistä sankarivainajista saatiin oman seurakunnan hautausmaahan. Sankarihautajaiset olivat paikkakunnan yhteisiä surujuhlia, joiden järjestelystä vastasivat seurakunnat. Suojeluskuntalaiset osallistuivat kaatuneiden viimeisen matkan juhlistamiseen ampumalla vainajille kunnialaukaukset.¹¹³ Eräs haastateltava muistelee, että sankarihautajaiset olivat liikuttava ja mieleenpainuva tapahtuma: ”Ne oli juhlallisia tilaisuuksia, kun haudattiin sanki

---

¹¹³ H3.

¹¹⁴ Raitis 1993, 270.

huolimatta mieleen on jäänyt, miten veljen ruumis oli siisti. Myönteisen muistikuvan jäämiseen on saattanut vaikuttaa haastateltavan asennoituminen yleensäkin elämään. Hän esimerkiksi toisaalla kertoo, että sota-aikana huumori oli tärkeää kovan ajan kestämiseksi. Myös surusta toipuminen ja hen, että viimeisestä kohtaamisesta nousee mieleen tällainen tavallaan myönteinen asia. Vaikka muistelija muisteleeekin veljeään kyyneleet silmissä, muistoa voi helpottaa palauttamalla mieleen edes jotain tähän tilanteeseen liittynyttä hyvää.

”Kun se Olavi-veli tuotiin, illalla tuotiin laivarantaan se arkku, ja me tultiin sitte hevosella sitä hakeen ja me siirrettiin se sitte tonne kappeliin. Se oli semmonen raakalautanen se arkku. Meitä oli äiti ja minä ja Eila ja sitte oliko Mäkelän Artturi sitte kanssa ja Kirmon vanha isäntä, Antti Kirmo tuli kans, halus tulla kattoon sitte. Se

---

¹¹⁵ Soikkanen 1990a, 214.

¹¹⁶ H6.

¹¹⁷ H2.

sano, kun me avattiin se, ettei me saatas Eila ja minä kattoo, ku me oltiin lapsia. Katottiin kumminkin, se oli niin siisti siellä, ku se oli siellä kenttä

Veljen hautajaisiin liittyy myös ikävämpiä muistoja. Esimerkiksi haastateltavan mieltä tuntuu yhä kaivelevan se, ettei veli saanut arvoistaan arkkua eikä hautajaisia. Häntä on myös jäänyt ärsyttämään sotilaspoikien ampuma kunnialaukaus: ampuminen loukkasi menetyksen kokenutta sisarta. Mennyt aika tuntoineen elää edelleen muistajan mielessä, ja muistelu nostaa yhä pintaan tunteita.

”Ja äiti sitte sano kun päästiin kotio, että täytyy ostaa Olaville oikee arkkua, kun sillä oli raakalautanen. Mä tulin seuraavana päivänä kirkolle päin asioille, ja kun tulin kotiin sanoin, ettei tarvi ostaa arkkua, se pantiin jo hautaan. Silloin toisena päivänä haudattiin tonne sankarihautaan. Oli lämmin kesäpäivä, ne oli kauan olleet jo kulkeneet, olis ruvennu haisemaan. Ei Olavilla ollu kirkkohautausta, oli semmonen hautaus. Mutta mua viäkin ärsyttää, että ne sotilaspojat ne ampu siä kiviaidan takana, ne ampu aina sitte sen kunnialaukauksen. Ku sodassa muut on kuollu, ja sitte viä ammutaan. Kyllä mä sen ymmärsin asian, että se on kunnialaukaus, mutta silti se koski pahasti.”¹¹⁸

Hautajaisiin saatettiin mennä, vaikka kaatunut ei olisi ollutkaan itselle aivan läheinen ihmi kertoo omalla tavallaan surun kokemisesta yhteiseksi asiaksi. Kotimaan puolesta kuollutta miestä haluttiin muistaa osallistumalla hänen hautajaisiinsa. Seuraava muistelijä kertoo, kuinka hän ystävineen halusi lähteä siunaustilaisuuteen, vaikka talvisodan kovat pakkaset paukkuivat ja parinkymmenen kilometrin matka kirkonkylään piti taittaa polkupyörällä. Pakkasen lisäksi pimennykset toivat hautajaismatkaan vielä oman talvisodanaikaisen pelokkaan sävynsä. Tästä tunnelmasta huolimatta sankareiden siunauksessa haluttiin olla mukana.

”Ensimmäinen sankarihautaus oli Aallon Kaukon ja Laaksosen Sakarin, ne oli ensimmäiset sankarihautajaiset. Tämä Kauko oli siellä Ikaalisten yhteiskoulussa, ja tästä oli naapurin tyttö hänen luokkakavereitansa. Sirkka pyysi minua, että tule sä hänen kanssaan siihen siunaukseen. Illalla täytyi mennä pimeässä, eikä meillä muuta valoo ollut, kyllä me dynamoa käytettiin pyörässä ja sähkölamppukin oli. Yli

---

¹¹⁸ H1.

neljäkymmentä astetta oli pakkasta.--- Kirkko oli pimeä, ei ollut yhtään valoja. Sitä me kuitenkin ihmettelimme, kun ne kunnialaukaukset ne kumminkin uskalsi ampua. Mutta ei sitten ulkopuolella liikuttu.”¹¹⁹

3.5. Elämä jatkuu menetyksestä huolimatta

Miten lähiomaisen menetyksestä selvitettiin? Vaikka yksi perheenjäsen olikin poissa, muitten piti jatkaa elämäänsä. Jotkut muistelijat yksinkertaisesti toteavat, että ihminen vain kestää tällaiset asiat. Esimerkiksi kolme veljeään menettänyt mies toteaa: ”Kyllähän se oli hirveen kova paikka, mutta¹²⁰.” Kuvaava on myös seuraava sotalesken ajatus.

”Siinähan se olikin kysymys, sitä ei osaa selittää. Mutta ehkä siitä selvisi niinku sanotaan, kun tänä päivänä kuolee joku rakas ihminen, niin kyllä siitäkin selvit Kun mun toinenkin mies kuoli, vaikka se ensimmäinenkin rakas oli, niin kyllä se oli nytkin kova paikka. Että itekin niinko ihmettelee, että millä sitä selviää, mutta tämä elämä on varmaan järjestetty niin, että siitä selviää.”¹²¹

Lapsilla oli merkitys tärkeä molempien sota-aikaansa muistelevien leskien elämän jatkumiselle. Kummankin kertomukseen elämän uudelleen rakentamisesta liittyy olennaisesti huolenpito lapsesta. Vaikka yksinhuoltajuus oli raskasta, pienen lapsen olemassaolo lohdutti ja antoi elämälle merkitystä. Lapsen ansiosta leski ei jäänyt aivan yksin. Lapsen olemassaolo myös pakotti palaamaan surun keskeltä arkipäivään ja sai ponnistelemaan elämässä eteenpäin.

”Jäin tähän velkaseen pirttiin, ei mitään muuta mulla ollut kuin pieni poika. Se oli kaiken paras aarre mitä oli. Se oli ihanaa, kun mä kerkesin saamaan sen pojan, se tuli

---

¹¹⁹ H17.

¹²⁰ H10.

¹²¹ H3.

välirauhan aikana. Pojan turvin ihan, lapselle elin, olin onnellinen kun mä sain sen pojan, ja sen mukaan olen sitten elänyt.”¹²²

”Meidän oli tytär seitsemän vanha, ja kun mä monta kertaa pöydän päässä kattelin kuvaa ja se huomasi että on itku silmässä, niin kyllä se sano, että se ei äiti tuu siitä nyt miksiäkään ja veti mua niinku pois sitte ajatuksista.”¹²³

Kun arki jatkui hautajaisten jälkeen, joidenkin muistajien mukaan kova työnteko oli lääke suruun. Leskille se oli samalla myös välttämätöntä perheen elannon hankkimiseksi. Kun isä, tärkeä perheen elättäjä, oli poissa, elämä piti järjestää uudella tavalla. Äidin täytyi ottaa uusi rooli ja ryhtyä perheen elättäjäksi. Seuraava muistaja kertoo, että elämä oli miehen kuoltua hyvin työntäyteistä. Elannon eteen piti ponnistella kovasti.

”Pojan kanssa jäin elään ja oleen ja tienaankin itte, aattelin että mä tuun toimeen. Töitä vaan kovasti tein, päivät leivoin ja sitte joka päivä lähdin tonne puol viiteen ehtoolla, ja sitten tulin siinä kahdeksan ja yhdeksän aikaan kotiin. Se iltasiivoominen, kun konttorilla ollaan päivät.---”

Kysymys: ”No miten sä selvisit tästä?”

H: ”Se oli selvittävä. Se työ, työ on kaiken... kun tulee surua ja murheita, kamalasti työtä. Ja täytykin tehdä sitä työtä, että sai sitä rahaa ja elantoo. Mä en muista, kuinka vähän se oli se sotakuukausipalkka, silloin se annettiin kyllä. Kyllä se semmosta kovaa

124

Toinenkin soteleski muistelee, miten hänen piti miehen kuoltua ryhtyä työntekoon. Ennestään ammattitaidottomalle naiselle tuli eteen aivan uusi tilanne, kun hänen piti mennä töihin. Hän kertoo miehensä kaatumisen jälkeisestä elämästään eräänlaisen selviytymistarinan. Itse hän tiivistää työelämään siirtymisensä ja leivän eteen ponnistelun aloittamisensa sanoihin ”tästä se alko sitte se elämänjuoksu.” Elämässä alkoi näin aivan uudenlainen, entistä raskaampi vaihe, kun piti itse ottaa vastuu kaikesta.

---

¹²² H2.

¹²³ H3.

”Siinähan sitten alko ne vaiheet. Olin sitte jo aikasemmin ollut työelämässä, mutta sillain pätkittään. Mä olin aivan ammattitaidoton ihminen, kun en mä ollut käynyt kouluja muuta kuin normaalikoulut, kansakoulut, jatkokoulut ja rippikoulun ja naimisiin menin niin nuorena, 19-vuotiaana. Minä tuumin ja tuumin, että nyt on asiat näin, että on velkanen pirtti ja pieni plikka, tässä ei oo nyt paljoa mahdollisuuksia. Sitten kohta pian ilmoitettiin, että mitä saa sitä soteleskieläkettä. Se oli silloin hirveen pieni alkuun.--- Mä näin, että nyt ei muuta kun lähtee töihin.”¹²⁵

Itse hän pitää selviytymiselleen tärkeänä O/Y Kyrö A/B:n paperitehtaan johtajia, joitten ansi mielestään pääsi töihin ja sitä kautta elämässään eteenpäin. Tärkeää ei siis ollut vain oma yritteliäisyys, vaan myös ympäristön tuki.

”Mutta olen kyllä kiitollinen noista tehtaan Kyrön herroista. Ja mulle sano sitte niistä joku, se oli varmaan se sahanhoitaja se Rantahalme, että heti kun te jaksatte tulla töihin, niin töitä on sitte. Silloin ei tarvinnu mennä kysyyn. Tällain mulle heti sanottiin.”

Lesket muistelevat muutenkin, että ympäristön tuki oli tärkeää. Oma erityinen merkityksensä oli kohtalotovereiden eli muiden soteleskien tuella. He perustivat paikallisia yhdistyksiä ja valtakunnallisia järjestöjä jo sodan aikana. Haastattelemani lesket muistavat, että leskien yh tuki oli tärkeää. He auttoivat toinen toisiaan, kohtalotovereilta sai henkistä tukea ja ymmärrystä.

Myös ystävät ja sukulaiset tukivat leskeä tämän vaikeassa tilanteessa, niin henkisesti kuin aivan konkreettisestikin. Oli suuri apu esimerkiksi saada lapselle hoitaja silloin, kun itse kävi työssä. Ystävät antoivat myös tärkeää henkistä tukea. Auttoi jaksamaan, kun ystävyysuhteet jatkuivat ennallaan miehen kaatumisen jälkeenkin, kuten seuraavan sotelesken lämpimät muistot kertovat:

”Mulla oli siinäkin erinomasta, kun meillä oli ystäviä niinku on nuorilla pareilla, niin ei mua kukaan jättänyt pois, mä olin aina mukana. Kun mun mieheni kaatu, eikä ystäväni

---

¹²⁴ H2.

¹²⁵ H3.

miehistä kaatunut muuta kuin mun, niin ei ne oo mua koskaan jättänyt. Oli totta kai nimipäivää, syntymäpäivää, juhlia siihen maailman aikaan, niin ei ne jättänyt koskaan mua ja mun poikaani pois. Aina ne käski meidät, vaikka niillä oli omat miehet.--- Kyllä malasti kaikkee, anto viittä markkaa rahaa pojan koppaan kun kävivät katto

126

Suomalaiset sotalesket joutuivat toisinaan ympäristön tiukan tarkkailun kohteeksi. Esimerkiksi tansseissa käyntiään tai seurusteluaan miesten kanssa saatettiin paheksua. Leskien odotettiin kunnioittavan miesvainajansa muistoa pysymällä pois tällaisista riennoista. Myös heidän uudelleen avioitumistaan saatettiin katsoa karsaasti. Sankarikuoleman saaneen miehen lesken naimisiinmeno pidettiin toisinaan jopa pyhäinhäväistysenä.¹²⁷ Haastattelemiini sotalesket eivät kuitenkaan kerro tällaisesta painostuksesta, eivätkä muutkaan haastateltavat kerro paheksuneensa uusia liittoja. Tosin avioituminen ei tuntunut aina leskestä itsestäänkään sopivalta. Seuraavan muistelijan mielestä kukaan toinen ei voinut korvata kuollutta puolisoa ja lapsen isää:

”En oo ikänä nähnyt sellasta miestä, että olisin huolinut. Ja pojan tähden vallankaan, ei ikänä tullut mieleenkään. En olis ikänä antanut kenenkään sillä lailla mitään puhua.”¹²⁸

Moni sotaleski kuitenkin avioitui uudelleen. Kymmenen vuotta sodan päättymisen jälkeen lähes puolet Suomen sotaleskistä oli jälleen naimisissa¹²⁹. Esimerkiksi seuraava muisteli kertoo, ettei hänellä ollut leskeksi jäätyään mitään periaatteellista estettä avioitumiselle, mutta ei hänellä ollut kiirettäkään solmia uutta liittoa. Avioituessaan hänellä oli kuitenkin tietyt vaatimukset, joihin tahansa kelvannut menetetyn puolison tilalle.

”Monet kyselivät, että vieläkö sä menet naimisiin. Mä olin 26:n vanha kun jäin sotaleskeksi, kun 19:n vanhana menin naimisiin. Mä sanoin, että siihen minä en uskalla vastata mitään. Mulla oli niin hyvä mies, en mä osaa sanoa tähän mitään. En mä sanonut ei taikka juu, kun uteliaita aina on. Mutta niin siinä kävi, että kuuden vuoden

---

¹²⁶ H2.

¹²⁷ Raitis 1993, 264; Sinerma 1995b, 442-443.

¹²⁸ H2.

¹²⁹ Salmi 1986, 144.

Terveen nuoren miehen äkillinen kuolema avioliiton kestänyt vain joitakin vuosia on varmasti lisännyt menetyksen raskautta ja korostanut miehistä jääneitä hy

”Kyllä se niin kova paikka oli, ettei kovempaa kyllä ihmisellä ole. En mä sitä ikänä unohda, kyllä se aina mielessä on. Me olimme kolme vuotta seuraa ja vuoden kihloissa, sitten mentiin vihille. Kyllä täällä niin porattu täällä pirtissä on, ja poikaa halasin.--- En mä ikänä kyllä toivo kenellekään, että juuri kun menee naimisiin niin kuolee.”¹³¹

Miehen kuolema ei ole kuitenkaan jättänyt muistelijaa katkeraksi, vaikka se aikoinaan oli kova paikka ja muisto miehestä ja tämän kaatumisesta on seurannut läpi elämän. Esimerkiksi muistelijan ajatukset venäläisistä kertovat tasapainoisuuden saavuttamisesta. Hän ei tunne katkeruutta näitäkään kohtaan. Tämä anteeksiantava asenne lienee lähtöisin kertojan luon halua olla katkera tai muistella asioita pahalla.

Kysymys: ”Mitä sä ajattelit näistä venäläisistä, tästä vastapuolesta?”

H: ”En mä oo ollu millään lailla katkera enkä opettanu poikaakaan ikänä enkä oo pahaa puhunu. Oon aatellu, että sota on sotaa ja eikä sille mitään voi. Pakkohan niittenkin oli mennä.---

---

¹³⁰ H3.

¹³¹ H2.

”Minä menetin sen pienen sotalaskieläkkeen, kun menin vihille. En minä tehnyt siinäkään väärin, on sotalaskiä, jotka asuu avoliitoksessa miesten kanssa ja ottavat eläkkeet, mutta multa meni sekin. Vaikka täytyy sanoa, että kyllä sitä katkerana muistelee, ettei oo montaa huushollia, että olis mies siellä kymmenen vuotta palvelu.”

Katkeruutta ja kateutta on aiheuttanut myös se, että hän ei saanut monien muiden leskien tapaan rintamamiestonttia, koska hänellä oli jo talo, lapsia oli vain yksi ja hän elätti itse itsensä työllään. Oma taistelu ja uurastus tuntuu jälkikäteen ajatellen kovalta, kun tuntuu, että helpommallakin olisi voinut päästä.

”Jokka osas hakee toiset sotalasket niin sai niitä rintamamiesmaita, niitäkin sai mutta mä en semmosista tiennytkään. Kyllähän niitä sai toiset. --- Mutta sille pantiin heti painoo, kun mä olin menny heti töihin ja mulla oli yks lapsi vaan ja mulla oli se pirtti, vaikka oli velallinen, niin se oli pirtti sitten, mä oon ollu vä

Joskus vähän ottaa kun toiset on paljon helpommalla saanu ne edut, ja mä oon kyllä

---

¹³² H2.

¹³³ H3.

Vaikka miehen kuolema herättää yhä haikeutta ja taloudellisten etuuksien menetys harmittaa, leskien kertomuksista kuitenkin näkyy, että he ovat vuosien aikana toipuneet menetyksestään. Kova ponnistelu elämän jatkumiseksi kertoo elämänhalun säilymisestä. Vaikka mieleen on nousut ajatuksia siitä, miksi juuri oma mies kaatui, siihen on kuitenkin pitänyt tyytyä: ”Se on kova paikka se kuolema, mutta sitäkään ei voi ihminen estää, ei se oo ihmisen vallassa.¹³⁴”

4. KOTISEUDUN ELÄMÄ JATKUU

4.1. Kotirintamallakin on pelonaiheita

Vaikka huoli rintamamiehistä oli varmaankin sota-ajan suurin pelko, myös kotiseudulla saattoi olla pelonaiheita. Neuvostokoneiden pommitukset aiheuttivat potentiaalisen vaaran kotiseudulla eläneille. Neuvostoliitto pommitti siviilikohteita heti talvisodan alusta lähtien. Sen lentotoiminnan tarkoitus oli siviiliväestön moraalien lamauttaminen. Pommeja pudotettiin myös sellaisille paikkakunnille, joiden sotilaallinen merkitys oli olematon.¹³⁵

Joidenkin muistelijoiden mieliin on jäänyt kotiseudun tunnelmien erityispiirteitä. Noin puolet heistä muistelee turvallisuussyistä annettuja määräyksiä: esimerkiksi ikkunat piti peittää, ettei ulos näkyisi valoa pimeään aikaan. Samoin suuret väenkokoukset olivat pommitusvaaran vuoksi kiellettyjä. Joidenkin muistelijoiden mukaan pimennykset vaikuttivat kotiseudulla tunnettuihin mielialoihin. Ihmisille annetut varoitukset saattoivat korostaa muutenkin ankeita tunnelmia.

”Sitten jo hyvin aikaisessa vaiheessa oli pimennys tullut, kaikki ikkunat täytyi pimittää. Se oli oikein outoa, kun ei nähnyt mistään valoja iltaisin, oli ihan pi on muutenkin pimeä. Se jäi semmoisena vähän niin kuin ahdistavana mieleen se pimeys.”¹³⁶

---

¹³⁴ H2.

¹³⁵ Ahto 1989, 116.

¹³⁶ H7.

”Se pimennys oli niin tarkkaa, että jopa semmoset partiot kiersi sitä kattelemassa, jos jostain näky valoja, mutta aika hyvin ihmiset huolehti siitä, se kun oli ensimmäinen pelkoreaktio tietysti, että täytyy olla ikkunat peitossa.”¹³⁷

Jälkimmäinen muistelija liittää pimennyksiin myös muiston siitä, että ihmiset olivat peloissaan tai ainakin varuillaan. Jotkut muutkin haastateltavat kertovat, että kotiseudulla tunnettiin pelkoa. Esimerkiksi talvisodan aikaan viholliskoneiden lentäminen Hämeenkyrönkin yli sekä uutiset ja kertomukset kaupunkien pommituksista saivat jotkut pelkäämään myös oman turvallisuutensa vuoksi. Seuraava haastateltava kertoo pelokkaista tunnelmista, joita viholliskoneiden liikkuminen hänen mielessään aiheutti.

”Yöllä niitä koneita meni. Mä Tuovin vieressä makasin tuolla tolppasängyssä, hyvä ihme mä pelkäsin, että kyllä nyt varmaan pommitetaan ja ollaan alusvaatteisillaan. Ei mitään, kyllä ne ohi meni. Sitten kun siellä Tampereella pommitettiin, kauheeta kolinaa oli. Siellä pommitettiin Tempoo ja Sarviksen tehdas kaikki maan tasalle, hyvä ihme siellä pommitettiin sitten niin kymmentä eri paikkaa. Kun ehtoolla kymmenen aikaan tultiin saunasta, kauhee jylinä kuulu, kauhee möykynä kuulu. Talvisena ehtoon kun vaanrantaa, kun niin monessa paikassa oli tulipalo.”¹³⁸

Muistoihin pommitusten pelosta vaikuttaa osittain se, missä päin kuntaa koti sijaitti. Edellinen muistelija asui Tampereen puolella Hämeenkyröä, ja kaupungin pommitusten äänet ovat jääneet hänen mieleensä. Samalla tavalla muuta kuntaa tiheimmin asutetulla Kyröskoskella eläneet haastateltavat muistelevat, että mahdollisia paperitehtaaseen kohdistuvia pommituksia pelättiin ja niiden vuoksi oltiin varuillaan. Tämän vuoksi siellä annettiin viholliskoneiden lä jotta ihmiset saattoivat suojautua. Jotkut kyröskoskelaismuistelijat vertaavat omaa osaansa sivukylillä asuneiden oloihin: näiden sota-aika tuntuu rauhallisem hemmän vaaralliselta kuin oma varuillaan olon ja hälytysten sävyttämä elämä.

---

¹³⁷ H5.

¹³⁸ H6.

ikkua

kotiseudulla desanttipelon vuoksi. Kuitenkin vain muutama haastateltava muistelee, että desanttien vuoksi oltiin peloissaan.

4.2. Hämeenkyrö koetaan turvalliseksi

Vaikka edellä jotkut kyröskoskelaiset muistelevat pommitusten pelkoa, kaikkien Kyröskoskella asuneiden muistot eivät kuitenkaan ole pelon sävyttämiä. Hieman etäämmällä, parin kilometrin päässä tehtaasta asunut nainen kertoo, ettei hän pelännyt pommituksia. Vaikka hä jääneet lähiseudun ihmisten tuntema pelko ja muutenkin sodan ankea tunnelma, hän ei itse muista

”Emmää oo koskaan pelänny. Kun oon tässäki pirtissä asunu, niin en oo ikänä pelänny, mulla on ollu siitä hyvä. Mä aina aattelin, että kuka kotonansa pelkää, ei parane. Jos pillit soi, niin ihmiset meni suojaan tonne mettään, mutta emmä menny koskaan, kun tää oli jo mettän vieressä tää pirtti. Meilläkin poikkesi ih

---

¹³⁹ H4:n aviomies.

¹⁴⁰ H3.

ne meni tonne mettään lakanat niskassa. Tässä poikkesi aina semmonen eräs rouvakin, ei se menny mettään asti, kun en mä itte menny met ¹⁴¹

Samoin desanttivaarasta puhuttaessa moni muistelee, ettei näiden vuoksi varsinaisesti oltu peloissaan eikä tämä pelko rajoittanut liikkumista. Kaikille sota-ajan muistelijoille ei edes ole jäänyt mieleen, että vakoojista olisi erityisesti varoiteltu. Vaikka juttuja desanteista kulkikin, toiset eivät muista uskoneensa, että heistä olisi ollut vaaraa syrjäseudulla.

”Kyllä niitä kuulemma oli, mutta en minä ole kuullut, että missään tässä lähellä olis ollut. Kyllä niistä tietysti yleisesti sanottiin, että niitä voi tulla. Mutta en minä sen paremmin kuullu koskaan kenenkään puhuvan, että olis nähnyt. Mutta kyllä tossa sanomalehdistä näki, että niitä jossain oli. En minä tiedä, ajatteliko siitä nyt mitään paremmin pelättävää. Kyllä niitä tuolla jossain paikoissa oli, mutta ei täällä syrjäkulumilla, ei täällä niistä mitään vaaraa ollu.”¹⁴²

Kaikkiaan yli kaksi kolmasosaa muistelijoista kertookin, ettei kotiseudulla tarvinnut pelätä, vaikka tunnelma muuten olikin ankea. Rauhallisella maaseudulla kaukana rintamalta oma välitön turvallisuus ei ollut uhattuna. Jotkut esimerkiksi muistelevat, ettei sellaista vaaraa koettu, joka olisi rajoittanut kotiseudulla liikkumista. Kotikunta muistetaan enimmäkseen turvallisena paikkana. Elämä jatkui tavallaan normaalina, ja mielialoja pyrittiin pitämään korkeina.

”Ei se tunnelma mun mielestä ainakaan täällä meidän kylällä mitenkään pingottunut ollut. Käytiin naapurissa juttelemassa, lehtiä luettiin ja sitten kun itte kultakin saatto olla omaisia siellä siis poikia ja tyttäriä lottana, niistä aina kysyttiin, että kuinkas se nyt jaksaa ja sillä tavalla. Kyllä se oli ihan normaalia arkielämää, mutta tietysti kaikilla oli pohjimmalla se hirvee pelko, että kuinka tässä käy. Mutta eihän sitä nyt sillä tavalla sopinut näyttää ja elämää pilata, muutenkin oli se pelko mielessä.”¹⁴³

---

¹⁴¹ H2.

¹⁴² H20.

¹⁴³ H13.

Vaikka Hämeenkyrön olot ovat jääneet monen mieleen enimmäkseen rauhallisina, jotkut muistavat, että kaupunkien vaarat ja ankea tunnelma heijastuivat kotipitäjänsäkin tunnelmiin. Kaupunkilaisten sotaaikaiset huolet tulivat maaseudullekin esimerkiksi kaupungeista tulleiden sotapakolaisten mukana, ja mieliin on jäänyt myös kaupungeissa asuneiden läheisten vuoksi tunnettu pelko.

”Kyllä Hämeenkyrössä saakka oli aika ankea tunnelma. Mä muistan siitä omasta suvustani, minähän en nyt sillä tavalla osannut paneutua näihin sotajuttuihin, mutta mun

---

¹⁴⁴ H1.

¹⁴⁵ H7.

tuntumaan siltä, ettei kotiseudulla juuri pelättykään.

---

¹⁴⁶ H12.

¹⁴⁷ H1.

työtaakan vuoksi. Muutamien muistelijoiden kertomuksista voi etsiä vastausta siihen, miten tästä vaikeasta tilanteesta selvitettiin. Vaikka läheisten kohtalo rintamalla pelotti arkielämän piti jatkua. Eräs muistelija toteaa, että sotaa ei voinut kovasti pohdiskella: Jos asiaa olisi ryhtynyt vatvomaan mielessään, ei tilannetta olisi jaksanut kantaa. Ikävä asia oli mahdollisimman

”Se oli vaan totaalisesti niin kauhee asia se sota, se oli semmosta selviämistä päivästä toiseen. Tietysti me toivottiin, että rauha tulisi ja ettei tulisi mitään kauheeta ja ettei se Venäjä ottaisi meitä. Mä olin niin nuori ja mulla oli sitä hommaa niin paljon, että mä en jaksanut surra niin kauheesti niitä asioita. Mutta kyllä se oli semmosta kun tiesi, että ne läheiset on siellä rintamalla ja moni muu. Ja niinku esimerkiksi se sotatalvi, kuinka kylmä se oli ja niitten täyty selvitä siellä korsuissa ja seistä siellä yöllä vartiossa, kun

pyysi voimaa ylhäältä että kaikki kestää ja hyvin pääsee. Se oli aina kova murhe, että kuinka pääsee kotiin. Kyllä se oma pelkonsa oli. Mä aina ru
maata mennessä, että selkiäis aina päivän kerral

153

---

¹⁴⁹ H4.

¹⁵⁰ H4.

¹⁵¹ Ahto 1989, 262-263.

¹⁵² H1.

¹⁵³ H8.

Jotkut myös muistelevat, että tunnelmien kevennystä kaivattiin. Eräs muistaja kertoo, että huumori oli tärkeä selviytymiskeino: Sota-ajan ankeuteen toi helpotusta se, että asioita yritet
Kaikesta pyrittiin löytämään aina hyvä puoli.¹⁵⁴ Jotkut kertovat myös huveista ja vapaa-ajan vietosta. Vaikka vapaa-ajan viettoa ei muistellakaan nimenomaan selviytymiskeinona sodan ankeudessa, sillä on kuitenkin voinut olla merkitystä jaksamiselle. Sota-ajan arki, kova puurtaminen ja tulevaisuudesta kannettu huoli vaativat toisinaan vastapainoa, jos siihen vain oli mahdollisuus. Aina vapaa-aikaa ei kuitenkaan juuri ollut. Kun moni työkuuntainen mies oli sodassa, kotiin jääneet saivat ahertaa niin paljon kuin vain pystyivät. Jos kaikki aika meni töitä tehdessä, muihin ajanvietteisiin ei ollut välttämättä haluakaan: ”Ei sitä mitään kaivannu, se oli täysi tekeminen sodan kanssa¹⁵⁵.”

Maatalousyhteiskunnassa eläneille työn ja vapaa-ajan ero oli häilyvä. Esimerkiksi iltapuhteenä tehdyt käsityöt olivat harrastuksen tapaista puuhaa, mutta samalla nämä työt olivat välttämät ajan viettöä voi tavallaan pitää myös naisten yhteisiä käsityöiltoja, joissa kudottiin ja ommeltiin vaatteita rintamamiehille lähetettäväksi. Kuitenkin näiden kokoontumisten tarkoituksena oli ennen muuta käyttää muilta töiltä jäänyt aika yhteiseksi hyväksi.¹⁵⁶ Joka tapauksessa yhdessäolo oli tärkeää. Haastateltavat nimittäin muistelevat ihmisten välistä yhteisöllisyyden tunnetta arvokkaana asiana, joka auttoi jaksamaan eteenpäin:

”Aina käytiin ehtookylässä, kun vähänkin kerettiin, vaikka väsyksissäkin olis ollut. Aina se virkisti, kun joku tuli käymään ja itte pääsi meneen.”¹⁵⁷

Varsinaisiin järjestettyihin huveihin suhtauduttiin sota-aikana tiukasti. Esimerkiksi tanssimista ei pidetty sopivana, kun miehet olivat rintamalla kuolemanvaarassa. Tanssi olikin kiellettyä.¹⁵⁸ Osa haastateltavista kertoo suhtautumisestaan tanssimiseen. Jotkut muistelevat, etteivät pitä sopivana.

---

¹⁵⁴ H1.

¹⁵⁵ H20.

¹⁵⁶ Haavio-Mannila & Äärilä 1993, 337

¹⁵⁷ H8.

¹⁵⁸ Haavio-Mannila ja Äärilä 1993, 337.

”Se tunnelma oli vaan semmosta, että sitä ei olis halunnutkaan tanssia, ei olis tullut kysymykseenkään, kyllä se sitä oli.”¹⁵⁹

”Kyllähän sitä on kerrottu, että kyllä ne kumminkin jossain tanssiksi pistivät pirteissä kun oli tilaa. Mutta se oli semmonen pieni huvi, ettei se nyt paljon rikkonut säädöksiä, mutta ei julkisia huveja ollut ollenkaan, siis tansseja. Ei tanssiminen mulle ainakaan olis sopinu, niin paljon kun mä tanssimisesta tykkäsin ¹⁶⁰

Sen sijaan toiset muistelevat, että he suhtautuivat tanssimiseen suopeammin ja olivat myös mukana kylillä järjestetyissä luvattomissa nurkkatansseissa. Tansseissa mukana olleet eivät koe tehneensä mitään erityisen pahaa, eivätkä he muista muidenkaan niitä yleensä paheksuneen. Kun tanssi ja yhdessäolo toi aikoinaan iloa ankean ajan arkeen ja ehkä voimia kestää eteenpäin, kiellon rikkojien omatunto ei nytkään soimaa. Ilmeisesti huvittelua kuitenkin kaivattiin, vaikka yleinen tunnelma olikin vakava.

”Kyllä nuoriso väliin vähän jossain tanssahteli. --- Kotona ja suuleissa ja täältä Herttualastakin noissa vähän käytiin niinku Hiukkasten lavalla, siellä oli joku reitti, mistä sinne pääsi sisälle. Ei se salaa ollut, kyllä kun taloissakin oli, siellä ne vanhat väet

161

”Sitä tanssittiin salaa, kun tanssi oli kiellettyä. Meitillä oli kyllä yleensä tanssit, kun talkoita oli. --- Ei sitä pahana pidetty, kun se oli sitä työn palkkaa. Ei sitä vanhatkaan ihmiset pitänyt. Se oli vaan ehkä kaupungeissa ja noissa, ettei tullut sitä kauheeta meteliä, kun se oli niin vakavaa. Mutta eihän nuoret koskaan niin vakavia oo, nuoret on nuoria. Jos oli sitten jotain vanhoja talkooäijiäkin, niin kattelivat jos eivät tanssineet, ja monta kertaa ne vanhat vaaritkin tanssi vielä. --- Kyllä tämmösiä luvattomia töitä sitten aina tehtiin, mutta ei se ollut niin pahaa työtä.”¹⁶²

---

¹⁵⁹ H18.

¹⁶⁰ H13.

¹⁶¹ H11.

¹⁶² H6.

Suhtautuminen tanssimiseen kertoo myös erilaisista kokemuksista, joita muistelijoilla on sota-ajan mielialoista. Toisten mieliin tunnelma on jäänyt niin vakavana, etteivät he halunneet tanssia eivätkä pitäneet tanssimista muutenkaan sopivana. Toisaalta jotkut muistavat ilmapiirin sen verran kevyempänä, ettei huvittelu tanssimallakaan tuntunut paheksuttavalta. Tässä näkyy nuorten ihmisten kokemus: suhtautumista huvitteluun muistelee sota-ajan nuori sukupolvi, joka ehkä suhtautui asioihin kevyemmin kuin vanhemmat ikäpolvet.

4.4. Maatyöt järjestetään uudelleen

Miesten lähteminen rintamalle aiheutti kotiseudulla työvoimapulan. Vielä talvisodan aikaan töiden sujuminen ei pahasti häiriintynyt, vaan lähinnä metsätyöt kärsivät työvoiman vajauksesta. Sen sijaan jatkosodan vuosina puute työntekijöistä oli jatkuva. On arvioitu, että jatkosodan aikaan asepalveluksessa oli lähes 30 prosenttia miespuolisesta väestöstä. Etenkin maata työvoimapulasta, sillä maatalouden miehistä noin 70 prosenttia oli armeijan palveluksessa. Teollisuudenkin miespuolisesta työvoimasta oli aseissa noin puolet.¹⁶³

Myös Hämeenkyrön taloissa saatiin tuntee miesten lähtö rintamalle. Monesta talosta oli kutsuttu rintamalle parhaassa työiässä olevia miehiä: isäntä, poikia tai työmiehiä. Maatalouden työvoiman tarve oli suuri, koska koneita oli vielä vähän. Työntekoa muistelevat kertovat, että naiset, työt, pojat ja ikääntyneet miehet saivat täyttää rintamalla taistelevien miesten paikan parhaan kykynsä ja voimiensa mukaan. Itse kunkin piti kasvattaa omaa työpanostaan: kiristää tahtia ja pidentää päivää. Oman hankaluutensa maatöiden tekoon toi se, että myös hevosia piti luovuttaa armeijan käyttöön. Noin joka kuudes hevonen vietiin rintamalle.¹⁶⁴ Hevospulaa helpotettiin lainaamalla tarvittaessa naapureiden hevosia.

Maatöiden tekemistä muistelee kaikkiaan kaksi kolmasosaa haastateltavista. Heidän tarinansa kertovat kovasta ja ahkerasta työnteosta: monen työtaakka lisääntyi sotaa edeltävään aikaan verrattuna. Jotkut muistelevat, että heidän piti ryhtyä tekemään aivan uudenlaisia töitä. Esimerkiksi

---

¹⁶³ Lovio 1993, 75-76, 82; Leiponen 1987, 144.

¹⁶⁴ Lovio 1993, 75-76.

Myös seuraava haastateltava korostaa työnteossa kohtaamiaan vaikeuksia, kun sota-aika toi hänelle aivan uuden tilanteen. Hän kertoo joutuneensa kovaan paikkaan, kun hänet määrättiin töihin erääseen maataloon. Isäntä oli sodassa, eikä taloon ollut jäänyt muitakaan miehiä. Muistelijä kohtasi uudessa talossa alkuvaikeuksia.

”Neljä hevosta oli siellä, kun menin Huissille. Emännän kotoa tuotiin semmonen Hely-niminen hevonen, jota sanottiin Roopeks. Kun mä vein hevoselle heiniä, Roope heitti kusta vaan, kun mä outo ihminen menin ruokkiin sitä. --- Olin semmonen viiden–kuudentoista vanha plikanhössäle, semmonen pienenkokoinen. Mun pääsi itku, mä ajattelin että herran jumala, mitä mä alan tekeen. Muori, isännän äiti, oli mun selkäni takani siinä ja sano, että älä Kaaru poraa. Kyllä me tässä yhdessä pärjätään,

---

¹⁶⁵ Lovio 1993, 99.

¹⁶⁶ H15.

hän neuvoo sulle noita maanviljelyshommia kuinka tehdään. --- Kun mä rupesin äestään peltoa, niin yhtä mittaa päälläni pystyssä pellossa olin. Isäntä tuli sitten lomalle, sillä oli käsi lentokoneessa, kun se oli ollut sotasairaalassa. Eihän se voinut mitään tehdä, mutta kyllä se mua neuvo aina, ja kyllä mä istuin ensin äkeen päällä, kyllä se

Toiset puolestaan tuovat kertomuksillaan esiin enemmän sitä, että töiden teko sujui sillä joukolla, joka kotiseudulle jäi. Tarinoista nousee esiin oma ja muiden ihmisten ahkeruus ja työ seuraava muistelijä kertoo työnteostaan edellisiä myönteisempään sä yritteliäisyyttä ja onnistumista. Hänen veljensä lähti rintamalle ja viipyi asepalveluksessa koko sodan ajan, ja kotiin jääneen tyttären täytyi ryhtyä isän ”hevos

hevostöihin. Aikaisemmin talossa oli ollut tietty työnjako: ”Hevoshommat kuulu miehille ja naisille

vostöihin ryhtyessään tytön piti opetella uusia taitoja:

”Opettelin hevosen asettamaan ja ajamaan. Isän kanssa kävin sitten Kyröskoskella myllyssä toisella hevosella ja joskus mettästä halkoja hakemassa ja tämmö kun isä kylvi, niin minä jyräsin ne maat toisen hevosen kanssa ja haravakonetta ajoin. Mutta kyntään en oppinut, aina vältti nousi pois, siihen minä en oppinut.---

Mä olin kovasti innostunut. Tuntu semmoselta, että täytyy yrittää. Se hevoshomma oli kyllä aika mukavaa, enkä minä osannut pelätäkään niitä.”¹⁶⁸

Seuraava muistelijä sai oppikoulupoikana tarttua kesälomillaan kotitilansa maatoihin. Kun työvoimapulaa haluttiin kaikin tavoin helpottaa, myös nuorison työskentelymahdollisuuksia parannettiin. Esimerkiksi koulujen lukukausia lyhennettiin, että koululaiset pääsivät auttamaan maatalouden kiireisimmissä töissä¹⁶⁹. Muistelijä kertoo työskentelystään erityisesti suurentelematta tiukkaa tilannetta. Kuitenkin hän tuo esiin työn raskauden ja kovan tilanteen, johon hän joutui. Pitkät

---

¹⁶⁷ H1.

¹⁶⁸ H18.

¹⁶⁹ Saraste 1990, 293.

”Ennen kaikkea sitä työtä piti tehdä sitten. 42, 43 ja 44 kesinä, kun olin siis 15-, 16- ja 17-vuotias, mä tein 10-tuntista työpäivää. Mä tein kesässä jopa toistasataa semmosta päivää, 44 vuonnakin 113 päivää. --- Tietysti pojille annettiin kevy hommia, että ajettiin haravakonetta ja ajettiin jyrää ja sillä tavalla, mutta kyllä hangonvarsi tuli niin tutuksi sinä aikana. Esimerkiksi AIV:n teko oli tosi raskasta hommaa, ihan tuoretta heinää käsiteltiin. Kaksi kertaa mun kävi sillä ta mä tulin ruokatunnilla kotiin, mä menin suoraan sänkyyn enkä he kävi kattomassa ja totesi, että nyt on poika sammunut, eikä herättänyt. Seuraavaan aamuun asti mä nukuin, söin kauraryynipuuroo ja lähdin uudestaan seittemältä

170

Joskus apua saatiin myös rintamalta lomalle tulleilta miehiltä. Jatkosodan hyökkäysvaiheen jälkeen vakiintui kotilomajärjestelmä, ja miehet pääsivät lomalle noin kolmen kuukauden välein. Asepalveluksessa oleville maanviljelijöille myönnettiin toisinaan myös erityisiä maanviljelyslomia esimerkiksi toukotöiden aikaan. Puolustusvoimissa lomauttamisiin suhtauduttiin kuitenkin tiukasti. Kovin suurelle miesjoukolle maatalouslomia ei myönnetty, eivätkä lomat olleet kovin pitkiä.¹⁷¹ Kotiväen piti tulla toimeen enimmäkseen omin avuin, kuten seuraava muistelija toteaa.

”Kyllä ne veljet vähän aina pääsivät kesällä, saivathan ne sieltä lomia, kävivät niitä töitä vähän auttamassa. Mutta ne ei paljon lomaa saaneet, koska isäkin vaikka se oli jo yli seitsemänkymmenen, se oli terve ja sillä tavalla niin se pysty kaikkia siinä tekeen. Kyllä täällä hyvin kans sitten pärjättiin.”¹⁷²

4.5. Naapurit avussa

Talkootyö ja naapuriapu muistetaan tärkeinä töiden sujumiselle. Aina ei riittänyt, että kotiin jääneet lisäsivät työpanostaan. Myös ulkopuolista apua tarvittiin, jos esimerkiksi talon koko miesväki oli lähtenyt rintamalle. Apua tarvittiin etenkin kiireellisimmissä töissä, kuten leik lisäksi tarvittiin paljon työvoimaa. Jo ennen sota-aikaa suomalaisella maaseudulla oli tehty talkootöitä.

---

¹⁷⁰ H5.

¹⁷¹ Lovio 1993, 88-89; Saraste 1990, 295-296.

hänen miehensä oli lähtenyt rintamalle. Oma työmäärä kasvoi, ja myös sukulaiset ja naapurit tulivat apuun. Samalla kertoja painottaa monen muun muistelijan tapaan sitä, että omin voimin pärjättiin. Työt saatiin tehtyä sillä väellä, joka kotiseudulle jäi.

”Mitä jäi sinne niitä vanhempia ihmisiä, niin sitten tehtiin talkoilla niitä töitä. Oli mun siskonikin hetken aikaa, hän tuli sieltä Honkajoelta ja auttoi pikkusen. Kyllä sitä aina silloin pärjättiin. Sitten oli mun tätini siinä, se oli mun apuna, se kynti ja äestettiin ja kylvettiin viljaa. Kyllä se naisillekin kävi, ei siinä mitään.

Aina sai jonkun auttaan, kun vähän tartti enemmän väkeä. Siinä oli semmosia vanhoja ihmisiä, ne oli sitten vähän rukiinleikkuussakin auttamassa. Mun mieheni siskon mieskin, se oli aika vanha mies silloin, se kävi aina auttamassa ja neuvomassa ja

174

Yritteliäisyyttä ja yhteishenkeä muistellaan ajankohtaan kuuluneina hyvinä asioina. Ihmisten välinen yhteishenki on tullut esiin jo niin sodan mielialoja kuin kaatumistietojen vastaanottoa käsiteltäessä. Esiin tulee myös muistelijoiden taipumus verrata muistelemansa aikaa haastatteluhetken nykypäivään. Mennyt aika tuntuu yhteishengen vuoksi hyvältä ajalta, kun sitä ver ehkä itsekkäänäkin koettuun maailmaan.

”Jos toinen ei kerinnyt, niin sitä mentiin aina auttaan. Kyllä se talkoohomma oli sellasta. Kyllä se oli hienoo aikaa sekin aika, että ihmiset oli niin semmosia, että autettiin toinen

---

¹⁷² H20.

¹⁷³ Leiponen 1987, 11.

¹⁷⁴ H8.

Vaikka sota-aikana oli paljon työtä ja siitä suoriutuminen otti joskus voimille, muistelijat eivät yleensä valita omaa työteliästä osaansa. Piti yrittää parhaan taitonsa mukaan, eikä asioita kannuremaan. ”Eteenpäin yritettiin vaan kaikella konstilla mennä ja yhteistoiminta oli erinomasta¹⁷⁶.” Useimmat muistelijat kertovat, että maatyöt saatiin tehtyä kaikista hankaluuksista huolimatta. Moni korostaa kotiin jääneiden yritteliäisyyden merkitystä: ”Kyllä kaikki tekivät voimiensa mukaan jotka kotiseudulle jäi.” Yritteliäisyydestä puhuminen kertoo myös muistelijoiden arvomaailmasta. Ahkeruus oli arvostettua, se ei ollut ainoastaan kovassa tilanteessa eteen tullut pakko. Haastatteluista kuvastuu ylpeys omasta uurastuksesta ja velvollisuuksien täyttämisestä.

Haastatteluista nousee esiin myös käsitys sodasta kaikkien yhteisenä asiana: työntekoon kannusti ajatus yhteisen asian eteen puurtamisesta. Töiden tekeminen saatettiin kokea kansalaisvelvollisuudeksi. Kun haastateltavat kertovat kovasta työnteosta, he samalla kertovat siitä, kuinka he täyttivät oman osansa koko kansan yhteisessä taistelussa. Jaksamaan auttoi myös ajatus siitä, että muutkin olivat samassa tilanteessa. Kun kaikkien kotiseudun ihmisten piti ponnistella entistä enemmän, omakaan tilanne ei tuntunut mitenkään kestävämmältä.

---

¹⁷⁵ H8.

¹⁷⁶ H11.

”Kaikki tämä työnteko juuri, sehän oli niinkun maanpuolustustyötä kaikki, mitä tehtiin. Kyllä se oli jollain tavalla siinä taustalla, kun isä meidät talvisodan ai ohjas, kyllä se sano, että sitä voi maata puolustaa muullakin tavalla.”¹⁷⁷

Kysymys: ”Miltä sitten tuntu kun tuli lisää töitä?”

H: ”No ei, se oli pakko tehdä, sitä ei ottanut millään lailla rangaistukseksi, ei se tuntunut siltä, se oli tehtävä. Ei parantunut purnata.”¹⁷⁸

”Se vastuu ihmisillä oli niin suuri. Sitä kasvo niin lapsena, sitä aatteli vaan, että tää on mun hommani ja mää teen tän kunnolla, koitan tehdä niin hyvin kuin pystyn. Se oli pääasia, oman työn teen niin hyvin kuin pystyn.”¹⁷⁹

Kokemus työnteosta yhteisen asian vuoksi ponnisteluna on voinut vaikuttaa siihen, että monen muistot korostavat ahkeruutta ja selviämistä. Kun velvollisuudet haluttiin täyttää, ihanteen toteutumiseen liittyvät muistot ovat saattaneet jäädä mieleen muita vahvempina.

Työnteko ei ollut maatalon asukkaille mitään uutta, vaikka monen työmäärä lisääntyikin sodan vuoksi. Talonpoikaisessa yhteiskunnassa työteliäisyys ja ahkeruus olivat arvossaan. Varsinkin pienen talon lapset olivat saaneet tehdä töitä siitä asti, kun vain olivat kynnelle kyen vastuun kasvaminen oli uutta.¹⁸⁰ Myös haastattelemiä ihmisiä kertovat tällaisesta yleisestä työteliäisyyden ihanteesta. Esimerkiksi seuraava muistelija kertoo, ettei elämän eteenpäin vieminen tuntunut raskaalta, vaan omalla tilalla kyllä jaksoi puurtaa. Työnteko muistetaan oikeastaan

”Kun se oli omaa työtä, niin sitä tehtiin vaikka yön päivän kanssa, ei se ollut raskasta. Ei siihen väsynyt. Aina se oli elämän eteenpäin aattelua, ei siinä väsymykset tullut kysymykseen.”

---

¹⁷⁷ H5.

¹⁷⁸ H17.

¹⁷⁹ H1.

¹⁸⁰ Lovio 1993, 98.

Kovan työnteon lisäksi haastateltavat kertovat myös siitä, millainen merkitys oli kotiin jääneiden tiedoilla ja taidoilla. Esimerkiksi ikääntyneiden miesten muistetaan tienneen, miten maa Heidän tietämyksensä oli tärkeää, että työt saatiin sujumaan.

”Oli semmonen vanhempi mies, joka ei enää joutunut mihinkään. Se osas tehdä kylvöt ja semmoset vaikeemmat työt. Sen muistan, että se oli juuri se vanhempi mies, joka huolehti kaikista, se tiesi mitä tehdään ja mistä kylvinkoneen raosta kylvetään.”¹⁸¹

Myönteiseen kuvaan työnteon sujumisesta vaikuttaa myös se, ketkä ovat päätyneet muistelemaan sota-aikaansa. Haastateltaviksi on saattanut valikoitua sellaisia, joilla on loppujen lopuksi hyvät muistot ajasta – sen verran reipas ja yritteliäs kuva sota-aikaisesta työnteosta muodostuu. Sellaiset ihmiset, joilla on kovin raskaita muistoja tuon ajan vaikeuksista, eivät kenties olisi halunneet siitä kertoakaan. Tietysti muistelijoiden ikäkin vaikuttaa: he ovat kaikki olleet sodan aikaan varsin nuoria,

Siinä missä monesta haastattelusta näkyy työteliäisyyden arvostus, kaksi seuraavaa muistelijaa vielä erityisesti korostaa oman työpanoksensa merkitystä. Ensimmäinen heistä työskenteli talvisodan ajan maalaistalossa, josta miesväki oli lähtenyt sotaan. Hän korostaa omaa tärkeyttä ilman häntä joutunut pahaan pulaan.

”Jos mä nyt lähden siitä, että viedään isäntä, ainoo talon mies, ja jää tää vanha emäntä, sitten oli tää tytär Anna lastensa kanssa, ne oli pieniä lapsia ihan, --- että siinä oli tällänen väki vaan, ja kaksikymmentä lehmää kiinni navetassa, kolme hevosta tallissa, yks hevonen oli isännän mukana sodassa. --- Mulla oli valtavan suuri merkitys, kun ajatellaan se talon suuri karjamäärä, kun kahdeksankymppi talon miehet lähtee pois ja navetta on täynnä ja talli on niin monta hevosta, niin kyllä

---

¹⁸¹ H21.

¹⁸² H9.

Toinen haastateltava painottaa erityisesti kotirintaman naisten työponnisteluiden merkitystä. Hänen mielestään heidän työtään ei ole sodanjälkeisinä vuosina arvostettu tarpeeksi. Tuntuu epäoikeudenmukaiselta, ettei saa arvostusta, vaikka on uurastanut kaikista hankaluuksista huolimatta. Tätä kuvaa muun muassa seuraava katkelma hänen ennen haastattelua kirjoitta

”Yksi asia on mielestäni, monen muunkin kotirintamanaisten mielestä unhoitettu ihan minimiin. Kotirintama oli asian toinen puoli. Me teimme niin sanotusti talkoilla työt melkein yön päivän, vallankin kesäisin. Varsinainen eläminen, sen ilot ja surut kovine töineen eivät ole olleet niin vähäpätöisiä kuin ne jälkeenpäin näyttävät. --- Presidentin puheesta maininta: Paasikivi sanoi puheessaan Mikkelissä: te rakkaat kotirintaman naiset, kyllä tämä teille moninkertaisesti maksetaan. Ei ole vielä kuulunut maksamista, eikä ole mitään mainittu, yksi on joukosta poissa. Kotirintamaa ei missään näy.”¹⁸³

Tällainen tunne arvostuksen puutteesta on poikkeus muistelijoiden kertomuksissa. Muut eivät ole vaatineet tällaista arvostuksen palauttamista. Useimmat ovat vain korostaneet velvollisuuksien täyttämistä, ja se on heille ilmeisesti riittänyt.

4.7. Nuori tyttö saa suuren vastuun

Seuraavan naisen (haastateltava 4) tarina kertoo esimerkin yhden ihmisen työnteosta kotiseudulla. Muistelijan selviytymistarinassa on samoja aineksia kuin edellä: kovaa ponnistelua ja yrittämisen tahtoa. Hän itse halusi kertoa etenkin työnteostaan, joten muistelu on myös esi hän monen muun tavoin pitää kovaa työntekoa tärkeänä osana sota-ai in kertomisen arvoisena.

Muistelijalle lankesi sota-aikana suuri vastuu. Kun hänen veljensä lähtivät jatkosotaan, hän itse oli 14-vuotiaana vanhin kotiin jääneistä lapsista, ja aikaisemmin isoveljille kuuluneet tehtävät lankesivat hänelle. Yksi työ oli käydä päivittäin hevosella perunakaupoilla Tampe kotoa. Haastateltavan muistelu kertoo raskaasta työstä, joka pisti välillä voimat koetukselle.

---

¹⁸³ H6.

”Hehto perunoita painaa noin 75 kiloa, ja ne oli puolen hehdon säikeissä. Mä jouduin kantamaan näitä perunasäkkejä esimerkiksi kellareihin tai yläkertaan kolmanteen ja neljänteenkin kerrokseen, kun eihän ollut hissiä kaikissa taloissa. Ihmiset teki torilla tilauksia, koska eihän ne voinut niin isoa määrää viedä, ja mä lupasin tuoda kotiin. Välillä olin niin väsynyt, että kädet ihan vapisi, se oli niin painava kantaa. Mä kun en ole mitenkään pitkä ja siihen aikaan tuhtikaan, mutta kyllä siihen tottui ja voimat karttui

Tytön työt eivät loppuneet perunakauppaan. Kotona oli tehtävänä myös hevostöitä, kun veljet olivat rintamalla ja isä kävi kodin ulkopuolella töissä.

”Esimerkiksi syksyllä tein kynnötkin. Meillä oli kiviset pellot, muistan aina sen, piti vetää sitä välttiä vähän takasinpäin ja se oli aika raskasta. Mutta ei siinä mi auttanu, kyllä se sitten ihan onnistu. Eikä siinä paljon oppia saatu. Kun isäni lähti aamulla aikasin muuraukseen, hän sen verran näytti mulle, että ajoi yhden kerran saran päähän sen vaon. Sitten hän lyhensi vähän ohjaksenperiä ja heitti ne mun kaulaani ja sanoi että anna mennä, ja siitä se sitten lähti.”

Oman kotitilan lisäksi puurtamista riitti myös lähitaloissa. Muistelijan piti käydä tekemässä myös naapureiden töitä vastineeksi siitä, että näiltä oli saatu hevosta lainaksi peltotöihin. Naapurien pelloilla piti ahertaa niin heinätoissa, perunannostossa kuin kyntötoissakin. Kova työnteko otti joskus aika lailla voimillekin.

”Kun mä sitä kyntötyötä tein yhdessä perheessä, mä en kehdannut sanoo, että mulla on nälkä, kun kutsuttiin syömään. Mun kädet vapisi niin, että mä ajattelin että mä en voi mennä syömään, mä en kehtaa näyttää, että mun kädet on näin väsyneet. Sitten sanottiin, että tule nyt hakemaan nämä leivät, kun hevonenkin sai ruokatunnilla aina sitä ruisleipää. Mä söin ne hevosen leivät ja join sieltä ojasta vettä päälle, että mä pärjäsin sen päivän, mutta kyllä se joskus otti tiukille.”

Tarinasta nousee esiin, miten muistelija mielestään suoriutui töistä, vaikka ne olivat joskus raskaitakin tai hänelle ennestään outoja. Hänen halukkuutensa kertoa oma tarinansa liittyy varmasti juuri tähän onnistumisen tunteeseen. Jos muistelija kokisi epäonnistuneensa hänelle asetetuissa vaatimuksissa, hän ei varmaankaan olisi halunnut kertoa tarinaansa. Esiin nousee myös ajatus työnteosta isänmaallisena velvollisuutena. Vaikka työnteko joskus ottikin tiukille, se ei kuitenkaan tuntunut pahalta. Hän teki mitä koki velvollisuudekseen eikä nurissut.

”Mä tykkäsin tehdä töitä. Mä tykkäsin kauheesti hevostöistä, mä olin aina ty hevostöistä. Enkä mä pelännyt koskaan lähteä sinne Tampereellekaan, vaikka ajattelin, että mitähän taas tänään tapahtuu. Mutta jotenkin se oli niin semmonen isänmaallinen henki, että mä ajattelin, että nyt on tehtävä kaikkien niin paljon kun jaksaa.--- Se oli niin sisäistetty, että tää on mun tehtävä. Mun täytyy tehdä tää, koko meidän Suomen hyväksi, että me jaksetaan. Se oli varmaan se voima, se yhteishenki, että me jaksetaan.”

Muistaja kuvaa yritteliästä henkeään myös kertomalla vaaroista, joihin hän joutui perunanmyyntimatkoillaan. Kertojalle ei vaaran aiheista huolimatta ole jäänyt mieleen pelkoa. Kaupunkia pommitettiin, ja ilmahälytykset olivat torimyyjän arkipäivää. Matkat kotoa Tampe tyttöä pelottaneet, vaikka oli sota-aika ja matka piti taittaa yön pimeydessä. Vasta jälkikäteen hän

”Pommituksia oli paljon Tampereellakin, ja aina kesken tämän mun torimyyntinikin saatto tulla useempikin hälytys. Silloin piti aina mennä pommisuojaan ja viedä hevonen semmosen läheisen omakotitalon pihaan.--- Kyllä se oli semmosta juoksemista sinne kanssa, että vein hevosen ja sitten taas ajoin takasin ja jatkoin myyntiä.---

Mä en muista, että mä olisin koskaan oikeestaan pelännyt, en niitä pimeitä öitä kun siihen aikaanhan ei valoa saanut pitää missään. --- Väliin satokin kovasti, mutta mentävä oli. Ei me puhuttukaan pelosta, mä en käsitä, mutta mä en pelännyt. Mulla oli varmaan päällimmäisenä vaan, että tää on mun tehtäväni.”

Pelottomuus liittyy muistelijalle muutenkin ominaiseen yritteliäisyyden korostamiseen. Ehkä rohkeus on jäänyt muistoihin päällimmäiseksi, koska ei olisi oikeastaan sopinutkaan pelätä, sillä se olisi saattanut haitata perunakaupan tekoa. Pelko olisi ristiriidassa sen muiston kanssa, että ajan hengen mukaan jokaisen piti olla yritteliäs ja täyttää osansa.

5. PULA KIUSAA KOTISEUTUA

5.1. Suomi siirtyy säännöstelyyn

Puute on yksi asia, joka kuuluu olennaisesti monen haastateltavan sota-ajan muistoihin. Vielä talvisodan aikana Suomessa ei kärsitty kovasta niukkuudesta, mutta jatkosodan aikana pula alkoi vaivata. Puutetta oli jokseenkin kaikesta. Elintarvikkeiden määrä väheni, koska maatalous kohtasi sota-aikana lukuisia vaikeuksia. Ulkomaankauppa supistui suursodan vuoksi, mikä aiheutti pulan monista tuontitavaroista ja tuontiraaka-aineista. Pulaa tuli esimerkiksi vaatteista, kengistä ja polttoaineista.¹⁸⁴

Suomen elintarviketilanne huonontui välirauhan ja jatkosodan aikana. Syynä tähän oli usean tekijän summa. Suomen maatalous ei ollut täysin omavaraista, joten tuonnin väheneminen heikensi ruokatilannetta. Lannoitteiden tuonnin loppuminen pienensi vilja- ja heinäsatoja. Tuotannon määrää vähensi myös Karjalan luovuttaminen Neuvostoliitolle Moskovan rauhassa 1940, jolloin viljelypinta-ala pieneni noin 15 prosenttia. Lisäksi miesten lähteminen jatkosotaan toi maatalouteen koko sodan ajaksi pahan työvoimapulan. Armeija oli maamme asukasluukuun nähden mittava, ja lisäksi maanviljelysväestön osuus sen kokoonpanosta oli suuri. Ruuantuotantoa häittäsivät pahasti myös epäsuotuisat sääolot. Kesät 1941, 1942 ja 1944 olivat viljelykasveille erittäin huonot.¹⁸⁵

Myös maitotaloustuotteiden tuotanto laski. Tähän vaikuttivat niin huonot heinäsadot kuin väkirehujen tuonnin supistuminen. Karjakanta myös pieneni talvisotaa edeltävästä ajasta neljän eläimiä täytyi teurastaa Karjalan kiireisen evakuoinnin yhteydessä. Kun huonot sadot häittäsivät

---

¹⁸⁴ Manninen 1987, 389-391, 396.

¹⁸⁵ Manninen 1987, 392-393.

karjataloutta, karjapääomaa piti myös syödä pois. Etenkin kovien rehunkuluttajien, kanojen ja sikojen, lukumäärä laski. Sodanaikainen ruokavalio muuttui entistä vilja- ja juurikaspitoisemmaksi.¹⁸⁶

Syksystä 1939 lähtien Suomessa siirryttiin talouden säännöstelyyn, koska haluttiin taata niukkojen voimavarojen riittäminen tasapuolisesti kaikille kansalaisille. Elintarvikkeiden ja kulutustavaroiden hankintaa ja jakelua pyrittiin ohjaamaan kansanhuoltojärjestelmällä. Säännös syyskuussa 1939 kansanhuoltoministeriö. Paikallisella tasolla toimivat kansanhuoltolautakunnat. Maanviljelystuotteita hankittiin yleiseen kulutukseen takavarikkojärjestelmällä ja luovutusvelvollisuuksilla.¹⁸⁷

Oma maataloustuotanto piti saada jaetuksi tasapuolisesti. Taistelevalle armeijalle ja kuluttajille pyrittiin takaamaan riittävä määrä ravintoa. Samoin maataloustuottajille piti jäädä luovutusvelvollisuuksien jälkeenkin riittävästi ruokaa. Tuottajat saivat varata itselleen suurin piirtein rauhan ajan kulutusta vastaavan määrän, ja loput piti luovuttaa yleiseen kulutukseen. Tuottajien annokset ylittivät selvästi kuluttajien korttiannokset. Korttiannoksen suuruus riip raskaudesta.¹⁸⁸

Säännöstely kehittyi ja aikanaan myös purkaantui asteittain. Ensimmäiseksi kortille menivät sokeri ja kahvi syksyllä 1939. Leipäkortit otettiin käyttöön keväällä 1940, ja seuraavana syks säännöstellä voion ja maidon jakelua. Kotivoion valmistus muuttui luvanvaraiseksi jo aiemmin. Peruna oli vapaassa kaupassa vuoteen 1942 asti, jolloin sitäkin alettiin säännös¹⁸⁹

5.2. Maalla riittää ruokaa

Useimpien muistelijoiden mielestä heidän ruokatilanteensa sota-ajan Hämeenkyrössä ei ollut mitenkään erityisen huono. Jos ruoka kasvoi omassa maassa, nälkä ei yleensä päässyt uhkaamaan.

---

¹⁸⁶ Pihkala 1990, 266.

¹⁸⁷ Manninen 1987, 389, 394-395.

¹⁸⁸ Hietanen 1990, 312-313

¹⁸⁹ Hietanen 1990, 307-309.

Maataloissa asuneethan saivat varata käyttöönsä suhteellisen suuret ruoka-annokset. Moni vertaakin omaa tilannettaan kaupunkilaisten tai muiden korttiannoksien varassa eläneiden heikompaan osaan. Kun heidän osansa muistetaan hyvin huonona, oma tilanne tuntuu tyydyttävältä.

”Meillä oli sentäs vielä ruokaakin, maalaistalossa nyt aina oli. Ykspuolistahan se oli, mutta ruokaa oli. Mutta kaupungissa oli suoraan sanoen nälkä, se korttiannos oli niin

190

”Kyllä se ruoka maalla riitti, kun maasta otettiin se kaikki, mitä silloin tarvittiin. Eihän silloin ostettu paljon mitään. Perunat ja viljat ja juurikkaat saatiin, kun teki työtä niitten päälle, marjat ja semmoset. Mutta kyllä se huonoo oli tuolla kau
monta kertaa kävi pyytämässä kaikkia, kun se loppu yhtäkkiä kaikki.”¹⁹¹

Muutama haastateltava tosin sanoo, ettei maalaistalojenkaan ruoka ollut aina kovin monipuolista tai laadultaan erikoista. Juustoa saatettiin tehdä kuoritusta maidosta ja liharuokaa sisä kuitenkin ajatus siitä, että heikommallakin ruualla voitiin pärjätä. Haastateltavat vertaavat sodan aikaan ja nykyään ruualle asetettuja vaatimuksia. Heidän mielestään ihmiset eivät olleet niin vaateliaita kuin nykyään, vaan tyytyivät heikompaankin ruokaan. Vaikka ravinto tämän päivän näkökulmasta katsottuna tuntuukin niukalta, sitä ei muistella pahalla. Kenties tuntuu siltä, että sota-aikana kuuluikin tulla toimeen heikommalla.

”Totta kai sitä sai itellekin jättää, mutta yleensä ihan siitä syystä, että sai rahaa, jätettiin jotain huonompaa paikkaa itelle ja syötiin sitten höystä ja tämmöstä. Ei se niin kauheen leveetä ollut, mä olen paljon syönyt höystä. Oli kahta lajia höystä, oli semmosta, joka oli tehty sisäelinrasvoista, joka on tänä päivänä kai ihan myrkyä. Sitten oli toista höystä, mihin hakattiin esimerkiksi lehmästä kaikki ne utareet, satakerrat, maksat, ja niitä sisäelimiä, huonompia paikkoja niinkun vatsan alue. Oli semmonen kaukalo, missä ne hakattiin pieneksi, kun ne oli ensin keitetty. Karkeeta

---

¹⁹⁰ H1.

¹⁹¹ H8.

suolaa joukkoon. Sitä syötiin ihan semmosenaan perunan kanssa, mutta tätä rasvahöystöä, siitä tehtiin kastiketta.”¹⁹²

”Sitä ruokapuolta ei ollut niin tarjolla, mutta ei sitä niin kovasti osattu vaatia, niinkun nykyään pitsat ja kaikki muut vehkeet täytyy olla. Ei sitä semmosia vaatimuksia ollut, silloin tyydyttiin vähän vähempään. Siihen se sitten opetti.”¹⁹³

Myös sellaiset muistelijat, jotka eivät asuneet maalaistalossa, kertovat pärjänneensä. Tosin heidän tilanteensa oli muita tiukempi, koska heidän piti yrittää pärjätä korttiannoksillaan. Maaseutukunnassa tätä annosta kuitenkin pystyttiin leventämään. Kyröskoskelaiset kertovat esimerkiksi kasvattaneensa perunoita ja juureksia. Tällaista palstaviljelyä eivät luovutusvelvollisuudetkaan koskeneet. Jotkut hankkivat myös kotieläimiä. Kiperään ruokatilanteeseen saatiin lisäksi apua sellaisilta sukulaisilta ja ystäviltä, joilla oli viljelyksiä. Seuraava Kyröskoskella asunut mies painottaa kaikista haastateltavista eniten ruokatilanteen tiukkuutta. Mieleen on myös jäänyt maatalojen asukkaiden parempi tilanne:

”Kyllä siihen aikaan maataloissa oli ruokaa, mutta muualla oli tiukkaa. Kyllä täällä Kyröskoskellakin oli ruuasta puute, kun se oli kortilla ja ne oli niin pieniä ne annokset. Kyllä täällä paljon pidettiin lampaita ja sikoja ja koitettiin sillä lailla saada ruokaa. Joka paikka kasvoi sitten, kaikki ruohokin otettiin ja vietiin lampaille.”¹⁹⁴

Jotkut kertovat myös erilaisista keinoista, joilla puutetta pyrittiin helpottamaan. Kun jotkin elintarvikkeet loppuivat kaupoista, niitä tai niiden korvikkeita ryhdyttiin valmistamaan itse. Esimerkiksi siirappia ja perunajauhoja alettiin tehdä kotona. Nämä olivat vanhoja taitoja, jotka piti nyt ottaa entistä ahkerampaan käyttöön. Jotkut muistelijat myös toteavat, että varsin moni ruoka-aine tehtiin tuohon aikaan muutenkin vielä kotona. Ostotavaroiden väheneminen ei siis välttämättä hankaloittanut ruokatilannetta pahasti.

”Sitä täyty kaikkia keksiä ja tehdä. Ei silloin saanu sokeriakaan, se oli niin pieni määrä. Mä en muista mistä sitä siirappiakin keitettiin, mutta kyllä se kaikki teh

---

¹⁹² H4.

¹⁹³ H15.

Haastateltavat muistelevat tavaroiden puutteesta puhuessaan eniten juuri vaate- ja kenkäpulaa. Vaikka vaatetuskortilla olisikin periaatteessa saanut ostaa vaatteita, niitä ei kuitenkaan aina ollut kaupoissa saatavilla. Jotkut kertovat, että vaatteita piti myös korjata ja uudistaa, jotta olisi ollut jotain päälle pantavaa. Esimerkiksi lapsille tehtiin vaatteita aikuisten vaatteista.

---

¹⁹⁴ H4:n aviomies.

¹⁹⁵ H8.

¹⁹⁶ H1.

¹⁹⁷ Manninen 1987, 391.

”Mä jo ihan nuorena opettelín ompeleen, kävin semmosen vanhasta uutta kurssin Pinsiön seuratalolla. Meidän naapurit oli sellasia varakkaita, ja niillä oli hy
Mä ompelin siellä, käänsin ja tein niille vaatteita. Sain sieltä pal
yhden leninginkin. Mä pienentelin sitä itelleni ja sain siitä puvun.”¹⁹⁹

Jotkut myös toteavat, ettei uusia vaatteita kovin paljon kaivattukaan. Muutenkin piti elää tarkasti, ja toimeen yritettiin tulla vähällä. Suomalaisten elintaso oli ennen sotia ollut niin korkea ja vaatteita sen verran, että sodan yli saatettiin selvitä vanhojen vaatteiden ja kenkien turvin, vaikkakin hyvin vaivalloisesti²⁰⁰. Vaatetilannetta muisteltaessa tulee esiin samankaltainen ajatus vähään tyytymisestä kuin ruuasta puhuttaessa: Vaatteilta ei sodan aikaan vaadittu niin paljoa kuin nykyään. Jos päivät kuluivat työn touhussa, uusia vaatteita ei välttämättä tarvittukaan. Vaikka tilanne varsinkin myöhempisiin aikoihin verrattuna tuntuu tiukalta, oma osa ei tunnu liian kovalta. Tähän varmasti vaikuttaa sekin, että kaikki kohtasivat saman tilanteen. Mieleen on jäänyt ajatus ja käsitys siitä, että

”Kun mä aattelen, kun nyt on noita mekkoja tuolla, äidilläni ei ollu kun kolme leninkiä, yks oli musta, jolla se meni kesän talven tonne juhliin, toinen oli py
mentiin tonne naapuriin ja se kolmas oli työhame. Ettei sitä niin paljon ollutkaan eikä

Muutenkin elettiin aika tarkkaan. Mä opin vanhasta uutta ompeleen, mä tykkäsin tehdä kaikenlaista tämmöstä työtä. Mutta ei sitä pahalla muistele, jotenkin se oli

201

Kotiseudulla eläneiden piti myös parhaan taitonsa mukaan korjata rikki menneitä tavaroita. Niukkuudesta kerto esimerkiksi seuraava polkupyörän renkaiisiin liittyvä muistelu. Renkaista oli pula, koska pyörä oli tärkeä kulkuneuvo bensiinipulan vaivaamassa maassa²⁰². Kun uusia renkaita ei saatu, vanhoja paikkailtiin apuna oma kekseliäisyys: ”Mullakin oli pyörä, mutta kummit meni. Siihen sidottiin

---

¹⁹⁸ H21.

¹⁹⁹ H4.

²⁰⁰ Manninen 1987, 391.

²⁰¹ H4.

hirveesti narua siihen reiän kohdalle ja sitten sillä pääsi jonkin verran menemään.²⁰³ Käyttötavaroita piti myös alkaa valmistaa itse, ja vanhoja taitoja otettiin uudelleen käyttöön. Esimerkiksi saippuaa piti

”Teurasjätteistä saippuat keitettiin, livekiveä sai jostain ostaa. Huonommat rasvat ja luita ja semmosia, niitä kun sitten keitettiin sillä kovalla livekivellä, niin saatiin rikkoontuun. Sitten se rasva valutettiin ja hyydytettiin, siitä tehtiin saip

Kysymys: ”Niitä ei sitten ollut ennen keitetty?”

H: ”Oli, oli, mutta siinä melkein jäi se keittäminen, koska saippuaakin sai jo aika hyvin ennen sotia, kun se oli niin suuritöistä ettei sitä mielellänsä tee, mutta kyllä se taito oli säilynyt. --- Sitä voi kokeilla sitten huononakin aikana.”²⁰⁴

Ruoka- ja tavarapulaa muisteltaessa nousee esiin samankaltainen ajatus yritteliäisyydestä ja pärjäämisestä kuin työnteosta puhuttaessa. Erilaisista korvaavista keinoista kertomalla muistelijat korostavat sitä, että pulan ei annettu lannistaa, vaan yrittämisen tahtoa riitti. Aika muistetaan kovana, mutta toisaalta ihmiset muistetaan lujina.

5.4. Pula haittaa maataloutta

Puute tulee sota-ajan muisteluissa esiin monella tavalla. Muutama kertoja muistelee erilaisia hankaluuksia, joita säännöstely ja sota-ajan olot toivat maatalouteen. Esimerkiksi karja kärsi huonojen rehusatojen vuoksi. Joskus piti turvautua korvikeruokintaan, joka ei vastannut ravinteikkaita rehuja. Seuraavat kertojat muistelevat, että karjaa piti syöttää vähäarvoisella ruualla ja korostavat näin kohdattua pulaa ja ahdinkotilaa.

”Karjan kunto oli maalaistaloissa kamalan huono. Lehmille syötettiin selluloosaakin, hyvä että niillä henki pihisi. Ku niitä keväällä päästettiin pihalle ruohikkoon, niin sitte ne sai ruokaa, semmostaki oli. --- Ei niistä paljoo maitoo tullutkaan. Joka paikassa oli yleensä lehmä. Vaikka ei olisi ollut yhtään peltoa, niin lehmää kuitenkin koitettiin pitää

---

²⁰² Jermo 1977, 44.

²⁰³ H3.

pula oli. Muutamat tekivät semmoista, kun silloin oli pieniä latoja, jotka oli suorilla oljilla katettu, niin ne syöttivät ne katto-olkensa eläville. Sillon rupes oleen tosi pula, kun niitä tuli tänne ja karjalle olisi pitänyt olla ruokaa kesälläkin, niille täytyi järjestää laidun ja keväällä antaa niille jotain kauramaata ja heinämaata ja kasvimaata ja

206

Sota-aikainen niukkuus toi maataloudelle muitakin hankaluuksia. Tuonnin vähenemisestä johtunut polttoainepula vaivasi maata vuodesta 1940 lähtien²⁰⁷. Peltotyöt tehtiin vielä pääosin hevos- ja käsivoimin, mutta myös joitakin traktoreita oli jo käytössä. Koska maahan saatu öljy meni puolustusvoimien käyttöön, kotirintamalla piti turvautua puukaasulla toimiviin traktoreihin. Seuraava muistelija kertoo, kuinka tällaisen traktorin käyttämisessä oli omat hankaluutensa.

”Se oli tosi hankalaa hommaa sen puukaasun kanssa. Syksyllä jopa täytyi tehdä nuotio sen traktorin alle, että saatiin öljyt lämpimäksi. Siinä oli kaksi veiviä, toisella veivattiin

---

²⁰⁴ H17.

²⁰⁵ H1.

²⁰⁶ H17.

²⁰⁷ Manninen 1987, 389.

se kulki. Puitahan nyt oli kaikilla, niin sillähän oli mukava puida viljansa.---

Yksi vuosi oli kauheen hankala. Sillon rupes kauheen aikasin sataan lunta, eikä saanut vuoroo sille höyrypanulle, kun se kiersi ympäri kylää. Sitten tuli niitä ylioppilaita niinku sanottiin, että oli kaurakärviäitä seipäillä tuolla ulkona, ja sit päällä. Se oli kylmää hommaa sitten jo puida.”²⁰⁹

5.5. Maanviljelijät ja kansanhuolto

Maatalouden säätelyllä haluttiin sekä lisätä tuotantoa että ohjata sitä haluttuun suuntaan. Säätely tiukentui vähitellen. Vuonna 1940 otettiin käyttöön elintarvikkeiden luovutusvelvollisuus, ja vuonna 1943 siirryttiin niin sanottuun tavoiteviljelysjärjestelmään. Sillä tuottajat velvoitet tietyillä aloilla viljaa ja tietyillä perunaa. Maitotuotteiden luovutusvelvollisuuden toteutumista pyrki tehostamaan vuonna 1941 säädetty meijeripakko, joka määräsi kaiken omasta kulutuksesta yli jäävän maidon lähetettäväksi meijeriin.²¹⁰

Kun näytti siltä, että luovutusvelvollisuuksia ei saatu valtakunnallisesti täytettyä, kansanhuoltoviranomaiset lähettivät tarkastajia kiertämään maataloissa. Tilojen vilja, rehut ja perunat

---

²⁰⁸ H5.

²⁰⁹ H17.

²¹⁰ Hietanen 1990, 311-312.

inventoitiin ja karjan määrä laskettiin.²¹¹ Viljanluovutusten myöhästymisistä alettiin myös sakottaa, mikä erityisesti suututti tuottajia.²¹²

Kansanhuoltojärjestelmä ja luovutusvelvollisuudet ovat jääneet hyvin maatalouden parissa eläneiden mieliin. Moni muistaa, että määräykset olivat ankaria ja niiden toteutumista valvottiin tarkasti. Luovutusvelvollisuudet piti täyttää ja raportit tehdä niin sadosta ja maidontuotannosta kuin kotieläinten määrästäkin. Myös kotona teurastetuista eläimistä täytyi tehdä ilmoitus. Seuraava muistelija kertoo asioimisestaan kansanhuoltolautakunnassa. Hän koki viranomaisten kanssa asioimisen hankalaksi, ja säännösten tiukkuus on elävänä mielessä.

”Näitten maanviljelysasioitten takia täyty usein käydä siellä kansanhuollossa, viedä jos jonkinlaista lappua ja hakee sitten jos jonkun sortin kuponkia ja jonottaa ja haeskella, se oli vallan hirveetä sitten. Jos vaan meni ristiin, niin siihen piti selvitys saada ja kaks todistajaa alle, että näin on asia, että lähde sitä taas vie 213

Maataloissa eläneet haastateltavat muistelevat, että heidän taloutensa pyrkivät täyttämään luovutusvelvollisuutensa, eikä kansanhuollosta yritetty piilotella elintarvikkeita. Järjestelmän ja sen valvonnan muistetaan olleen niin tiukkoja, että määräyksiä oli noudatettava. Jotkut kertovat hyvinkin tunnollisesta asenteesta, jolla määräyksiin suhtauduttiin.

”Jos jotain teurastettiin, niin ne piti kaikki ilmottaa kansanhuoltoon. Yleensä kaikki myytiin mitä teurastettiin. Tietysti sen rahankin takia, mutta kansanhuoltokin vaati sitä tilitystä, että oli myyty ja paljonko sitä oli tullu. Isäni oli hyvin tarkka, että se piti kaikki oikeudenmukaisesti. Ei siinä ollut mitään, etteikö se olisi halunnut ilmottaa. Kyllä me kaikki ne kriteerit täytettiin, mitä sieltä tuli viestiä.”²¹⁴

---

²¹¹ Sinerma, Martti 1995a, 133

²¹² Jermo 1977, 47.

²¹³ H6.

²¹⁴ H4.

Määräyksiä muistellaan myös kirpeämpään sävyyn. Vaikka velvollisuuksien mukaan pyrittiinkin toimimaan, niitä ei välttämättä pidetty kovin mukavina. Kansanhuoltojärjestelmän saatettiin kokea toimivan tavallaan viljelijäväestön etua vastaan.

”Eihän sitä kukaan voinut sietää, että kun hankkii omat ruoka-aineensa, tuossa kasvattaa ja kaikesta pitää sitten luovuttaa ja mitään ei saa sitten syödä liikaa it Jauhatuskortit oli ja kaikki oli määrätty, kuinka paljon saa viljaa jauhattaa ja kuinka paljon saa karjalle antaa jauhoa.”²¹⁵

Vielä luovutusvelvollisuuksiakin ikävämpänä asiana muistellaan sitä, kun tarkastajat kiersivät tiloilla laskemassa karjaa ja mittaamassa viljalaareja. Eräs muistelijä kertoo, että tuntui kiusalliselta majoittaa kotikylällä kiertävä tarkastaja siksi ajaksi, kun tämä tutki lähiseudun taloja. Oman kylän asukkaiden etu ja kyläläisten keskinäiset suhteet näyttäytyvät muistoissa tärke

”Tällekin kylälle tuli ihan tarkastaja, joka kiersi tätä ympäristöä. Se asui meillä, voi kamala kun se tuntui nololta, tuntui siltä niinku olis jotenkin toista puremassa. Mutta tietysti kun toinen tuli pyytään, että saisi kortteeripaikan ja saisi asua ja kulkea tätä aluetta. Kiinnijäämisiä ja tämmösiä oli sitten, ne oli ikäviä hetkiä.

Vaikka se nyt niin salassa pidettiin, se tiedettiin kumminkin, että tässä se on. Se saatto mennä johonkin tommoseen puolittain sukulaispaikkaankin. Sitten tosta läheltä jäi kiinni. Tuntui että aatellaan, että sitä neuvotaan taikka sanotaan jotain. Hän ei kertonut päivän töistensä missä hän kävi ja oli, ennen kuin sitten taas kuultiin jostain, että oli

216

Eräs nainen muistelee, kuinka hän toimi kansanhuollon tarkastajana omalla kylällään. Hän kuvaa tätä tehtäväänsä ”kenkkumaiseksi”. Oli ikävää joutua tonkimaan toisten asioita. Tar kuului esimerkiksi punnita kotona teurastetut eläimet. Punnitsija kertoo joutuneensa ikävään

---

²¹⁵ H17.

²¹⁶ H17.

Salakauppa, musta pörssi, antoi tähän mahdollisuuden, jos siihen vain oli varaa. Kiellettyä oli periaatteessa kaikki säännöstelyn alaisilla tuotteilla käyty kauppa, jota käytiin virallisen järjestelmän ulkopuolella riippumatta siitä, otettiin tuotteista ylihintaa. Kiellettyä oli niin vaihtokauppa säännöstelytuotteilla, elintarvikkeiden myynti tiloilta kuluttajille kuin kauppojen tiskinalusmyyntikin.²¹⁸

---

²¹⁷ H13.

²¹⁸ Jermo 1977, 51; Rääkkönen 1993, 182-183.

Salakauppa oli hyvin yleistä. On jopa sanottu, että mustan pörssin asiakkaana oli koko Suomen kansa. Kuluttajat saivat pimeän kaupan kautta keskimäärin noin kolmanneksen viljatuotteista ja rasvoista. Elintarvikkeet olivatkin yleisin pimeän kaupan kohde. Erityisesti kotivoista tuli mustan pörssin kuuma tuote. Tuotteita myytiin tiloilta myös elintarvikesäännöstelyn ohi.²¹⁹

Salakauppaa käytiin eri tavoilla. Sen tavallisin ja myös yleisesti hyväksytyin muoto olivat kaupunkilaisten maalle sukulaisten ja ystävien luokse tekemät ruuanostomatkat. Ihmiset ostivat ja vaihtoivat tarvitsemiaan tuotteita paljon yksityisesti. Oli myös ammattimaisia keinottelijoita, jotka hankkivat tarvikkeita tuottajilta ja myivät ne kovalla hinnalla eteenpäin.²²⁰

Pieneen vilppiin syylistyi yksi jos toinenkin. Vaikka luovutusvelvollisuudet pyrittiin täyttämään ruokaa myytiin tai annettiin tiloilta myös säännöstelyjärjestelmän ohi. Maataloihin tuli ruuanostajia kaupungeista ja taajamista, ja pyytäjille usein myös myytiin vähän ruokaa. ”Oli kamala nälkä kaupungissa, itkun kanssa tultiin maitoa hakemaan.” Vaikka hyvin tiedettiin, ettei elintarvikkeita olisi saanut myydä omalta tilalta, ruuanhakijoita haluttiin muistelijoiden mukaan kuitenkin auttaa, koska heidän tilanteensa tiedettiin omaakin tiukemmaksi.

”Sitä annettiin ja tasattiin. Mun oli kumminkin aina sellanen mieli, että ennen jäin itte vaikka vähän ilman, kun sain toisille antaa. Ei silloin ollut mitään kate ²²¹

”Jos joku tuli pyytään, me annettiin. Mun vanhempani oli sitä aina sanonut, että täytyy aina muistaa toistenkin suu eikä aina vaan omaansa, jos on joku hätä. Mustalaisethan kulki siihen aikaan aika tavalla, ne näki kun meillä oli leipävartaita katossa, kun oli leivottu paljon kerralla. Sitten kun se oli jo kuivanut, niin taitettiin sitä leipää.”²²²

Ruuanhakijat saivat yleensä pienet ostoksensa mukaan normaaliin hintaan. Jotkut kertovat antaneensa ruokaa pyytäjille myös ilmaiseksi. Näin he korostavat sitä, että pimeän kaupan motiivina

²¹⁹ Vuorenmaa 1987, 398; Pihkala 1990, 266.

²²⁰ Jermo 1977, 51-55; Räikkönen 1993, 178.

²²¹ H8.

²²² H4.

oli halu auttaa. Muistelu auttamisen halusta liittyy jo edellisissä luvuissa esiin tulleeseen ajatukseen siitä, että ihmiset olivat tuohon aikaan muutenkin hyviä ja auttoivat toisiaan. Olot olivat kovat, mutta ihmisillä riitti hyvää tahtoa.

”Ei sitä nyt maidosta kai kukaan pystynyt kontrolloimaan, että paljonko sitä käytät ja paljonko sitä jollekin annat. Kyllä täällä kaupunkilaisia poikkes kannujensa kanssa, ja kyllä niille aina kannuun maidot pistettiin. Emmä ainakaan ottanu mitään maksua, jos maitoo nyt jotain kolme litraa tai sillain, eihän ne uskaltaneet kovin astioita kuljettaakaan. Ei niillä markoilla pitkälle pötkitä, että pitääkö hyvänänne se maito.”²²³

Tällaisen omassa talossa käydyn pimeän kaupan muistetaan jääneen aika pieneksi. Vaikka toisia olisikin haluttu auttaa, säännöstelyn ohi oli vaikea myydä. Moni kertoo myös, että ruuanhakijat olivat usein tuttuja tai sukulaisia. Ystävien auttaminen on myös yksi perustelu sille, että elintarvikkeita luovutettiin tiloilta säännöstelyn ohi. Tuttuja olisi ollut ikävä jättää pulaan.

”Sitä säännöstelyä alettiin pikkuhiljaa aina tiukentaa, kyllä se oli jo hyvinkin tiukkaa, kun se sota jatkui. Sitten oli jo paljon ihmisiä, jotka taloihinkin tulivat, että kyllä teillä varmasti enemmän on varaa kuin niillä, joilla ei oo yhtään. Pyy sais jauhoja taikka lihaa tai jotain. Kyllä vaikee oli niinku liha laskettiin kanssa, että kuinka paljon sitä jäi ittelte ja kuinka paljon piti luo paljon antanut toisille. Tietysti jos oli jotain jotenkin saanut pimentoon, niin täyty sitä

224

Edellisistä poiketen eräs haastateltava kertoo, että kaupunkilaisille myytiin ruokaa kalliilla hinnalla talosta, jossa hän työskenteli sodan ajan. Kertoja oli kaupankäynnissä tavallaan ulkopuolinen, koska hän ei talon työntekijänä itse hyötynyt siitä. Tämä voikin vaikuttaa hänen näkökulmaansa: hänen ei tarvitse salata sitä, että olisi itse hyötynyt salakaupasta, ja voi näin kertoa asiasta vapaammin. Kuitenkaan hän ei tuomitse kaupankäyntiä tai kovia hintoja. Päin viljelijöille tärkeänä, koska se auttoi heitä selviämään vaikeasta ajasta.

---

²²³ H13.

²²⁴ H17.

”Kun kello tuli kymmenen illalla, alko kaupunkilaisia tullen. Enhän mä itte siitä mitään saanu, mutta kun tuli sääli ihmisiä. Kauraryynit ja vehnä jauhot ja ruis myytiin. Minä olin se, joka aina mittasi.

Naapureillekin myytiin viljaa ja heiniäkin, pienviljelijöille myytiin, jotka tarvi lisää. Karjaa pidettiin paljon, kun tienasivat voilla ja maidolla. Jollakin sortilla täytyi hengissäkin pysyä ja tilat paikallansa. Kyllä isommista taloista ja joka paikassa silloin myytiin, että se olisi ollu maanviljelijöille hyvin huonoa aikaa, kun huonosti kasvo kaikki. Kai se oli luoja sallimus, että jollakin lailla sitä pärjät ²²⁵

Varsinaista järjestelmällistä salakauppaa ei juuri muistella, mutta joidenkin muistelijoiden mukaan Hämeenkyrössä oli myös pimeällä kaupalla keinottelijoita. Eräs haastateltava sanoo, että tämäntyyppinen kauppa aiheutti ihmisten välille ristiriitaisuuksia. Kateus heräsi, kun toiset onnistuivat pimittämään kansahuollolta ruokaa ja ansaitsemaan ylihinnoitellulla myynnillä. Vaikka pieni pimeä kauppa esimerkiksi tuttavien hyväksi hyväksyttiin, ammattikeinottelua saattoi olla vaikeampi

Kysymys: ”Mitäs sitten ihmiset ajatteli tästä mustan pörssin kaupasta?”

H: ”No se tietysti ristiriitaa herätti yleisön kesken. Toiset rohkenivat tehdä mustan pörssin kauppaa ja saivat rahaa, ja toiset ei uskaltaneet mitään rikettä tehdä ettei joutuis kiinni, että kyllä se tämmöstä oli, kyllähän sitä tietysti harmitel ²²⁶

Muistelu kertoo suhtautumisesta salakauppaan. Muistelijan mukaan kielteinen suhtautuminen keinotteluun johtui kateudesta, ei niinkään siitä, että sitä olisi pidetty vääränä. Väärältä tuntui hyötyminen toisten kustannuksella, ei säännösten rikkominen.

---

²²⁵ H6.

²²⁶ H17.

Salakauppaa ei yleensä pidetty pahana eikä aina edes varsinaisesti rikollisena, vaan se sai laajojen joukkojen hyväksynnän. Tämä kuvastaa pitkän sodan aiheuttamaa lainkuuliaisuuden ja moraalien höltymistä. Ihmiset pitivät oikeutenaan täydentää pieniä korttiannoksiaan, ja musta pörssi auttoi itse kutakin suoriutumaan arkielämässä eteenpäin. Viranomaiset eivät pystyneet salakauppaa, koska kansalaiset hyväksyivät sen eikä ilmiantajia juurikaan ollut.²²⁷

Aika moni haastateltavista on kertonut ostaneensa laittomilta markkinoilta. Esimerkiksi korttiannosten varassa elävät kyröskoskelaiset saivat ryhtyä mustan pörssin asiakkaiksi, jos halu ruoka-annoksiaan. Kyröskoskelaisnainen muistelee, millaisilla keinoilla pöy Ruoka riitti, jos vain jaksoi nähdä vaivaa. Ruuanhankintaa muisteltaessa tulee esiin myös samankaltainen toisten ihmisten tuen tärkeys, jota on käsitelty edellä esimer on tai kaatumisten yhteydessä.

”Mullakin oli sellaisia hyviä paikkoja, monta kertaa kävin jo ennen seitsemää työhön mennessäni hakemassa maitoa Viljakkalasta. Kyllä ne mulle taloista aina sitä anto. Sieltä sai yhtä jos toistakin, meillä ei ollut kyllä puutetta ruuasta. Sillon kun mun mieheni kävi sodasta lomalla, niin hänellä oli hyviä maanviljelijöitä siinä samassa ryhmässä, näitä hämeenkyröläisiä tuttuja. Ne ei muuta kun kotio ilmotti, niin anto ohria ja tämmösiä kaikkia, ettei mun mieheni lomalla tarvinnut kuin hakea sieltä.--- Ei meillä ollut ruuasta puute, mutta hakee sitä täytyi ja kovalla rahalla maksaa. Maito tai jauhot ei edes maksanut mitään, viljelijät anto ilman. Mutta jos meinas jotain niinku sokeria, lapsiperheet myi, sellaiset joilla oli monta lasta myivät niitä lasten sokeriosuuksia ja

228

Ruokaa voitiin ostaa rahalla, mutta vaihtokauppakin oli hyvin yleistä. Seuraava muistelija korostaa omaa nokkeluuttaan ja kätevyyttään kertoessaan, miten hän sai vaihdettua maataloista ruokaa. Puute pakotti ryhtymään kekseliääksi.

²²⁷ Vuorenmaa 1997, 395; Julkunen 1990, 241.

²²⁸ H3.

kävin voilla vaihtamassa Epilän nahkatehtaalla, joku hommas pai
vaihtamassa nahkaa, että sai jonkinlaisia kenkiä tehtyä.”

Kysymys: ”Olisko niin saanu tehdä?”

H: ”Ei suinkaan, mutta hätä ei lue lakia.”²³⁰

Muistelijan ajatus omasta rikkeestään kuvaa monen muunkin suhtautumista tällaiseen pienimuotoiseen pimeään kauppaan. Pakkotilanne oikeutti salakaupan, ja säännöksiä piti rikkoa, jos lainkuuliaisuudella ei pärjätty. Kaikki muistelijat eivät edes pidä vaihtokauppaa varsinaisena mustan pörssin kauppana. Pientä salakauppaa ei pidetä vääränä, jos se auttoi selviämään eteenpäin.

---

²²⁹ H4:n aviomies.

²³⁰ H8.

6. KOVA AIKA, LUJAT IHMISET

Sota muistetaan monella tavalla kovana aikana. Pelkoa jouduttiin tuntemaan niin isänmaan tulevaisuuden kuin rintamalla taistelevien miesten puolesta. Arkeen toivat vaikeuksia yhtäältä maataloustöiden lisääntyminen ja hankaloituminen miespuolisen työvoiman puutteen vuoksi ja toisaalta puute niin ruuasta kuin muustakin tarvittavasta.

Etenkin talvisota muistetaan pelottavana aikana. Tulevaisuuden vuoksi tunnettua pelkoa muistellaan myös kaikkien yhteisenä kokemuksena. Käsitystä yhteisestä taistelusta kuvaavat muun muassa isänmaallisuuteen liittyvät muistelut, joita liitetään varsinkin talvisodan aikaan. Isänmaallisuutta muistellaan pelottavaan aikaan kuuluneena hyvänä asiana. Tästä talvisodan yhteishengestä onkin tullut sodan kokeneiden ihmisten yhteinen muisto. Yleinen käsitys talvi

muokata henkilökohtaisia muistikuvia, jolloin mieleen on jäänyt etenkin yleiseen kuvaan sopivia

Talvisodan päättäneestä rauhasta on useimmille muistelijoille jäänyt mieleen päällimmäiseksi rauhanehtoien aiheuttama järkytys. Evakkojen kohtalo oli yksi asia, joka teki rauhasta kovan. Karjalaisten kokema menetys muistetaan tavallaan myös omana suruna, koska rauhanetoja surtiin yhdessä paikkakunnalle evakuoitujen ihmisten kanssa. Rauhan tulo oli myös helpotus, mutta sodan päättyminen ei kuitenkaan täysin rauhoittanut mieliä. Sodan alettiin epäillä syyty

Tällaisia muistoja on saattanut pitää yllä se tosiasia, että uusi sota todella syyty.

Jatkosodan syytyminen oli kova paikka, kun tiedettiin, mitä sota on. Kuitenkin joidenkin muistelijoiden mielestä talvisodan aikaan oltiin pelokkaampia, eikä jatkosodan syytyminen järkyttänyt samalla tavalla kuin talvisota. Henkiset lähtökohdat olivat erilaiset kuin talvisodan alkaessa, koska uusi sota näytti tarjoavan tilaisuuden rauhan vääryyden korjaamiseen. Jotkut muistelijat kertovat toivorikkaudesta: menetetyt alueet näytettiin saatavan takaisin. Tämän toiveikkuuden vuoksi jatkosodan alku muistetaan vähemmän kauhistuttavana kuin talvisota.

kerrotaan, jos tämä muistelu voi vaikuttaa jopa oman yhteisön maineeseen.

Vaikka metsäkaartilaisuus onkin jäänyt mieleen ikävänä asiana, muistoja on myös toisenlaisista mielialoista. Haastateltavat kertovat itse kokeneensa, että maanpuolustushenki säilyi ja omat

velvollisuudet piti suorittaa. Perusisänmaallista asennoitumista ei rikkonut sekään, että mielipiteet sotatavoitteista hajaantuivat.

Jatkosotaankin liitetään omat pelkonsa. Sodan viimeisenä vuonna 1944 sodan asetelma kääntyi, ja isänmaan olemassaolo tuntui olevan uhattuna. Tämän vuoksi rauhan tulo muistetaan yleensä helpotuksena. Tärkein oli saavutettu, kun itsenäisyys säilyi menetyksistä huolimatta. Rauhan merkitykseen otetaan edelleen kantaa: kun Neuvostoliiton ja sen seuraajien olot sodan jälkeisinä vuosikymmeninä on nähty, itsenäisyyden säilymistä arvostetaan. Toisaalta jotkut muistelevat rauhantuloa katkerampaan sävyyn. Rauhanehdot tuntuvat vääryydeltä, joka kaipaasi korjausta.

Sota-ajan varmasti raskaimmat muistot liittyvät miesten kaatumiseen ja rintamalla olleiden läheisten puolesta tunnettuun pelkoon. Parhaassa iässä olleiden nuorten miesten kuolema oli koko ajan läsnä aivan eri tavalla kuin aikaisemmin. Esimerkiksi talvi- tai jatkosodan alkua muistellessaan moni kertoo nimenomaan miesten lähdöstä, joka on usein kaikkein ikävän sodan alkuun liittyvä muisto. Läheisen lähtö rintamalle on ollut niin suuri järkytys, että mieleen ei ole välttämättä jäänyt esimerkiksi kotimaan tulevaisuudesta kannettua huolta.

Varsin monelta muistelijalta kaatui sodassa läheinen omainen. Heidän tarinoidensa joukosta nousevat esiin kahden aviomiehensä menettäneen naisen tarinat. Miehen kaatumisen järkyttä että molempien leskien haastattelu keskittyy aika paljon miehen menettämiseen. Lesket tarkastelevat koko sota-aikaa miehen kuoleman kautta, ja moni asia jää sen var joidenkin muiden tapaan kerro siitä, että sota olisi koettu kaikkien yhteiseksi asiaksi. Vaikeasta tilanteesta on mieleen jäänyt lähinnä oma henkilökohtainen suru. Menetyks oli kova paikka ja vaikutti perustavalla tavalla koko elämään, joka piti järjestää uudelleen.

Menetyksen aiheuttamasta surusta selviytyminen riippui monesta asiasta, eivätkä haastateltavat osaa kertoa yhtä selkeää selviytymiskeinoa. Jotkut arvelevat, että ihmisellä on sellaiset voimavarat, että raskaistakin menetyksistä voi toipua. Toisaalta omaisen kaatumiseen on täy ole ihmisen vallassa”. Leskille merkittävä asia oli lapsen olemassaolo. Lapsi pakotti ponnistelemaan elämän jatkumiseksi ja antoi elämälle merkitystä. Leskien piti myös ottaa elämässä vastuu aivan uudelle tavalla ja ryhtyä työntekoon perheen elättämiseksi. Yleensäkin läheisensä menettäneet ovat

kertoneet, että työnteko oli myös lääke suruun. Samoin ympäristön tuki muistetaan tärkeänä. Niin kohtalotovereiden tuki kuin ystävienkin apu muistetaan tärkeänä. Kun ystävyysuhteet säilyivät, laan.

Kaatunut oli virallisen sota-aikaisen retoriikan mukaisesti isänmaalle annettu uhri. Muistelijoiden kertomuksissa ei kuitenkaan näy tällaista uhrimieltä, vaan miesten kaatuminen muiste surullisena asiana. Vaikka tiedettiinkin miesten kaatuneen isänmaan puolesta, tutun nuoren miehen kuollessa järkytys ja suru olivat päällimmäisiä tunteita.

Huoli miesten ja kotimaan tulevaisuuden puolesta on varmasti vaikuttanut siihen, että oman turvallisuuden puolesta tunnettua pelkoa ei juuri muisteta. Vaikka jotkut kertovatkin esimerkiksi ilmavaaran tai desanttiuhan vuoksi tunnetusta pelosta, suurin osa muistelijoista kuitenkin kertoo, ettei kotiseudulla tarvinnut varsinaisesti pelätä. Hämeenkyrö sijaitsi kaukana rinta turvallisuus tuntunut uhatulta, vaikka tunnelma olikin ankea. Elämän muistellaan jatkuneen tavallaan normaalina. Kun omia kokemuksia verrataan vaarallisemmissa paikoissa, kuten rintamalla, kaupungeissa tai rajaseudulla eläneiden oloihin, oma elämä rauhallisella maaseudulla tuntuu turvalliselta.

Miesten lähteminen rintamalle aiheutti kotiseudulle työvoimapulan. Etenkin maatalous kärsi työvoiman vajauksesta. Moni haastateltavista muistelee maatalouden kohtaamia vaikeuksia ja kovaa työntekoa. Työtaakka kasvoi ja työpäivät pitenivät, kun kotiseudulle jääneiden piti tehdä sotaan lähteneidenkin työt. Myös naapuriavun merkityksen muistellaan kasvaneen, kun omat voimat eivät riittäneet.

Haastateltavat muistelevat töiden uudelleenjärjestelyä erilaisin painotuksin. Jotkut korostavat sitä, että työnteko oli vajavaisella työvoimalla hankalaa. Työnteon vaikeus myös saattaa korostaa muistoa sota-ajasta kovana aikana. Sen sijaan toiset painottavat, että työt saatiin teh kotiseudulle jäi. Korostamalla työnteon sujumista voidaan painottaa sitä, että kotijoukot pystyivät

Muistelijat eivät yleensä valita työteliästä osaansa. He päinvastoin korostavat kotiin jääneiden ahkeruutta. Tämä kertoo muistelijoiden arvomaailmasta: talonpoikaisessa yhteiskunnassa kova

taitoa riitti. Niukasta tilanteesta selvittiin, samoin kuin selvittiin kasvaneesta työtaakastakin.

viranomaisen pettäminen ei tunnu väärältä, jos voitiin auttaa lähellä olevia ihmisiä, joiden hankala

Lainkuuliaisuuden kerrotaan joustaneen myös silloin, kun niukkaan tilanteeseen piti hakea apua salakaupasta. Kaikki eivät muistele sitä edes sinänsä vääränä. Korttiannosten varassa eläneet kertovat leventäneensä ruoka-annostaan pimeillä markkinoilla, ja maataloissa asuneet saattoivat vaihtaa elintarvikkeita muihin hyödykkeisiin. Ruokaa myös myytiin tilalta vastoin määräyksiä suoraan kuluttajille. Motiivina tähän on kerrottu olleen auttamisen halu. Lainkuuliaisuudesta lipsumista ei pidetä pahana, jos sillä voitiin helpottaa omaa tai toisten puutetta.

Läpi muisteluiden tulee esiin haastateltavien käsitys oman iän vaikutuksista tunnettuihin mielialoihin. Jotkut esimerkiksi muistelevat, etteivät he nuoren ikänsä vuoksi osanneet ajatella tilanteen vakavuutta tai pelätä sodan mahdollisia seurauksia. Samalla tavalla jotkut kertovat nuoruuteensa vedoten niin talvi- kuin jatkosodankin aikaisista ajatuksistaan, etteivät he oikein osanneet ottaa kantaa sotaan.

Ikä saattaa vaikuttaa myös muistoihin omasta turvallisuudesta. Useimmat muistelijat kertovat, ettei kotiseudulla tarvinnut pelätä oman turvallisuuden puolesta. Kuva pelottomuudesta perustuu kuitenkin varsin nuorten ihmisten näkökulmaan. Vanhemman ikäpolven kokemus on saattanut olla toinen.

Samoin työnteon sujumisesta muodostuva yritteliäs kuva saattaa johtua haastateltavien kokoonpanosta: muistelijat olivat sodan aikaan nuoria, joten heillä oli nuoruus

Muistot kotiseudun elämän sujumisesta tuovat esiin myös haastateltavien käsityksiä aikakauden hyvistä puolista. Naapuriavun tärkeys kertoo ihmisten välisestä yhteishengestä, joka auttoi selviämään vaikeasta ajasta. Ihmisten yhteishenki on muisteliijoille arvokas asia samaan tapaan kuin isänmaallisuus ja työteliäisyys. Mennyt aika tuntuu ihmisten läheisen kanssakäymisen ja yritteliäisyyden vuoksi hyvältä ajalta, kun sitä verrataan nykypäivän individualismiin ja itsekkyyteen. Myös kaatumisten yhteydessä muistellaan yhteisöllisyyden tunnetta, joka sai auttamaan ja lohduttamaan surevia. Samaa tapaan muistoista välittyvä turvallisuuden tunne liittyy siihen, mitä aikakaudesta muutenkin ajatellaan. Ihmiset tuntuvat olleen nykyistä paremmin kotiseudulla pelätä. Kaiken epävarmuuden ja ankeuden lisäksi jotkut muistavat sota-ajan myös omalla tavallaan hyvänä aikana. Olot olivat kovat, mutta ihmiset lujia ja hyviä.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS:**A. Haastattelut:**

Haastateltava 1:

Vuonna 1926 syntynyt nainen, asui sodan aikana Herttualan kylässä kotitalallaan, osallistui maataloustöihin. Haastateltavan veli kaatui vuonna 1941.

Haastattelu tehtiin 4.1.2000 haastateltavan kotona Hämeenkyrössä.

Haastateltava 2:

Vuonna 1914 syntynyt nainen, asui sodan aikaan Kyröskoskella. Haastateltavan mies kaatui vuonna 1941, jolloin naisella oli 4 kuukauden ikäinen poika.

Haastattelu tehtiin 7.1.2000 haastateltavan kotona Hämeenkyrössä.

Haastateltava 3:

Vuonna 1916 syntynyt nainen, asui sodan aikaan Kyröskoskella. Haastateltavan mies kaatui vuonna 1943, jolloin haastateltavalla oli 7-vuotias tytär. Miehen kaatumisen jälkeen haasta

O/Y Kyro A/B:n sahalla.

Haastattelu tehtiin 20.1.2000 haastateltavan kotona Hämeenkyrössä.

Haastateltava 4:

Vuonna 1926 syntynyt nainen, asui sodan aikaan Pentinmaan kylässä, pienviljelijäperheen tytär.

Osallistui kotitalonsa töihin. Haastateltavan viisi veljeä oli rintamalla.

Haastattelu tehtiin 28.1.2000 haastateltavan kotona Hämeenkyrössä.

Edellisen aviomies, syntynyt vuonna 1926, asui sodan aikaan Kyröskoskella, oli töissä O/Y Kyro A/B:n tehtaalla. Isä oli rintamalla.

Hän oli osittain mukana keskustelussa, ja myös hänen kertomaansa on käytetty tässä työssä.

Haastateltava 5:

Vuonna 1927 syntynyt mies, asui sodan aikana Osaran kylässä Osaran kartanossa. Osallistui kotitilansa töihin. Oli mukana suojeluskuntajärjestön poikaosaston toiminnassa. Haastateltavan yksi veli oli rintamalla.

Haastattelu tehtiin 3.2.2000 haastateltavan kotona Tampereella.

Haastateltava 6:

Vuonna 1925 syntynyt nainen, asui sodan aikaan Sasin ja Rokkakosken kylissä maataloissa. Jatkosodan aikana työvelvollisena maatalossa, jossa asui.

Haastattelu tehtiin 4.2.2000 haastateltavan kotona Hämeenkyrössä.

Haastateltava 7:

Vuonna 1914 syntynyt nainen, asui talvisodan aikana vanhempiensa luona Hämeenkyrön kirkonkylässä ja toimi paikallisissa lotissa. Jatkosodan aikaan lottakomennuksella Hangossa, Aunuksessa ja Kauniaisissa. Kaksi veljeä oli rintamalla. Yksi veli kaatui.

Haastattelu tehtiin 10.2.2000 haastateltavan kotona Hämeenkyrössä.

Haastateltava 8:

Vuonna 1916 syntynyt nainen, oli sodan aikaan pienen tilan emäntänä Lavajärven kylässä. Haastateltavan mies oli rintamalla, ja haastateltavalla oli kaksi lasta sodan aikaan. Haastateltavan veli kaatui.

Haastattelu tehtiin 11.2.2000 haastateltavan kotona Hämeenkyrössä.

Haastateltava 9:

Vuonna 1916 syntynyt nainen, talvisodan ajan töissä maatalossa Kostulan kylässä. Jatkosodan aikana haastateltava ei ollut Hämeenkyrössä.

Haastattelu tehtiin 17.2.2000 haastateltavan kotona Tampereella.

Haastattelu 10:

Vuonna 1928 syntynyt mies, asui sodan aikaan Kyröskoskella. Haastateltavan kolme veljeä kaatui rintamalla.

Haastattelu tehtiin 18.2.2000 haastateltavan kotona Tampereella.

Haastateltava 11:

Vuonna 1915 syntynyt mies, asui sodan aikana Turkkilan ja Herttualan kylissä maataloissa, joissa oli

Haastattelu tehtiin 3.3.2000 haastateltavan kotona Hämeenkyrössä.

Haastateltava 12:

Vuonna 1922 syntynyt nainen, asui talvisodan aikaan Hämeenkyrössä, jatkosodan aikaan lottakomennuksella Kannaksella ja Syvärillä.

Haastattelu tehtiin 10.4.2000 haastateltavan kotona Tampereella.

Haastateltava 13:

Vuonna 1914 syntynyt nainen, asui sodan aikaan Heinijärven kylässä kotitilallaan ja teki tilan töitä. Talvisodan aikaan oli ilmavalvontalottana Mannanmäen ilmavalvontatornissa. Avioitui vuonna 1943, mies oli rintamalla. Yksi lapsi syntyi jatkosodan aikana.

Haastattelu tehtiin 13.4.2000 haastateltavan kotona Hämeenkyrössä.

Haastateltava 14:

Vuonna 1922 syntynyt mies, asui talvisodan aikaan kotitilallaan Pinsiön kylässä ja osallistui suojeluskunnan paikallisosaston toimintaan, oli mm. mukana desanttipartioinnissa. Jatkosodassa lähti rintamalle.

Haastattelu tehtiin 8.6. 2000 haastattelijan kotona Tampereella.

Haastateltava 15:

Vuonna 1913 syntynyt nainen, asui talvisodan aikaan kotitilallaan Järvenkylässä. Oli ilmavalvontalottana Mannanmäen ilmavalvontatornissa. Avioitui vuonna 1940, ja lapsia syntyi jatkosodan aikana neljä. Haastateltavan aviomies ja veli olivat rintamalla.

Haastattelu tehtiin 23.11.2000 haastateltavan kotona Hämeenkyrössä.

Haastateltava 16:

Vuonna 1921 syntynyt nainen, asui talvisodan aikana kotitilallaan Lemmakkalan kylässä. Jatkosodassa lottakomennuksella Sortavalan lähistöllä. Haastateltavan veli oli rintamalla.

Haastattelu tehtiin 24.11.2000 haastateltavan kotona Hämeenkyrössä.

Haastateltava 17:

Vuonna 1920 syntynyt nainen, asui sodan aikaan Kaipion kylässä kotitilallaan, teki maatalon töitä.

Haastateltavan isäpuoli oli rintamalla talvisodan aikana.

Haastattelu tehtiin 28.11.2000 haastateltavan kotona Hämeenkyrössä.

Haastateltava 18:

Vuonna 1922 syntynyt nainen, asui sodan aikaan kotitilallaan Untilan kylässä. Osallistui maatalon töihin. Jatkosodassa haastateltava oli ilmavalvontalottana Mannanmäen ilmavalvontatornissa.

Haastateltavan veli oli rintamalla.

Haastattelu tehtiin 30.11.2000 haastateltavan kotona Hämeenkyrössä.

(Haastateltava 19:n kertomusta ei ole käytetty tässä työssä)

Haastateltava 20:

Vuonna 1909 syntynyt nainen. Talvisodan aikaan lottakomennuksella, jatkosodan aikaan asui kotitilallaan Kontusaarella ja osallistui talon töihin. Haastateltavan kaksi veljeä oli rintamalla.

Haastattelu tehtiin 11.12.2000 haastateltavan kotona Hämeenkyrössä.

Haastateltava 21:

Vuonna 1915 syntynyt nainen, asui sodan aikana kotitilallaan Järvenkylässä. Talvisodan aikaan haastateltava oli ilmavalvontalottana Mannanmäen ilmavalvontatornissa. Sodan aikaan hän oli töissä pankissa ja kunnalla ja osallistui myös kotitilansa töihin. Haastateltavan veli oli rintamalla.

Haastattelu tehtiin 12.12.2000 haastateltavan kotona Hämeenkyrössä.

Kaikki haastattelut on nauhoitettu, ja nauhat ovat työn tekijän hallussa.

B. Kirjallisuus:

Ahto, Sampo 1989: Talvisodan henki. Mielialoja Suomessa talvella 1939–1940. Suomen Sotatieteellisen Seuran julkaisuja 17. WSOY, Juva.

Favorin, Matti & Heinonen, Jouko (toim.) 1972: Kotirintama 1941–1944. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki.

Haavio-Mannila, Elina & Äärilä, Heli 1993: Vapaa-ajan vietto. Teoksessa Raitis, Riikka & Haavio-Mannila, Elina (toim.): Naisten aseet. Suomalaisena naisena talvi- ja jatkosodassa. WSOY, Juva.

Hannu, Jouko 2002: Sankarihaustausmaa peittää suuren määrän tarinoita. Teoksessa Jouko Hannu (toim.): Kotikontujen tienoita tervehtien. Hämeenkyröläiset sotavuosina 1939–1944. Hämeenkyrön veteraanitoimikunta ja veteraanijärjestöt, Hämeenkyrö.

Hietanen, Silvo 1989a: Jälleenrakennushallitus ja keskittyvä valta. Teoksessa Hietanen, Silvo (toim.): Kansakunta sodassa 1: Sodasta sotaan. Valtion painatuskeskus, Helsinki.

Hietanen, Silvo 1989b: Maanpuolustus ja yhtenäistyvä kansakunta. Teoksessa Hietanen, Silvo (toim.): Kansakunta sodassa 1: Sodasta sotaan. Valtion painatuskeskus, Helsinki.

Hietanen, Silvo 1990: Perunan ja rukiin maa – ravinto ja asuminen sotavuosien Suomessa. Teoksessa Hietanen, Silvo (toim.): Kansakunta sodassa 2, Vyö kireällä. Valtion painatuskeskus, Helsinki.

Huuhtanen, Taina (toim.) 1984: Talvisodan kirjeet. Otava, Keuruu.

Jermo, Aake 1977: Kun kansa eli kortilla. Reportaasi lähimenneisyydestä. Otava, Keuruu.

Julkunen, Martti 1989a: Suomi jää yksin. Teoksessa Hietanen, Silvo (toim.): Kansakunta sodassa 1: Sodasta sotaan. Valtion painatuskeskus, Helsinki.

Julkunen Martti 1982: Taistelutahto ristipaineessa. Teoksessa Vehviläinen, Olli (toim.): Jatkosodan kujanjuoksu. WSOY, Juva.

Julkunen, Martti 1989b: Talvisodan henki – yhteinen taistelu. Teoksessa Hietanen, Silvo (toim.): Kansakunta sodassa 1: Sodasta sotaan. Valtion painatuskeskus, Helsinki.

Julkunen, Martti 1990: Toiveiden ja todellisuuden noidankehä – suomalainen tiedotustoiminta vuosina 1941–44. Teoksessa Hietanen, Silvo (toim.): Kansakunta sodassa 2: Vyö kireällä. Valtion painatuskeskus, Helsinki.

Julkunen, Martti 1989c: Tuhon partaalla – ensimmäiset reaktiot talvisodan syttymiseen. Teoksessa Hietanen, Silvo (toim.): Kansakunta sodassa 1: Sodasta sotaan. Valtion painatuskeskus, Helsinki.

Kulomaa, Jukka 1995: Käpykaartiin? 1941–1944. Sotilaskarkuruus Suomen armeijassa jatkosodan aikana. Painatuskeskus Oy, Helsinki.

Leiponen, Kauko 1987: Kansa talkoissa. Kirjayhtymä, Jyväskylä.

Lovio, Maisa 1993: Maatilojen naiset ja sota. Teoksessa Raitis, Riikka & Haavio-Mannila, Elina (toim.): Naisten aseet. Suomalaisena naisena talvi- ja jatkosodassa. WSOY, Juva.

Lukkarinen, Vilho 1981: Suomen lotat. WSOY, Porvoo.

Manninen, Ohto 1987: Suomi toisessa maailmansodassa. Teoksessa Avikainen, Paula, Hetemäki, Ilari, Laaksonen, Eero & Pärssinen, Erkki (toim.): Suomen historia 7. Weilin+Göös, Espoo.

Ollila, Anne 1999: Introduction. History as Memory and Memory as History. Teoksessa Ollila, Anne (toim.): Historical perspectives on Memory. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.

Perko, Touko 1988: Sanomalehdistö sodan ja säännöstelyn puristuksissa 1939–1949. Teoksessa Tommila, Päiviö (toim.): Suomen lehdistön historia, osa 3: Sanomalehdistö sodan murroksesta 1980-luvulle. Kustannuskiila Oy, Jyväskylä.

Pihkala, Erkki 1990: Sotaan mobilisoitu talous. Teoksessa Hietanen, Silvo (toim.): Kansakunta sodassa 2: Vyö kireällä. Valtion painatuskeskus, Helsinki.

Raitis, Riikka 1993: Läheisen omaisen kaatuminen. Teoksessa Raitis, Riikka & Haavio-Mannila, Elina (toim.): Naisten aseet. Suomalaisena naisena talvi- ja jatkosodassa. WSOY, Juva.

Räikkönen, Tuovi 1993: Läskisoosia ilman läskiä ja sitruunasoodalla ohukaisia – kotirintaman monitaitureiden elämää. Teoksessa Raitis, Riikka & Haavio-Mannila, Elina (toim.): Naisten aseet. Suomalaisena naisena talvi- ja jatkosodassa. WSOY, Juva.

Salmi, Tuula 1986: Kansakunnan lesket. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki.

Saraste, Erja 1990: Talonpitoa rintaman varjossa – työvoima ja työmarkkinat vuosina 1941–44. Teoksessa Hietanen, Silvo (toim.): Kansakunta sodassa 2: Vyö kireällä. Valtion painatuskeskus, Helsinki.

Schrager, Samuel 1998: What is Social in oral History? Teoksessa Perks, Robert & Thomson, Alistair (toim.): The Oral History Reader. Routledge, London.

Sinerma, Martti 1995a: Maatalouden pakko-otot. Teoksessa Palmunen, Rainer (toim.): Nainen sodassa. Kotona ja rintamalla Suomen vapauden puolesta. Valitut Palat, Farigliano.

Sinerma, Martti 1995b: Sotalesken raskas taakka. Teoksessa Palmunen, Rainer (toim.): Nainen sodassa. Kotona ja rintamalla 1939–1945 Suomen vapauden puolesta. Valitut Palat, Farigliano.

Soikkanen, Hannu 1990a: Kirkko ja uskonto sota-ajan yhteiskunnassa. Teoksessa Hietanen, Silvo (toim.): Kansakunta sodassa 2: Vyö Kireällä. Valtion painatuskeskus, Helsinki.

Soikkanen, Hannu 1990b: Sisäpolitiikkaa Suomen ehdoilla. Teoksessa Hietanen, Silvo (toim.): Kansakunta sodassa 2: Vyö kireällä. Valtion painatuskeskus, Helsinki.

Sypher, Howard E, Lee Hummert, Mary & Williams, Sheryl L. 1994: Social Psychological Aspects of the Oral History Interview. Teoksessa McMahan, Eva M. & Lacy Rogers, Kim (toim.): Oral History Interviewing. Lawrence Erlbaum Associates, Hillsdale, New Jersey.

Thompson, Paul 1992: The Voice of the Past. The Oral History. 2nd edition. Oxford University Press, Oxford.

Thompson, Paul 1998: The Voice of the Past. Teoksessa Perks, Robert & Alistair Thomson (toim.): The Oral History Reader. Routledge, London.

Thomson, Alistair 1998: Anzac memories. Putting popular memory theory into practice in Australia. Teoksessa Perks, Robert & Alistair Thomson (toim.): The Oral History Reader. Routledge, London.

Tonkin, Elizabeth 1992: Narrating our Pasts. The Social Construction on Oral History. Cambridge University Press, Cambridge.

Tulppo, Pirkko 1976: Sodanaikainen yleisradiotoiminta 1939–1944. Teoksessa Tulppo, Pirkko (toim.): Radioamatööreistä tajuntateollisuuteen. Puoli vuosisataa suomalaista yleisradiotoimintaa. WSOY, Porvoo.

Vehviläinen, Olli 1989a: Barbarossan varjossa. Teoksessa Hietanen, Silvo (toim.): Kansakunta sodassa 1: Sodasta sotaan. Valtion painatuskeskus, Helsinki.

Vehviläinen, Olli 1990: Odotuksen vuosi 1942. Teoksessa Hietanen, Silvo (toim.): Kansakunta sodassa 2: Vyö kireällä. Valtion painatuskeskus, Helsinki.

Vehviläinen, Olli 1989b: Saksan rinnalle. Teoksessa Hietanen, Silvo (toim.): Kansakunta sodassa 1: Sodasta sotaan. Valtion painatuskeskus, Helsinki.

Vehviläinen, Olli 1989c: Suomi totaalisisessa sodassa. Teoksessa Hietanen, Silvo (toim.): Kansakunta sodassa 1: Sodasta sotaan. Valtion painatuskeskus, Helsinki.

Vuorenmaa, Anssi: Musta Pörssi. Teoksessa Avikainen, Paula, Hetemäki, Ilari, Laaksonen, Eero & Pärssinen, Erkki (toim.): Suomen historia 7. Weilin+Göös, Espoo.

Zilliacus, Ville 1991: Yleisradiomme sotavuosina 1939–1944. Oy Yleisradio Ab, Helsinki.

LIITE: Haastatteluissa käsitellyjä teemoja

- Tekikö haastateltava sodan aikaan jotain työtä, mitä työtä?
- Millaisia muutoksia työntekoon tuli miesten lähdettyä rintamalle, tuliko haastateltavalle uusia töitä
- Miten työnteko sujui? Miten työnteko koettiin, koettiin työt raskaiksi tai vaikeiksi? Jäikö jokin
- Tehtiinkö maataloustöitä yhdessä naapureiden kanssa?

Puute ja sen seuraukset

- Mistä kotiseudulla tuli pulaa ja miten siitä selvittiin?
- Oliko lähiseudulla mustan pörssin kauppaa? Miten salakauppaan suhtauduttiin ja osallistuiko haastateltava tai hänen perheensä siihen? Myytiinkö tai annettiin maataloissa asuneiden kotoa ruokaa ja kenelle?

Miesten olo rintamalla

- Lähtikö haastateltavan lähipiiristä miehiä rintamalle?
- Miltä miesten lähtö rintamalle tuntui, pelättiin heidän kaatumistaan?

- Miten rintamalla olleita muistettiin: oltiinko heidän kanssaan kirjeenvaihdossa tai lähetettiinkö heille ruokaa, vaatteita tai muuta tavaraa?
- Kaatuiko haastateltavalta läheisiä? Miten siitä selvittiin? Saatiinko muilta ihmisiltä tukea?

Kotiseudun ilmapiiri

- Millainen oli ilmapiiri/tunnelma kotiseudulla?
- Pelättiinkö sitä, että itselle tapahtuu sodan vuoksi jotain?
- Toiko se pelkoa/turvattomuuden tunnetta, kun miehet olivat lähteneet rintamalle?

Suhtautuminen sotaan

- Miltä tuntui kun talvisota alkoi/päättyi? Entä jatkosodan alkaminen/päättyminen?
- Mitä haastateltava itse tai hänen lähipiirinsä ajatteli sodasta? Toivottiinko sodalta jotain tiettyä
- Kuinka paljon kotiseudulla tiedettiin rintaman tapahtumista? Mitä nämä tiedot vaikuttivat kotiseudulla?
- Keskusteltiin kotiseudulla sodasta?

Metsäkaartilaiset

- Oliko haastateltavan lähiseudulta miehiä metsäkaartissa?
- Mitä haastateltava tai ihmiset yleensä ajattelivat heistä?

Vapaa-ajan vietto

- Oliko sota-aikana vapaa-aikaa?
- Millaisia vapaa-ajan viettotapoja oli: oliko esimerkiksi nurkkatansseja tai muita huvitilaisuuksia?
- Osallistuiiko haastateltava itse tällaisiin huveihin ja mitä hän niistä ajatteli?

Sotavangit

- Oliko haastateltavan kotona tai lähitaloissa sotavankeja töissä?
- Mitä he tekivät ja millaiset olot heillä oli?
- Mitä heistä ajateltiin?

Evakot

- Tuliko haastateltavan kotiin evakoita talvisodan tai jatkosodan aikana/jälkeen?
- Miten heihin suhtauduttiin ja miten yhteiselämä heidän kanssaan sujui?